

Maatregelpakket 4

Landbouw/Sociaaleconomisch

NPLG Transitiefonds

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Provincie Fryslân - Versie 2 april 2024

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Thema 1 Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek	4
Algemeen.....	5
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen.....	6
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten	16
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen	27
4. Financiën en risico's	29
5. Aanpak met planning en mijlpalen.....	33
Thema 2 Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	36
Algemeen.....	36
1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen.....	40
2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten	49
3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen	60
4. Financiën en risico's	62
5. Aanpak met planning en mijlpalen.....	65
Thema 1 – Bijlage 1 Van middelen naar doelen in Fryslân.....	66
Thema 1 – Bijlage 2 Financiële onderbouwing.....	75
Thema 2 – Bijlage 1 Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2023.....	77
Thema 2 – Bijlage 2 Fysieke investeringen.....	78
Format PU SPUK-aanvraag	78
Leeswijzer	82

Inleiding

Dit pakket bestaat uit twee onderdelen. We vragen middelen aan voor de uitvoering van het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* (1a: Werken met KPI-systematiek in 2024 en 2025 en 1b: Brede uitrol voor 2026-2035). Daarnaast bevat dit pakket het vervolg op de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit').

Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek

Het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* stimuleert boerenbedrijven bij het toepassen van instrumenten om de stap naar een meer toekomstbestendige landbouw te zetten. Monitoring levert data op waarmee, met behulp van Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's), kan worden gestuurd op het realiseren van doelstellingen van het NPLG. Deze systematiek, werken met KPI's, is nog in ontwikkeling en is veelbelovend. Het is daarmee een bijzondere maatregel omdat deze niet direct aan één of meerdere specifieke doelen is toe te schrijven. De systematiek biedt ondersteuning aan boeren en ondernemers in de volle breedte van doelrealisatie. Dit past bij de kenmerken van onze provincie waarin een groot deel van de opgaven betrekking heeft op de landbouwsector. Wij onderscheiden hierin twee componenten, 1a. Werken met KPI-systematiek in 2024 en 2025 en 1b. Brede uitrol doelsturing met KPI's voor 2026-2035.

Fysieke investeringen, generiek en gebiedsgericht versnellen.

Wij onderscheiden daarin twee componenten. Het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (Laaghangend Fruit). En Fryslân wil op korte termijn inzetten op een pakket maatregelen dat, juist waar dat het meest van belang is, de veld- en stalemissies fors kan verminderen: "gebiedsgericht versnellen". Dat gebeurt door fysieke investeringen.

Deze aanvraag richt zich op de jaren 2024 en 2025 en vraagt om de volgende investering:

Landbouw/Sociaaleconomisch	2024	2025	Totaal
Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek	€ 27.000.000	€ 36.550.000	€ 63.550.000
Laaghangend Fruit 2.0	€ 20.835.000	€ 20.835.000	€ 41.670.000
Generiek en Gebiedsgericht Versnellen	€ 10.000.000	€ 10.000.000	€ 20.000.000
Totaal	€ 57.835.000	€ 67.385.000	€ 125.220.000

Totaal vragen wij voor dit pakket € 125.220.000 aan uit het Transitiefonds.

NPLG Transitiefonds**Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie****Thema 1: Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek**

Thema 1a: Werken met KPI-systematiek in 2024 en 2025

Thema 1b: Brede uitrol doelsturing met KPI's 2026-2035

Naam	Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek
Hoofdaanvrager	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen	Met de belangenbehartigerorganisaties van de landbouwsector in Fryslân zijn eerste individuele gesprekken gevoerd. Het gaat om de Agrarische Jongeren Friesland (AJF), Feriening Biologyske Boeren Fryslân (FBBF), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Netwerk GRONDig, Agractie, Kollektieven Beried Fryslân (KBF, inmiddels onderdeel van BoerenNatuur Fryslân), Farmers Defence Force (FDF), LTO Noord, Federatie Polderbelangen Friesland, Fries Grondbezit, Nederlandse Akkerbouw Vakbond en BO Akkerbouw. Deze partijen geven aan positief te staan tegenover doelenbeleid in plaats van middelenbeleid en willen meedenken in de verder implementatie en uitvoering van het werken met KPI's om op doelen te kunnen sturen. Wel hebben zij verschillende aandachtspunten meegegeven. De komende periode worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken. Daarnaast wordt gesproken met andere partijen zoals BoerenNatuur Fryslân, de duurzame zuivelketen, de stichting Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij, Boerenverstand, WUR, HVHL, Countus, Terwan onderzoek & advies en Omrôp Fryslân om te kijken wat voor rol zij kunnen spelen in de verdere implementatie en uitvoering in Fryslân. Tot slot heeft de provincie Fryslân nauwe afstemming en samenwerking met andere provincies die inzetten op doelsturing met KPI's via de IPO-werkgroep Landbouw. De provincie Fryslân is hierin samen met de provincie Drenthe trekker. Ook is binnen het ministerie van LNV is een uitvoerend kernteam gevormd die uitvoering geeft aan het werken aan doelsturing met KPI's, waarvoor 10 miljoen is gereserveerd in de miljoenennota voor 2024. LNV verkent samen met provincies en ketenpartijen welke publiek private organisatiestructuur nodig is om in de toekomst

	langjarig de sets van KPI's te beheren en door te ontwikkelen. Naast het ministerie van LNV wordt ook verbinding gezocht met de ministeries van I&W en Financiën.
Gebied /locaties	Het werkgebied betreft de gehele provincie.
Samenvatting	Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek omvat vergoedingen voor de waardering van boeren voor hun bijdrage aan de realisatie van de NPLG-doelen. Met thema 1a zetten we eerst in op het werken met de KPI-systematiek in 2024 en 2025. Met thema 1b is vervolgens het streven om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Daarnaast wordt er voorzien in de begeleiding van boeren met kennis over de inzet van verschillende beheermaatregelen op het boerenbedrijf waarmee de doelen kunnen worden behaald. Dit kan zijn in de vorm van studiegroepen of een persoonlijk inhoudelijk advies/begeleiding. Voor de implementatie van het werken met Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) wordt een data infrastructuur ingericht, waarvoor afspraken met de eigenaren en leveranciers worden gemaakt. Daarnaast wordt voor iedere deelnemend bedrijf een rapportage gemaakt van de gerealiseerde resultaten op basis van de KPI's. Er is ruimte voor 'learning by doing'. De implementatie en het gebruik van KPI's wordt met menskracht en onkosten ondersteund om uitvoering te geven aan voorlichting, lobby en afstemming met de sectoren. Daarnaast wordt er een roadmap uitgewerkt en uitgevoerd die stappen gaat zetten richting Nationale Fondsvulling voor de periode na FPLG. Ook wordt praktijkkennis vergaard gericht op de Friese situatie om de implementatie en daarmee de realisatie van de doelen tot een succes te maken. Dit gebeurt met onderzoek, <i>living labs</i>, validatie en disseminatie. Over het geheel vindt intensieve communicatie plaats met de sector, maar ook met de inwoners van Fryslân, hetgeen ook van belang is voor draagvlak en fondsvulling op de lange termijn.
Kosten en dekking	De totale kosten voor thema 1a zijn begroot op € 63.500.000. Voor thema 1b zijn de totale kosten begroot op 400.084.114. De inzet voor thema 1a is onlosmakelijk verbonden met thema 1b. De onderbouwing van deze kosten is te vinden in bijlage 2.
Bijlagen	- Animatie werken met KPI's in Fryslân. 1. Notitie FPLG doelen en KPI's (bijlage 10 van het gebiedsprogramma). 2. Financiële onderbouwing

1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG	Wij zetten stappen om de boer in onze provincie meer zelf het heft in handen te laten nemen. De boer in Fryslân is een onlosmakelijk onderdeel van de leefomgeving. Zoals in het gebiedsprogramma aangegeven is de landbouw van strategisch belang voor Fryslân, als producent van duurzaam voedsel en grondstoffen, als motor van een vitaal platteland en als beheerder van het landelijk gebied. Wij nemen het initiatief om te werken met Kritische Prestatie indicatoren om het sturen op doelen in plaats van middelen mogelijk te maken. Om dit goed te ondersteunen wordt het <i>Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek</i> in het leven geroepen. Toelichtende achtergrondinformatie, zie onder de tabel.												
Doelbereik NPLG	Door de inzet van het werken met KPI's worden afspraken met de agrarische sector gemaakt om doelen te behalen voor: stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwaterbeschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, koolstofvastlegging, circulariteit/herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierenwelzijn. Doelen NPLG / PPLG (landelijk / provinciaal) Natuur Stikstof Stikstofreductie Natuurkwaliteit Hydrologische doelen Groenblauwe dooradering Schoon oppervlakte- en grondwater Goede toestand grondwaterlichamen Goede zoetwaterbeschikbaarheid Water Stikstof Stikstofreductie Natuurkwaliteit Hydrologische doelen Groenblauwe dooradering Schoon oppervlakte- en grondwater Goede toestand grondwaterlichamen Goede zoetwaterbeschikbaarheid Klimaat Stikstof Stikstofreductie Natuurkwaliteit Hydrologische doelen Groenblauwe dooradering Schoon oppervlakte- en grondwater Goede toestand grondwaterlichamen Goede zoetwaterbeschikbaarheid Andere doelen Kringloplandbouw Circulariteit/herkomst inputs Diergezondheid en dierenwelzijn Gewasdiversiteit Bodemkwaliteit vertalen optellen KPI's (bedrijfsniveau) <table><tr><td>NH3 emissies</td><td>MBP gewasbescherming</td><td>Broeikasgasemissies</td></tr><tr><td>% natuur en landschap</td><td>N-overschot</td><td>OS balans</td></tr><tr><td>OS balans</td><td>P-overschot</td><td>% natuur en landschap</td></tr><tr><td>Waterkwantiteit</td><td>Waterkwantiteit</td><td>Energiebalans</td></tr></table> Wageningen Universiteit Wanneer in het eerste kwartaal van 2025 de doelen geconcretiseerd zijn voor Friesland en vervolgens vertaald naar drempel- en streefwaarden per gebied en per bedrijf, kan dit worden opgeteld maal het aantal agrarische bedrijven, waarna de bijdrage getalsmatig kan worden uitgedrukt. De inzet is om dit met thema 1a in 2024 voor te bereiden en in 2025 te concretiseren en finetunen om op basis daarvan met thema 1b 10-jarige doelafspraken met de agrarische sector te maken. Zie voor een verdere toelichting over de werking van KPI's onder de tabel.	NH3 emissies	MBP gewasbescherming	Broeikasgasemissies	% natuur en landschap	N-overschot	OS balans	OS balans	P-overschot	% natuur en landschap	Waterkwantiteit	Waterkwantiteit	Energiebalans
NH3 emissies	MBP gewasbescherming	Broeikasgasemissies											
% natuur en landschap	N-overschot	OS balans											
OS balans	P-overschot	% natuur en landschap											
Waterkwantiteit	Waterkwantiteit	Energiebalans											
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma	NVT												
Meekoppelkansen	De extra winst door uitvoering van dit project is gelegen in de volgende aspecten:												

	a. Het is de bedoeling dat er op meer terreinen met KPI's gaat worden gewerkt. Allereerst in de keten, waardoor mogelijkheden ontstaan voor private verduurzamingsprikkel. Ook worden de kansen verkend voor een rol voor KPI's in het GLB. Zo ontstaan synergie en harmonisatie van verduurzamingsprikkel (alle pijlen op het boerenerf wijzen dezelfde kant op). b. Zo kan ook een verdienmodel voor de landbouw worden gecreëerd, een belangrijk thema in het aanstaande Landbouwakkoord. Door combinatie van publieke en private betalingen kunnen compenserende vergoedingen worden omgezet in een wervend beloningssysteem voor geleverde diensten. c. Als een verdienmodel werkelijkheid wordt, zijn er ook voordelen in termen van “Duurzaam Boer Blijven”, maar ook voor de plattelandseconomie als geheel. d. Het feit dat KPI's uitnodigen tot een kosteneffectieve inzet van maatregelen, is niet alleen gunstig voor de agrariër (keuzevrijheid), maar ook voor de overheid (meer rendement van geïnvesteerde Euro's). e. Als wordt gekozen voor inzet van een integrale KPI-set, kan er niet of nauwelijks afwenteling optreden van de ene opgave op de andere. Hiermee wordt dus duurzaamheid in de brede zin van het woord gerealiseerd. f. Fryslân wil tussen nu en 2035 voor de transitie naar doelsturing de samenwerking met de andere provincies en met het ministerie van LNV intensiveren. Door van elkaar te leren kan de kwaliteit van doelsturing een extra impuls krijgen.
--	---

Toelichting Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG en doelbereik NPLG

In het FPLG geeft Fryslân een provinciale invulling aan de NPLG-doelen. Dat is gebeurd op basis van en uitgebreide beleidsanalyse: wat zijn de opgaven, waar staat de provincie nu en welke (rest)opgaven zijn er voor de komende jaren? De provincie heeft daarbij binnen Fryslân zeven deelgebieden onderscheiden. Er zijn doelen die gelden voor specifieke gebieden, zoals Natura 2000-gebieden en veenweidegebieden. Voor die gebieden zijn ook specifieke projectenprogramma's opgesteld.

Waar liggen de grootste opgaven?

Naast een stevige realisatietaakstelling voor extra bos en natuur (gedefinieerd in aantallen hectares) liggen er verschillende opgaven in termen van emissiebeperking en waterkwaliteit. Naast de analyse die de provincie zelf heeft gemaakt, heeft ook de WUR recent een provinciale vertaling gemaakt van de NPLG-doelen (*Scenariostudie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied*, 2023). Deze spitst zich toe op N- en P-emissies naar grond- en oppervlaktewater, emissie van broeikasgassen, ammoniakemissie en stikstofdepositie).

Daaruit blijkt dat Fryslân relatief goed scoort (c.q. een bescheiden opgave heeft) op de volgende punten:

- nitraatconcentratie in het grondwater (ca 19 mg/l, ruim onder de norm van 50 mg/l). De provinciale analyse laat echter zien dat de kwaliteit in de diepere waterlagen weliswaar voldoet aan KRW-normen, maar dat de chemische kwaliteit in de ondiepere lagen juist verslechtert;
- de N- en P-belasting van het oppervlaktewater. Deze voldoet weliswaar in geen enkele KRW-waterloop aan de KRW-normen, maar de vereiste reducties zijn met resp. 10% en 6% relatief

bescheiden (de landelijke doelstelling is voor zowel N als P -17%). De opgave is dus vooral gelegen in een *provincie brede* kwaliteitsverbetering (alle KRW-waterlopen).

Fryslân heeft wel een substantiële opgave waar het gaat om:

- de emissies van methaan en lachgas. Hier moet Friesland van 2,8 naar maximaal 2,3 Mton CO₂-equivalenten;
- de CO₂-emissie uit veengronden (0,40 Mton CO₂-equivalenten, zie tabel);
- de ammoniakemissie (en daarmee indirect de stikstofdepositie). Hier is voor Friesland een reductie berekend van pakweg 14 naar maximaal 9 kton per jaar.

Kwantificering van de doelrealisatie: de rol van KPI's

De hectaredoelstellingen zoals die voor natuur, bos en groenblauwe dooradering zijn benoemd, zijn louter kwantitatief, waarbij de kwaliteit van het beheer langs andere sporen wordt bevorderd. Waar het gaat om emissies naar lucht, bodem en water zijn de doelen ook kwantitatief geformuleerd, maar is de aanpak vooral in termen van maatregelen geformuleerd. Om te weten te komen in hoeverre de uitgevoerde maatregelen bijdragen aan de doelrealisatie, zijn instrumenten nodig om de vorderingen te meten en zo mogelijk ook te kunnen sturen. Doelsturing wordt inmiddels in brede kring omarmd, was onderdeel van het niet behandelde Landbouwakkoord en is opgenomen als post in de ontwerpbegroting van LNV voor 2024. Doelsturing heeft twee belangrijke voordelen: agrariërs krijgen zelf het stuur in handen om hun route te bepalen die past bij hun eigen bedrijfssituatie en de overheid heeft betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. De provincie Fryslân is al geruime tijd bezig om deze beleidsomslag versneld te kunnen verkennen en vormgeven en heeft deze ook tot onderdeel gemaakt van het FPLG. Fryslân verkent met het Rijk en andere provincies of en hoe het doelenbeleid de komende jaren gestalte kan krijgen.

Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar. Het bekendst zijn de kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Een eenvoudige uitleg over het werken met KPI's is te zien in de beschikbare animatie (<https://www.fryslan.frl/kritische-prestatie-indicatoren>). Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld de [Afrekenbare Stoffenbalans](#) (ASB), [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) en de [Open Bodemindex](#) (OBI). Als deze indicatoren worden voorzien van drempel- en streefwaarden, is voor de grondgebruiker duidelijk hoe hij scoort en welke extra prestaties gewenst zijn.

Het KPI-spoor is momenteel het verst ontwikkeld in het kader van de volgende 3 trajecten:

- de [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#): met deze Biodiversiteitsmonitor is men van start gegaan en deze wordt dan ook al langere tijd toegepast;
- de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#): deze is op 13 februari jl., [gelanceerd](#);
- de [ontwikkeling van een landelijke kernset KPI's](#): beide Biodiversiteitsmonitors hebben belangrijk bijgedragen aan de ontwikkeling van een landelijke set van 14 [Kringlooplandbouw-KPI's](#).

Metten én sturen met KPI's

De provincie Fryslân wil het voortouw nemen in het koppelen van KPI's aan de FPLG-opgaven. Met deze KPI's kunnen niet alleen de inspanningen en vorderingen van grondgebruikers in relatie tot de gestelde doelen worden gemeten, maar kunnen deze ook worden gestimuleerd door er een vergoeding tegenover te stellen. Door stapeling van publieke en private beloningen kan vervolgens een verdienmodel ontstaan waarin agrariërs niet alleen worden gecompenseerd voor opbrengstderving – één van de doelen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Brede uitrol in Fryslân

In de 2e helft van 2023 kan de uitrol van deze KPI-aanpak al van start gaan, op basis van het stappenplan dat in hoofdstuk 5 is opgenomen. De uitrol begint met het definitief vaststellen van een set relevante KPI's, op basis van de al bestaande (sets van) KPI's.

De bestaande sets van KPI's zijn ieder afzonderlijk niet volledig genoeg om alle te behalen doelen af te dekken. Daarom hebben wij ervoor gekozen om op basis van het totaal aan beschikbare KPI's een op de Friese situatie toegespitste set/combinatie van KPI's te maken. Voor de duidelijkheid: het is dus niet zo dat we zelf nieuwe KPI's ontwikkelen; we maken gebruik van al bestaande KPI's en combineren die tot een eigen set waarmee we optimaal kunnen sturen op de specifieke Friese doelen. Met die Friese set willen we integraal, dus gelijktijdig, op meerdere doelen sturen. Daarmee kunnen we namelijk borgen dat negatieve afwenteling wordt voorkomen en dat er daadwerkelijk op alle doelen vooruitgang wordt geboekt. Het kan namelijk zo zijn dat het sturen op één bepaald doel (bijvoorbeeld een lager stikstofoverschot) negatieve effecten heeft op een ander doel (verhogen van het OS-gehalte). Dat wordt ondervangen door gelijktijdig op meerdere doelen te sturen. Daarvoor is een integrale set van KPI's nodig. Gedurende de opstartfase zullen we monitoren of met deze set inderdaad voldoende - integraal - op alle doelen gestuurd kan worden, zonder dat er negatieve afwenteling optreedt.

Positie van zoönosen en dierenwelzijn

De mate van bedrijfs- en dierdichtheid kan een risicofactor zijn voor de verspreiding van dierziekten en zoönosen, zoals in het NPLG staat aangegeven. Het beperken van risicofactoren voor de verspreiding van dierziekten en zoönosen is door het Rijk als 'meekoppelende structurerende keuze' benoemd voor de gebiedsprogramma's. Het toetsteam heeft aangegeven daarover graag in gesprek te gaan. De landelijke KPI-kernset bevat KPI's voor dierenwelzijn en diergezondheid, die in 2024 verder zullen worden uitgewerkt. Op dit punt volgen we de landelijke ontwikkeling.

Drempel- en streefwaarden

Deze KPI's worden vervolgens geoperationaliseerd door ze aan de doelen van het FPLG te koppelen en op basis van die doelen - via de gebiedsgerichte aanpak - tot de benodigde drempelwaarden en gewenste streefwaarden te komen.

Op dit moment is het nog niet mogelijk om voor alle KPI's drempel- en streefwaarden vast te stellen, omdat:

- er op nationaal niveau onvoldoende duidelijkheid wordt geboden over (generieke) maatregelen en financiële kaders;
- de Friese doelen nog onvoldoende SMART geformuleerd zijn. Wij voorzien dat we aan het eind van de opstartfase, dus eind 2025, de Friese doelen op gebiedsniveau kunnen doorvertalen naar doelen op bedrijfsniveau, om de link te leggen met de KPI's. Dit vergt een zorgvuldig proces, in afstemming met gebiedspartijen;
- er geen 1-op-1-relatie gelegd kan worden tussen sommige KPI's en de te halen doelen: als de KPI-scores verbeteren, wil dat nog niet automatisch zeggen dat de achterliggende doelen ook gehaald worden. Dat vergt deels een ander type indicatoren en een ander type monitoring, specifiek gericht op impact;
- er nog geen actuele gegevens beschikbaar zijn van de huidige stand van zaken: we weten niet hoe de Friese agrarische bedrijven nu zouden scoren op de KPI's. Om haalbare drempel- en streefwaarden te kunnen stellen, zijn gegevens o.b.v. een benchmark en/of nulmeting noodzakelijk, zodat we weten wat het vertrekpunt is.

Met het oog hierop zal de provincie tijdens de opstartfase (2024-2025):

- zo snel mogelijk een benchmark en/of nulmeting uitvoeren;
- de Friese doelen zoveel mogelijk concretiseren en waar nodig regionaal differentiëren;
- de Friese doelen op gebiedsniveau doorvertalen naar doelen op bedrijfsniveau;
- onderzoeken in hoeverre er aanvullende impactindicatoren nodig zijn of er rekenkundig (via slimme omrekeningsfactoren) alsnog een betrouwbare relatie tussen KPI's en doelen kan worden uitgewerkt;
- een monitoringssystematiek opzetten voor het monitoren van de voortgang qua KPI-scores; hiermee worden data op bedrijfsniveau gegenereerd, die waardevolle input vormen voor de algehele monitoring van het FPLG, waar op aangehaakt zal worden.

We kiezen ervoor om de drempelwaarden zoveel mogelijk te relateren aan wet- en regelgeving, dus de bestaande normen, én de goede landbouw- en milieucondities (GLMC's) die als basisvoorwaarden gelden in het kader van het GLB. Samen met de wet- en regelgeving worden die GLMC's als ondergrens voor overheidssteun gehanteerd conform de Richtsnoeren voor staatssteun in de landbouw- en de bosbouwsector¹. Het merendeel van de agrarische bedrijven (circa 83%) doet ook mee aan het GLB, dus voor hen is dit geen extra verplichting.

Met deze keuze willen we waarborgen dat voorlopers niet benadeeld worden. Immers: voorlopers hebben al extra stappen gezet en door geen 'kop' op de drempelwaarden te zetten, kunnen we hen belonen voor het werk dat zij al verricht hebben. Ook kunnen reguliere agrarische bedrijven hierdoor makkelijker 'instappen'. Zo wordt het voor iedereen interessant om mee te doen. Dat is van belang, omdat een hoge deelnamegraad ook bijdraagt aan een hoger doelbereik.

Ontwikkelen van een beloningssystematiek

Met betrekking tot de beloningssystematiek zijn er meerdere keuzes die gemaakt moeten worden. Die hoeven echter niet nu al gemaakt te worden. Wij hebben voorzien in een opstartfase van 2 jaar (2024-2025) om het werken met KPI's breed uit te rollen in de Friese landbouw. In die eerste 2 jaar wordt er alleen een vergoeding voor deelname uitgekeerd; er is in die periode dus nog geen sprake van het belonen van KPI's. Dat geeft ons de nodige tijd om te onderzoeken wat de beste 'staatssteunproof' beloningssystematiek is.

Verder moeten er ook nog twee andere keuzes worden gemaakt ten aanzien van de beloningssystematiek:

- Gaan we per KPI verschillende prestatieniveaus inbouwen? Gaan we KPI's afzonderlijk belonen, zoals in een aantal pilots in Nederland nu gedaan wordt, of gaan we belonen op basis van een totaalscore voor de hele set van KPI's, zoals in andere pilots in Nederland gedaan wordt?

De nog openstaande vraagstukken zullen - mede op basis van de input van stakeholders - de komende tijd verder uitgezocht en uitgewerkt worden.

¹ Zie overweging 139 van de [Richtsnoeren voor staatssteun](#) in de landbouw- en de bosbouwsector.

Processtappen/planning uitrol

Om de komende jaren de omslag te maken naar doelsturing aan de hand van KPI's zijn de volgende stappen nodig:

- Brede uitrol van de KPI-systematiek in de Friese landbouw, en wel primair in de melkveehouderij en akkerbouw (ruim 200.000 ha en 4.000 bedrijven).
- Selectie van KPI's die het best passen bij de Friese doelen en doorontwikkeling van veelbelovende KPI's die nu nog onvoldoende operationeel zijn.
- Vaststellen en periodiek bijstellen van de (eventueel regionale) drempel- en streefwaarden van de KPI-scores.
- Ontwikkelen van een beloningssysteem dat rechtvaardig en wervend is en past binnen de staatssteunkaders.
- Dit alles wordt ingebed in een organisatiestructuur met intensieve werving, begeleiding, kennisontwikkeling en -uitwisseling, monitoring, evaluatie en periodieke bijstelling (zie ook hoofdstuk 5).

Met dit project wil Fryslân de omslag naar doelsturing versnellen en tegelijk een substantiële bijdrage leveren aan doelrealisatie op het gebied van stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwater beschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, koolstofvastlegging, circulariteit/herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn. In hoofdstuk 3 gaan we nader in op de KPI's waaraan Fryslân denkt en op de relatie tussen KPI's en doelrealisatie.

Onderdeel van gebiedsgerichte aanpak

Door de mogelijkheden voor regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak. Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak, waarin tegelijk met de wetenschappelijke doorontwikkeling van de KPI's als zodanig wordt gekomen tot haalbare en effectieve waarden om de regionale doelen te halen. De streefwaarden kunnen zo worden vastgesteld dat de bedrijven gezamenlijk de gebiedsdoelen halen. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is immers een essentiële succesfactor. Door bovendien de beloning en de drempel- en streefwaarden te variëren en af te stemmen op de gebiedsspecifieke opgaven en doelen kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

KPI's als onderdeel van een instrumentenmix

De relatie tussen de FPLG-doelen en de in te zetten KPI's wordt zoals gezegd in hoofdstuk 3 nader onderbouwd. Zoals daar zal blijken, is het werken met KPI's is geen oplossing voor alle kwalen: ze bestrijken niet het hele veld met FPLG-opgaven. Daarbij moet echter het volgende worden bedacht:

- a. Het doelbereik kan worden vergroot door selectief te zijn in de keuze van KPI's en in het goed afstellen van de drempel- en streefwaarden op de provinciale of regionale situatie en opgaven. Ook kunnen desgewenst KPI's worden toegevoegd die (nog) niet op de landelijke lijst staan, maar die in Fryslân wel effectief zijn.
- b. KPI's zijn niet statisch, maar voortdurend in beweging. Afhankelijk van nieuwe administratie- en controle mogelijkheden kunnen KPI's geavanceerder en doelgerichter worden gemaakt. Ook de drempel- en streefwaarden zullen continu worden aangepast aan de geldende wet- en regelgeving en aan de stand van de verduurzaming van de landbouw.
- c. Zoals blijkt uit de planning en mijlpalen (hoofdstuk 6) trekken we twee jaar (2024 en 2025) uit om het systeem verder te perfectioneren en breed uit te rollen in de Friese landbouw. Pas vanaf

2026, als veel kinderziekten zullen zijn verholpen, zal de sturing ook gestalte krijgen door KPI-scores te belonen.

- d. Doel- en middelsturing kunnen elkaar aanvullen: daar waar KPI's vooralsnog onvoldoende doelbereik garanderen, kunnen ook maatregelen worden ingezet. Zo kunnen KPI's onderdeel zijn van een instrumentenmix voor de kwaliteit van het landelijk gebied: KPI's sturen op gunstige randvoorwaarden voor de beoogde kwaliteiten (bijvoorbeeld natuur), terwijl gerichte top-ups (zoals het ANLb) de specifieke kwaliteiten bedienen.
- e. Dit project moet dan ook worden gezien als een waardevolle aanvulling op de andere negen Friese maatregelpakketten. Met de KPI-systematiek wordt – via hun monitoringsfunctie – alle duurzaamheidsvorderingen inzichtelijk, ook degene door toedoen van de andere maatregelpakketten. Daarnaast kunnen agrariërs hun KPI-scores verbeteren door een breed scala aan bedrijfsinvesteringen en managementmaatregelen. Deze maatregelen worden niet verplichtend opgelegd, maar maken onderdeel uit van een breed keuzemenu waaruit elk bedrijf zijn eigen 'groene profiel' kan samenstellen. Beloning van goede KPI-scores motiveert hen om de meest kosteneffectieve keuzen te maken. Doordat de effecten van maatregelen – als het goed is – zichtbaar worden in de KPI-scores, wordt zo ook duidelijk welke maatregelen in hun situatie wel en niet effectief zijn.
- f. We hebben mogelijk te maken met bestaande wet- en regelgeving en generieke maatregelen. Dit kan worden gezien als een soort stok achter de deur. Hierbij moet worden bedacht dat ook van maatregelen de bijdrage aan het doelbereik niet altijd zeker is.

Doelbereik via KPI's

Om dezelfde redenen dat het nog niet mogelijk is om drempel- en streefwaarden vast te stellen (zie hierboven), is het ook nog niet mogelijk om een gekwantificeerde inschatting te maken van het (potentiële) doelbereik. Daarvoor zijn SMART geformuleerde doelen nodig en moeten de KPI-scores gerelateerd kunnen worden aan de doelen, al dan niet via monitoring op specifieke impactindicatoren. Daarnaast zullen aannames moeten worden gedaan van de deelnamebereidheid, bijvoorbeeld door uit te gaan van 2 scenario's (50% deelname en 85% deelname). Er zal bij aanvang van de opstartfase in 2024 een benchmark/nulmeting worden uitgevoerd; de uitkomsten daarvan zijn input voor het stellen van drempel- en streefwaarden, en dus voor het kunnen bepalen van het potentiële doelbereik.

Het doelbereik hangt af van een aantal factoren:

1. de doelen die gesteld worden en de drempel- en streefwaarden die op basis van die doelen aan de KPI's gekoppeld worden;
2. de haalbaarheid van de gestelde drempel- en streefwaarden voor de deelnemende boeren;
3. de deelnamebereidheid van boeren.

Deze 3 punten zijn logischerwijs nauw met elkaar verbonden. Vanuit het perspectief van de overheid staat voorop dat de gestelde doelen gehaald moeten worden. Vanuit het perspectief van boeren moeten de gestelde drempel- en streefwaarden voldoende haalbaar/realistisch zijn, waarbij de beloning als middel wordt ingezet om te stimuleren dat boeren zich inspannen om - op termijn - de streefwaarden te halen. Een zorgvuldige afstemming is dus vereist, waarbij er ook rekening moet worden gehouden met gebieds- en sectorspecifieke verschillen. Wij zien dit als een leerproces dat samen met de boeren zal worden doorlopen.

Een WUR-studie uit 2019 heeft voor 5 KPI's bekeken welke doelwaarden op bedrijfsniveau nodig zouden zijn om de doelen van het private initiatief 'Duurzame Zuivelketen' te realiseren. Voor 4 KPI's werd geconstateerd dat (aanzienlijke) aanpassingen in de bedrijfsvoering nodig zouden zijn om de doelen te halen, zie onderstaande tabel.

Tabel S2 Samenvattend overzicht over de realisatie van doelwaarden voor de verschillende KPI's (op basis van resultaten 2016).

KPI	Doelwaarde op bedrijfsniveau	% Bedrijven dat doelwaarde haalt	Benodigde gemiddelde verandering in % op sectorniveau*	Specifieke groepen met laag % bedrijven dat doelwaarde haalt
CO ₂ -eq in g per kg mm	Klei en Zand 970 Veen 1.270	3%	18% daling	Alle bedrijven
N-bodemoverschot in kg N per ha	Klei 170 Veen 330 Zand 140	75%	Geen	Geen
NH ₃ -emissie in kg NH ₃ per ha	Per GVE: 9,6 uit stal en opslag Per ha: 24,0 uit aanwending en beweiding	12%	24% daling	Intensiteit > 10.000 kg meetmelk per ha
Aandeel eiwit eigen land	65%	46%	2% stijging	Intensiteit > 20.000 kg meetmelk per ha
Aandeel blijvend grasland	60%	59%	2% stijging	Bedrijven met maisland

* Dit is de procentuele daling van het huidige gemiddelde voor een KPI (2016) die nodig is om het landelijke sectordoeel te realiseren. Hierbij wordt dus uitsluitend het halen van het sectordoeel als relevant gezien en niet of individuele bedrijven hun doelwaarde op bedrijfsniveau realiseren.

Het betreffende WUR-rapport concludeert: "Slechts een zeer klein deel van de bedrijven realiseerde in 2016 alle voorgestelde doelwaarden: slechts 0,14% van alle bedrijven. Dit lage percentage wordt met name veroorzaakt door de scherpe doelwaarden bij ammoniak en broeikasgassen. Het zal dus van vrijwel alle melkveehouders inspanningen vergen om aan de combinatie van voorgestelde doelwaarden te voldoen."

Dat betekent:

- dat een aanpak die bedrijven stimuleert om stappen te zetten essentieel is;
- dat het noodzakelijk is om zoveel mogelijk bedrijven te laten participeren in de KPI-aanpak om de doelen te kunnen halen. Vele handen maken licht werk.

Starten met 'laaghangend fruit'

Met de komst van het Nationaal Programma Landelijk Gebied worden er steeds hogere eisen gesteld aan boerenbedrijven. Waar aan deze eisen kan worden voldaan door managementaanpassingen en relatief kleine fysieke investeringen ('laaghangend fruit'), is het streven om deze te faciliteren m.b.v. het prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Daarvoor is ook al breed draagvlak.

Bij 'laaghangend fruit' kan gedacht worden aan onderstaande vee-, voer- en veldmaatregelen:

maatregel	emissie-reductie	werkingsmechanisme	borging
vee			
1) minder jongvee	0-10%	minder mest, totaal TAN* neemt af.	effect TAN via BEA**
2) verhogen melkproductie per koe per jaar	0-3%	minder mest per kg melk	effect TAN via BEA**
3) verhogen duurzaamheid van de veestapel	0-5%	minder uitval/ziekte, minder jongvee, minder mest per kg melk	effect TAN via BEA**
voer			
4) verlagen ruweiwitgehalte in rantsoen	0-15%	minder TAN* in drijfmest	effect TAN via BEA**
5) optimaliseren energie-eiwitverhouding	0-10%	minder TAN* in drijfmest	effect TAN via BEA**
6) verlagen ruweiwitgehalte in rantsoen jongvee	0-5%	minder TAN* in drijfmest	effect TAN via BEA**
veld			
7) meer kruiden in het gras	0-12%	andere botanische samenstelling minder ruw eiwit in rantsoen andere penswerking minder TAN* in drijfmest	effect van voeren via BEA**
8) onderwaterdrainage	0-3%	minder mineralisatie minder ruw eiwit in rantsoen minder TAN* in drijfmest	effect van voeren via BEA**
9) extra weidegang, meer dan 720 uur (veldeffect)	0-10%	minder m ³ mest in stal minder m ³ mest uitrijden	1) via certificering 2) via digitale borging 3) via concentratie methaan of CO ₂ in stal effect van voeren via BEA**
10) eiwitarme grasrassen	0-7%	minder ruw eiwit in rantsoen minder TAN* in drijfmest	effect van voeren via BEA**
11) uitrijden van verdunde mest	0-20%	mest dringt sneller in grond NH ₃ -concentratie lager (op zandgrond niet significant)	1) via flowmeters+ec-meter en datalogger 2) via ec-meter en datalogger 3) certificeren loonwerkers
12) nauwkeuriger mest uitrijden	0-9%	mest keuriger op rij bij sleepvoet/ in de strook bij zodebemester minder emitterende oppervlakte	certificeren van loonwerkers
13) mest uitrijden onder niet-drogende omstandigheden	0-25%	minder emissie bij lagere luchttemperatuur, lagere windsnelheid, minder zonnestraling of een hogere relatieve luchtvochtigheid.	model dat achteraf emissie berekent, en: 1) gps-datalogger 2) certificeren loonwerkers

*TAN = totaal ammoniakaal N (stikstof); de hoeveelheid stikstof in de mest die makkelijk omzetbaar is in ammoniak

**BEA = bedrijfsspecifieke emissie van ammoniak; een onderdeel van de KringloopWijzer dat laat zien waar emissie van ammoniak plaatsvindt

Tabel 1 – Maatregelen die leiden tot stikstofreductie (bron: WUR)

Via de investeringsregeling kan subsidie aangevraagd kan worden voor advies (tot 100% van de kosten) omtrent het verminderen van de stikstofuitstoot van een melkveebedrijf. Daarnaast gaat het om fysieke maatregelen en investeringen (80% van de kosten, tot maximaal 60.000 euro) die de ammoniakemissie uit de stal verminderen. Zie verder ook onder Thema 2 (p.).

Door in te zetten op de toepassing van 'laaghangend fruit'-managementmaatregelen én op de uitrol van doelsturing via KPI's kunnen op korte termijn al stappen worden gezet richting doelbereik. Via de KPI's kan ook het effect van de managementmaatregelen die door deelnemende boeren toegepast worden op bedrijfsniveau gemonitord worden.

Samenwerkingen

Met de belangenbehartigerorganisaties van de landbouwsector in Fryslân zijn eerste individuele gesprekken gevoerd. Het gaat om de Agrarische Jongeren Friesland (AJF), Feriening Biologyske Boeren Fryslân (FBBF), Nederlandse Melkveehouders Vakbond (NMV), Netwerk GRONDig, Agractie, Kollektieven Beried Fryslân (KBF, inmiddels onderdeel van BoerenNatuur Fryslân), Farmers Defence Force (FDF), LTO Noord, Federatie Polderbelangen Friesland, Fries Grondbezit, Nederlandse Akkerbouw Vakbond en BO Akkerbouw. Deze partijen geven aan positief te staan tegenover doelenbeleid in plaats van middelenbeleid en willen meedenken in de verder implementatie en uitvoering van het werken met KPI's om op doelen te kunnen sturen.

Wel hebben zij verschillende aandachtspunten meegegeven. Veel draait om vertrouwen. Procesmatig is het van belang dat voldoende tijd wordt genomen voor het implementeren zodat deelnemers het werken met KPI's goed kunnen begrijpen en doorgronden, het proces transparant en inzichtelijk wordt ingericht, er een goede communicatiestrategie komt en boeren een

klankbordfunctie krijgen zodat er een goede verbinding is met de praktijk. Inhoudelijk moet duidelijk zijn waarvoor data van boeren gebruikt wordt door de overheid, data moet niet voor andere doeleinden ingezet worden anders dan om te kunnen sturen op de doelen zoals bedoeld bij doelsturing met KPI's. Ook moet helder zijn wie in aanmerking komt voor een beloning, moet het gaan om een substantiële beloning en geen onkostenvergoeding, zijn er kansen voor niet monetaire-beloningen waarbij grond een belangrijk concreet voorbeeld is, is een goede nulmeting van belang, is het van belang dat er goede ondersteuning en kennisontwikkeling geïntegreerd wordt in de aanpak, ligt er een mogelijke rol voor het onderwijs voor de lange termijn in het doorgronden van werken met KPI's en is het van belang dat de een integrale set aan KPI's er voor zorgt dat er geen tegenstrijdigheden in het effect van maatregelen op doelen kan ontstaan. De komende periode worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken bij de implementatie en uitvoering. Daarnaast worden bovenstaande punten meegenomen in de verdere implementatie en uitvoering.

Ook andere provincies actief bezig met het uitrollen van werken met KPI's om te sturen op doelen. De provincie Fryslân heeft een nauwe afstemming en samenwerking met andere provincies die inzetten op doelsturing met KPI's (ook via de IPO-werkgroep Landbouw). De provincie Fryslân is hierin samen met de provincie Drenthe en LNV-trekker voor het werken met KPI's om te sturen op doelen. Ook is binnen het ministerie van LNV een uitvoerend kernteam gevormd. Dit kernteam geeft uitvoering aan het inzetten op doelsturing met KPI's, waarvoor 10 miljoen is gereserveerd in de miljoenennota voor 2024. LNV verkent samen met provincies en ketenpartijen welke publiek private organisatiestructuur nodig is om in de toekomst langjarig de sets van KPI's te beheren en door te ontwikkelen. Namens de provincies vervult de provincie een rol in de begeleidingsgroep.

Groot draagvlak en hoge deelname verwacht

De kracht van het werken met KPI's is dan ook gelegen in de (beoogde) grote deelname: hoe hoger de deelname, hoe hoger de bijdrage aan het doelbereik. Op deze manier kunnen vele kleine stappen toch een groot effect hebben. Dit is uiteraard minder het geval bij sterker plaatsgebonden opgaven, zoals die voor Natura 2000.

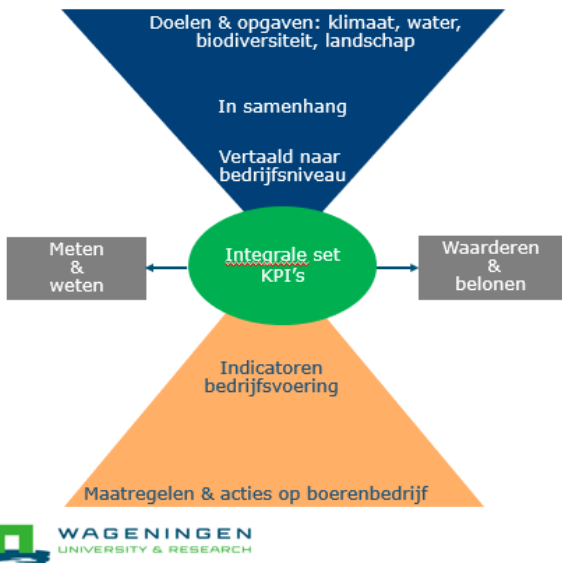
We verwachten een groot draagvlak onder agrariërs voor het werken met KPI's, omdat ze relatief veel speelruimte hebben om tot goede scores te komen. Met een samenwerking met de belangenbehartigerorganisaties vanuit de agrarische sector in Fryslân en het inzetten van BoerenNatuur Fryslân zetten we in op een zo hoog mogelijke en brede deelname vanuit de melkveehouderij en de akkerbouw. Het project beoogt te komen tot een deelname van (uiteindelijk) zo'n 2.000 bedrijven. Rekening houdend met een jaarlijkse afname van het aantal bedrijven met zo'n 3%, is dit in 2035 ongeveer twee derde van alle Friese bedrijven en cultuurgrond (zo'n 135.000 ha). Dat maakt het gesommeerde effect van de getroffen maatregelen substantieel. Daarnaast werken we in het project ook aan de kwaliteit van de duurzaamheidskeuzen en van de uitvoering van de gekozen maatregelen door intensive begeleiding, training en kennisuitwisseling in studieclubs.

De te verwachten participatiegraad zal grotendeels afhankelijk zijn van eerdergenoemde goede afstemming tussen doelen, drempel- en streefwaarden. Uit een recente evaluatie van één van de pilots in Nederland blijkt dat er aan die pilot inmiddels circa 350 melkveebedrijven meedoen. Tot en met 2024 kunnen 700 ondernemers deelnemen, wat een verdubbeling is van het huidige aantal deelnemers. Met een totaal aantal van ongeveer 2400 melkveebedrijven in de betreffende provincie doet in 2024 dan naar verwachting $1/3e^2$ van het totale aantal melkveebedrijven mee. Verder blijkt uit

² https://opendata.cbs.nl/?searchKeywords=*/CBS/nl/dataset/85159NED/table?ts=1686213649707

de evaluatie dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering heeft aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten	Het inzetten van het instrument KPI's om doelen te behalen op het gebied van: stikstofreductie, uitbreiding natuurareaal, instandhoudingsdoelen natuurkwaliteit, hydrologische doelen, groenblauwe dooradering, schoon oppervlakte- en grondwater, goede toestand grondwaterlichamen, goede zoetwaterbeschikbaarheid, reductie van uitstoot van broeikasgassen, koolstofvastlegging, circulariteit/ herkomst inputs, gewasdiversiteit, bodemkwaliteit en diergezondheid en dierwelzijn. Het streven is om minimaal voor 10 jaar afspraken te maken over deze doelrealisatie met de agrarische sector. Agrarische bedrijven kiezen zelf de managementmaatregelen die passen bij de doelrealisatie. Wanneer in het eerste kwartaal van 2024 de doelen geconcretiseerd zijn voor Friesland, kan uitvoering worden gegeven aan: Stap 1: vaststelling in te zetten KPI's door deze te koppelen aan de doelen Stap 2: het bepalen van drempel- en streefwaarden per gebied en per bedrijf Stap 3: benutten beschikbare instrumenten en programma's voor uitvoering bedrijfsmaatregelen Stap 4: Ontwikkelen beloningen voor realisatie doelen Zie voor een nadere toelichting onder de tabel.
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)	De inpasbaarheid van de streefwaarden in combinatie met de beloning, zal van invloed zijn op de deelnamebereidheid van de agrarische bedrijven en daarmee uiteindelijk op het doelbereik. Het doelbereik is de uitkomst van het aantal bedrijven maal de te

	behalen streefwaarden. Hiermee kan de bijdrage aan het doelbereik getalsmatig worden uitgedrukt. De inzet is om dit in 2024 en 2025 te concretiseren en finetunen om op basis daarvan 10-jarige doelafspraken met de agrarische sector te maken. Zie voor een nadere toelichting onder de tabel.
Onderbouwing	Fryslân zet naast het KPI-pakket in op andere maatregelpakketten: Uiteindelijk hangt de mate van doelrealisatie af van het effect van alle maatregelpakketten in de verschillende gebieden, waaronder ook de sturing via KPI's. Ieder maatregelpakket afzonderlijk is van invloed op de doelrealisatie en door meekoppelkansen goed te benutten, kan het gezamenlijk effect versterkt worden. En dat leidt tot een groter en sneller doelbereik. Het werken met KPI's in Fryslân wordt gezien als instrument dat voor alle bedrijven en in alle gebieden inzetbaar is. Uiteindelijk zal in het gebiedsproces worden gekozen wat de mix wordt tussen 'structuurmaatregelen', 'middelenvoorschriften', en 'doelsturing via het werken met KPI's' binnen de dan al gestelde nationale kaders van Nationale en Europese Wet- en regelgeving en het landbouwakkoord. Structuurmaatregelen, zoals het opkopen van bedrijven is makkelijker te kwantificeren x aantal bedrijf à bijv. 10 mln. per bedrijf exclusief de juridische en ruimtelijke procedures en exclusief 60 mln. voor het opvangen van het sociale economische effect op de leerbaarheid etc. Middelvoorschriften zijn lastiger te kwantificeren en kennen een steeds lager feitelijk rendement. Tegelijkertijd werken middelvoorschriften elkaar soms tegen en leiden soms tot een negatief totaalrendement doordat ze niet bedrijfsspecifiek kunnen worden gemaakt. Bij doelsturing staat de integraliteit centraal en wordt bedrijfsspecifiek de beste combinatie van managementmaatregelen gekozen om het doelresultaat te bereiken. De mogelijkheid om doelsturing optimaal in te zetten is mede afhankelijk van de gestelde nationale kaders. Werken met KPI's kan gezien worden als een marktinterventie. Het voordeel van doelsturing via KPI's met een bijdrage in de economische kosten voor de gewenste maatschappelijke doelen, is behoud van een agrarische bedrijfsvoering en daarmee een blijvende bijdrage aan een vitaal platteland. Uiteindelijk bieden KPI's ook de mogelijkheid aan de markt om hierop aanvullende marktinnovaties en nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.

Oplossingsrichting: via het instrument KPI's sturen op het halen van de doelen

Stap 1: vaststelling in te zetten KPI's door deze te koppelen aan de doelen

Onderstaand zetten we de FPLG-doelen (voor zover bekend) af tegen de beschikbare KPI's. Daarbij hanteren we voorlopig een combinatie van de KPI's van de biodiversiteitsmonitors melkveehouderij en akkerbouw, en eventuele aanvullende KPI's uit de landelijke kernset. Voor de 3 hoofdthema's (natuur, water en klimaat) is in onderstaande tabellen te zien welke KPI's bij welk doel passen. Onder de tabellen is steeds een korte toelichting gegeven op de mate waarin doel en KPI bij elkaar passen.

NATUUR	Relevante KPI's
Herstel VHR-soorten en habitats	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Fosfaatoverschot Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen Aandeel natuur en landschap Aandeel kruidenrijk grasland Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen) Gewasdiversiteit
Vergroting aandeel stikstofgevoelige habitats in N2000 onder de kritische depositiewaarde en hydrologie N2000 op orde	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Aandeel eiwit van eigen land Aandeel natuur en landschap Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
Nieuw bosareaal , resterende NNN-opgave en 10% groenblauwe dooradering	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- De VHR-herstelopgave is divers (kwaliteit + kwantiteit) en geldt ook buiten N2000-gebieden. Hiervoor kan een brede set KPI's worden ingezet op het gebied van milieucondities, hydrologische condities en (herstel)beheer. De beschikbare KPI's sturen wel op milieucondities en met een te ontwikkelen KPI voor waterkwantiteit straks ook op hydrologische condities. De KPI 'aandeel natuur- en landschapsbeheer' stuurt wel op de oppervlakte natuur, maar niet op de kwaliteit van het beheer, op habitatkwaliteit of op de provinciale doelsoorten uit het Natuurbeheerplan;
- De stikstofopgave kan worden gemeten/gestuurd met een flink aantal stikstof-KPI's, waarvan er één specifiek op ammoniakemissie is gericht.;
- De opgaven voor NNN-realiseren, bosaanleg en groenblauwe dooradering zijn alle in termen van hectares geformuleerd. Voor NNN-realiseren en bosaanleg zijn geen geschikte KPI's voorhanden: de KPI 'aandeel natuur- en landschap' geldt op bedrijfsniveau en pakt daardoor maar een klein deel van de opgaven mee: waar het gaat om NNN-realiseren alleen het areaal met functiewijziging.

WATER	Relevante KPI's
Concentraties N en P in grond- en oppervlaktewater voldoen aan wettelijke normen	Stikstofoverschot Fosfaatoverschot Aandeel blijvend grasland Percentage bodembedekking Aandeel rustgewassen
Concentraties gewasbeschermingsmiddelen voldoen aan wettelijke normen	Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen

Grondwaterlichamen voldoen aan goede kwantitatieve toestand (in veenweidegebieden o.a. peilverhoging 40 cm onder maaiveld)	Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
10% groenblauwe dooradering	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Algemeen probleem bij de waterdoelen (kwalitatief en kwantitatief) is dat er (nog) geen operationele water-KPI is. De KPI 'waterkwantiteit' moet nog verder worden ontwikkeld;
- Voor waterkwaliteit zijn er wel meer indirecte KPI's op het gebied van (1) stikstof, fosfaat en gewasbeschermingsmiddelen en (2) het type bodembedekking/gewas. Emissies naar het grond- en oppervlaktewater vormen echter maar één van de emissieroutes;
- Ook groenblauwe dooradering kan – als hij naast een waterloop is gelegen – bijdragen aan de verbetering van de oppervlaktewaterkwaliteit, maar de KPI 'aandeel natuur- en landschapsbeheer' stuurt niet op situering en meet niet alleen het aandeel groenblauwe dooradering;
- Voor peilverhoging in veenweiden, waarvoor gestuurd gaat worden op slootpeilen, bestaat geen KPI, wel voor één van de achterliggende doelen: CO₂-emissie (zie hierna onder het kopje 'klimaat').

BODEM	Relevante KPI's
Verbeteren bodemgezondheid Zorgen voor een veerkrachtig bodemsysteem	Stikstofoverschot Fosfaatoverschot Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen Aandeel natuur en landschap Aandeel kruidenrijk grasland Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen) OS-balans Aandeel rustgewassen Gewasdiversiteit Aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Veel KPI's hebben indirect een positief effect op de bodemkwaliteit en het bodemsysteem.
- Een indicator die specifiek gericht is op de bodemgezondheid (bodemleven) ontbreekt nog. Er kan gebruikt gemaakt worden van bijvoorbeeld de [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) of de [Open BodemIndex](#).

KLIMAAT	Relevante KPI's
Reductie broeikasgassen (landbouw algemeen, landbouw veenweiden en methaan)	Broeikasgasemissies/Carbon Footprint Energiebalans Organische-stofbalans Aandeel blijvend grasland Aandeel rustgewassen
Koolstofvastlegging (m.n. via extra bos en natuur)	Aandeel natuur en landschap Carbon Footprint
Klimaatadaptatie	Waterbalans/waterkwantiteit (nog te ontwikkelen)
10% groenblauwe dooradering	Aandeel natuur en landschap

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Voor het thema broeikasgassen is een redelijke set KPI's beschikbaar, waarvan de KPI 'broeikasgasemissies' de meest directe is. Bij het instellen van de KPI-streefwaarden kan worden ingespeeld op de specifieke opgaven voor veenweidegebieden. Voor de methaanemissie sec is geen directe KPI beschikbaar;
- Voor koolstofvastlegging is een KPI 'koolstofbalans' (Carbon Footprint) beschikbaar waaruit de vastlegging kan worden afgeleid. Voor de vastlegging in bos en natuur zijn geen goede KPI's beschikbaar, behalve de indirecte KPI aandeel natuur- en landschapsbeheer.

CIRCULARITEIT	Relevante KPI's
Doel is om te komen tot circulaire landbouw op een zo lokaal mogelijk niveau, door het verminderen van inputs en verliezen en het zoveel mogelijk sluiten van grondstoffenkringlopen.	Stikstofoverschot Ammoniakemissie Fosfaatoverschot % eiwit van eigen land (of directe omgeving)

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

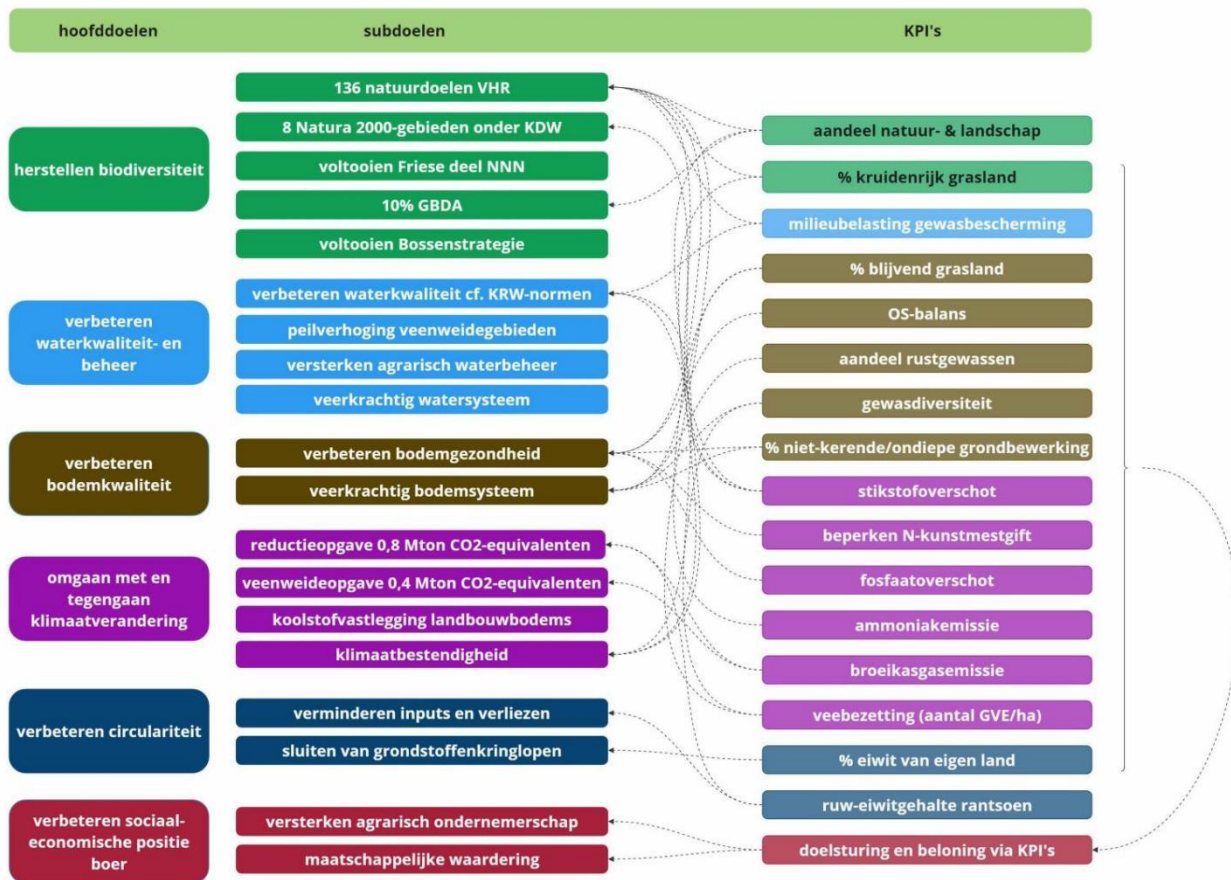
- De doelen op het vlak van circulariteit zijn nog niet voldoende concreet geformuleerd om iets over doelbereik te kunnen zeggen;
- Door sturing via deze KPI's kan in ieder geval in positieve zin bijgedragen worden aan het realiseren van de doelen op het vlak van circulariteit.

POSITIE BOEREN	Relevante KPI's
Versterken van het agrarisch ondernemerschap en verdienvermogen is van belang om een toekomstbestendige landbouw te realiseren. In dat kader is het van belang om een systeem te creëren dat zowel publieke als private beloningen mogelijk maakt.	Alle KPI's

Wat zeggen deze KPI's over het doel(bereik):

- Doelsturing en beloning via KPI's biedt boeren de kans om hun agrarisch ondernemerschap en verdienmodel te versterken.

- Het werken met KPI's maakt ook private beloningen mogelijk, bijvoorbeeld voor het leveren van groenblauwe diensten.

Conclusies en aandachtspunten bij de relatie tussen doelen en KPI's

Wat betreft de relatie tussen doelen en KPI's kunnen we het volgende concluderen (zie ook bovenstaand schema):

- De beschikbare KPI's bestrijken niet het hele veld met FPLG-opgaven, met name bij de thema's natuur en water. Dat heeft drie oorzaken:
 - bij natuur zijn veel doelen kwantitatief (in hectares) geformuleerd en niet in termen van kwaliteit. De KPI 'aandeel natuur en landschap' is weliswaar ook alleen kwantitatief, maar deze meet alleen het aandeel (en niet het areaal) op landbouwbedrijven. Een deel van de doelen heeft echter geen betrekking op de landbouw;
 - een deel van de KPI's is net iets anders gericht dan de beleidsopgaven (bijv. ammoniakemissie en stikstofemissie versus stikstofdepositie). Dit komt doordat KPI's informatie geven over de bedrijfsvoering en niet over de gekwantificeerde impact op de natuur, water en klimaat;
 - een deel van de KPI's is nog niet uitontwikkeld en daardoor niet op korte termijn bruikbaar (bijvoorbeeld waterbalans, energiebalans).

In de twee laatste gevallen is dus doorontwikkeling nodig en/of onderzoek naar de relatie tussen doelen en KPI's.

- Het voordeel dat met de KPI-sets de integrale duurzaamheid van bedrijven (in brede zin) kan worden gemeten, is in dit geval ook juist een nadeel: ze geven niet altijd informatie over de afzonderlijke beleidsdoelen.
- Het valt te overwegen - zeker zo lang een aantal KPI's nog in ontwikkeling is - om de set KPI's uit te breiden met enkele KPI's die relatief eenvoudig te meten zijn, zoals:

- veebezetting (aantal GVE/ha);
 - stikstof-kunstmestgift;
 - ruw-eiwitgehalte van het rantsoen of ureumgehalte van de melk;
 - aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking (waarschijnlijk vanaf 2024 ook een eco-activiteit).
- d. Hoewel met de inzet van KPI's dus niet meteen alle middelvoorschriften de prullenbak in kunnen, kunnen ze wel een belangrijke rol spelen in een instrumentenmix voor de kwaliteit van het landelijk gebied: een integrale set van KPI's, voorzien van passende drempel- en streefwaarden, kan sturen op gunstige randvoorwaarden voor een goede natuur- en waterkwaliteit, terwijl gerichte top-ups de specifieke kwaliteiten bedienen.

Let wel: een aantal van de beschreven beperkingen aan het gebruik van KPI's geldt ook voor middelsturing: doelen in termen van te realiseren oppervlakten zeggen niets over de kwaliteit van die hectares, en ook van de inzet van afzonderlijke (pakketten van) maatregelen is de bijdrage aan de FPLG-doelen lang niet altijd 'hard' kwantificeerbaar.

Stap 2: het bepalen van drempel- en streefwaarden

Om te kunnen sturen met KPI's moet elke KPI worden voorzien van een drempel- en streefwaarde. De drempelwaarde legt de grens vast voor het al dan niet belonen van KPI-scores. Deze kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op de geldende wet- en regelgeving, al dan niet voorzien van een plus op basis van de gemiddelde prestaties in een provincie of regio. De streefwaarde is idealiter afgeleid van de te realiseren beleidsdoelen in een bepaald jaar.

Er zijn twee WUR-rapporten over de drempel- en streefwaarden voor de KPI's die zijn gebruikt bij (de onderbouwing van) de biodiversiteitsmonitors voor de melkveehouderij en de akkerbouw. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat - zoals de WUR zelf ook aangeeft - de door hen voorgestelde drempel- en streefwaarden vooralsnog als indicatief beschouwd moeten worden, omdat de wetenschappelijk-beleidsmatige onderbouwing nog ontbreekt of nog niet sluitend is. Hier wordt momenteel aan gewerkt.

Om de drempel- en streefwaarden voor Friesland goed te kunnen bepalen:

- moeten deze waarden worden toegesneden op de Friese situatie en de Friese opgaven. Dat vergt een complexe exercitie, waarbij er eerst ook referentiewaarden voor Friesland moeten worden verzameld. Er moet in feite eerst een nulmeting worden gedaan bij alle (toekomstige) deelnemende agrariërs, zodat er benchmarkgegevens beschikbaar komen op basis waarvan individuele scores van bedrijven in een specifiek gebied geduid kunnen worden;
- is het aan te bevelen om de drempel- en streefwaarden zoveel mogelijk aan te vullen en aan te scherpen/te actualiseren op basis van recente praktijkdata vanuit diverse projecten, pilots en experimenteergebieden, zoals het project Koeien & Kansen, maar ook op basis van beschikbare data/statistieken afkomstig van betrouwbare bronnen als Agrimatie, CBS en het Compendium voor de Leefomgeving;
- helpt het als de provinciale en regionale doelen voldoende concreet zijn en/of beter worden afgestemd op de KPI-definities;
- moeten ook de effecten van andere maatregelpakketten op de doelen waarop via de KPI's gestuurd wordt meegewogen worden.

Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan daarom het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak. Via een gebiedsgerichte aanpak kunnen - in overleg met de doelgroep - haalbare én effectieve waarden worden vastgesteld waarmee met behoud van draagvlak

de regionale doelen gehaald kunnen worden. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is een essentiële succesfactor, want het (potentiële) doelbereik van een aanpak met KPI's hangt uiteindelijk af van de deelnamebereidheid en inspanningen van de doelgroep.

Stap 3: benutten beschikbare instrumenten en programma's voor uitvoering bedrijfsmaatregelen

Wij willen met het Frysk Programma Landelijk Gebied boeren ondersteunen bij het maken van keuzes voor de toekomst. Deels kan dit met bestaande instrumenten. Waar die nog ontoereikend zijn, worden nieuwe instrumenten ingezet. Het zal hier voornamelijk gaan om tijdelijke stimulansen en programma's, die boeren gelegenheid geven om zich aan te passen aan veranderende doelen en omstandigheden.

Instrumenten en programma's die beschikbaar zijn, zijn onder meer de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit'), het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW), de Regiodeals en uiteraard de verschillende regelingen die onder het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid vallen. Verder stellen wij kennis en expertise beschikbaar, onder meer via het BoerenNatuur Fryslân, praktijknetwerken zoals www.netwerkpraktijkbedrijven.nl en 'Bemest op z'n best' en diverse subsidies, zoals de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit').

De Friese Landbouwagonderwerpen 2021-2030 zal de komende jaren blijven werken aan thema's die ook voor het FPLG van belang zijn, of in dit programma wellicht nog minder goed zijn uitgewerkt. Het sluiten van grondstoffenkringlopen is hiervan een voorbeeld. Ook met betrekking tot de andere actiepunten van de Landbouwagonderwerpen kan er wellicht kruisbestuiving plaatsvinden met het FPLG, te weten:

- maximale toegevoegde waarde voor lokale ketens
- efficiënt en duurzaam voor de wereldmarkt
- nieuwe vormen van agrarische diensten en producten
- versterken agrarisch ondernemerschap
- productiewaarden versterken door kennis & innovatie
- waarde toekenning vanuit gebiedswaarden, biodiversiteit en grondgebondenheid

Stap 4: Ontwikkelen beloningen voor realisatie doelen

Daarnaast nemen wij in het kader van dit FPLG - en specifiek deze KPI-aanpak - het initiatief om te komen tot de stap *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek*. In thema 1b is behoefte aan vorm van een fonds waaruit structureel geput kan worden voor het belonen van een duurzame bedrijfsvoering via behaalde scores op de set van KPI's. Zo wordt sturen op doelen mogelijk en wordt een beroep gedaan op het vakmanschap en ondernemerschap van de boer.

Wij vinden het van groot belang om landbouwers actief te ondersteunen bij de stappen die zij moeten zetten naar een meer toekomstbestendige bedrijfsvoering. Daarom vragen wij in het kader van het FPLG €485,5 miljoen aan bij het Transitiefonds als basis voor het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* voor de periode tot 2035. Wij gaan ervan uit dat ook na deze periode publieke vergoedingen voor groenblauwe diensten vereist zijn. Het idee is om de benodigde financiering vanaf 2035 te borgen via een landelijke belastingheffing (een 'natuurheffing').

Bij een fonds gaat het doorgaans om betaling voor groenblauwe diensten in euro's. Het fonds kan echter ook een paraplu zijn voor een breder scala aan beloningen die wel een financiële component

hebben, maar langs andere routes dan directe betaling. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan:

- Beleidsruimte;
- Rentekorting bij de bank;
- Pachtprikkels (gunstiger voorwaarden, duurzamer pachtvorm, pachtkorting);
- Voorrang/voorkeurspositie bij de toedeling van gronden (door overheid, TBO's, grondbanken etc.);
- Toegang tot (stapeling van vergoedingen) via duurzaamheidsprogramma's vanuit de keten (bijv. On the Way to PlanetProof);
- Toegang tot specifieke kennis;
- Gunstige PR.

De uitrol van deze KPI-aanpak zal plaatsvinden op basis van het stappenplan dat in hoofdstuk 5 is opgenomen. De eerste 2 jaar zal er vanuit het *Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek* deelnamevergoeding op bedrijfsniveau worden uitgekeerd, terwijl ondertussen via de gebiedsgerichte aanpak wordt gewerkt aan het vaststellen van drempel- en streefwaarden. Daarna zal worden overgegaan op beloning op basis van behaalde KPI-scores.

Voorbeelden van managementmaatregelen die een agrarisch bedrijf kan uitvoeren

Hoewel maatregelen onderdeel kunnen uitmaken van de 'instrumentenmix' is de kern van doelsturing dat er zo min mogelijk maatregelen verplicht worden opgelegd. Desalniettemin is het nuttig om een idee te hebben van de mogelijke maatregelen die grondgebruikers kunnen nemen om tot de gewenste KPI-scores te komen. Dit is ook een handig hulpmiddel voor grondgebruikers om hun 'groene profiel' te bepalen. Onderstaand worden voor de melkveehouderij en voor de akkerbouw enkele voorbeeldmaatregelen benoemd.

Melkveehouderij	
<u>Broeikasgasemissie</u>	■ Verhogen waterpeil ■ Verhogen melkproductie per koe ■ Verlagen krachtvoergift per 100 kg melk ■ Verlagen kunstmestgift
<u>Ammoniakemissie</u>	■ Verlagen ruw eiwit (RE) gehalte in het rantsoen ■ Spoelen van stalvloeren met water ■ Luchtwassers in combinatie met aanpassingen in de stalvloer
<u>Stikstofbodemoverschot</u>	■ Verlagen percentage grasland op het bedrijf ■ Verlagen totale stikstofgift (mest en/of kunstmest) ■ Verhogen gewasopbrengsten per ha bij gelijkblijvende stikstofinput
<u>Beperking N-kunstmestgift</u>	■ Beperking N-kunstmestgift
<u>% eiwit van eigen land</u>	■ Verhogen droge stof opbrengst per hectare grasland ■ Verhogen van het percentage vers gras in het rantsoen ■ Verhogen van het percentage grasland op het bedrijf
<u>% blijvend grasland</u>	■ Stoppen met vruchtwisseling ■ Uitsluitend gras telen
<u>Aandeel natuur- & landschapsbeheer</u>	■ Randen- en slootkantbeheer langs perceelsranden ■ Uitstel maaidatum grasland ■ Kruidenrijke grasland met veel soorten door verschraling
<u>Aandeel kruidenrijk grasland</u>	Vergroten van het aandeel kruidenrijk grasland is goed voor de bodem en voor de biodiversiteit, met name als het gaat om extensief beheerd kruidenrijk grasland in combinatie met het gebruik van een speciaal weidevogelmengsel.

<u>Veebezetting</u>	Extensivering door te sturen op het aantal GVE/ha
<u>Ruw-eiwitgehalte van het rantsoen of ureumgehalte van de melk</u>	Sturen op verlaging van het gehalte aan ruw eiwit in het rantsoen levert een reductie van de ammoniakemissie op.
Akkerbouw	
<u>Percentage rustgewassen</u>	Minder rooivruchten en meer rustgewassen, zoals granen
<u>Organische-stofbalans</u>	Meer organische meststoffen aanvoeren om het organische stof peil op te voeren
<u>Stikstofbedrijfsoverschot</u>	Verlagen van het stikstofbedrijfsoverschot (balans tussen aanvoer-afvoer), o.a. door precisiebemesting
<u>Milieubelasting gewasbeschermingsmiddelen</u>	Meer mechanische onkruidbestrijding en/of de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen met een lagere milieubelasting naar bodemleven en/of waterkwaliteit
<u>Percentage bodembedekking</u>	Meer wintergranen en/of groenbemesters telen, die wanneer de grondsoort het toelaat pas na de winter worden vernietigd
<u>Carbon Foodprint</u>	Duurzame energieproductie en/of in combinatie met het vastleggen van CO ₂ in de bodem in de vorm van verhogen van het organische stofgehalte
<u>Aandeel natuur- & landschapsbeheer</u>	Het verhogen van het aandeel van natuurlijke elementen, oftewel groenblauwe elementen, zoals ruigte, akkerranden en struwelen
<u>Gewasdiversificatie</u>	Gewasdiversificatie kan op meerdere manieren worden ingevuld, via meer hoofdteelten en/of meer groenbemesters
<u>Aandeel niet-kerende of ondiepe grondbewerking</u>	Zo min mogelijk verstoren van de bodem.

Indicatie bijdrage aan doelrealisatie

De WUR heeft begin 2023 [twee maatregelen scenario's](#) doorgerekend op hun bijdrage aan doelrealisatie. Het gaat om doelen met betrekking tot uit- en afspoeling van stikstof en fosfor naar grond- en oppervlaktewater, broeikasgasemissies (koolstofdioxide uit veengrond, methaan en lachgas en koolstofvastlegging in bodems), ammoniakemissie en stikstofdepositie op natuur. De maatregelen staan die ze hebben doorgerekend, staan in onderstaand kader:

Doorgerekende maatregelen in het WUR-rapport (in verschillende combinaties):

- verlagen ruw-eiwitgehalte voer tot max. 160 g RE/kg ds
- meer weidegang (1.900 uur per jaar; nu gemiddeld 1.300 uur)
- additieven toevoegen aan veevoer
- efficiëntere mesttoediening
- lagere bemesting: maximaal 170 kg N per ha uit dierlijke mest
- behoud areaal blijvend grasland en 50% van areaal tijdelijk grasland omzetten in blijvend.
- minimaal 33% rustgewassen op bedrijfsniveau in rotatie.
- toepassen vanggewassen bij alle gewassen waarna een vanggewas mogelijk is.
- emissiearme stallen
- extensiveren: 20% minder vee
- extensiveren grondgebruik: productiegrasland en bouwland deels onbemest laten
- bufferstroken: conform 7^e NAP, resp. extensivering in brede zones in beekdalen zonder KRW-opgave
- op veengronden drooglegging max. 40 cm en/of toepassing infiltratiesystemen

De effecten van de maatregelen zijn per provincie doorgerekend op basis van de landbouwkenmerken. In scenario 1 zijn generieke maatregelen doorgerekend, scenario 2 bevat (deels) gebiedsspecifieke maatregelen. De zogenoemde 'structurerende keuzes' in scenario 2 liggen vooral bij de maatregelen minder vee, extensivering van het grondgebruik, meer weidegang en brede bufferzones in beekdalen.

De belangrijkste punten uit de analyse:

- a. voor nitraat scoort Fryslân goed;
- b. voor N-uit- en afspoeling bereikt Fryslân slechts 6-8% reductie; dat is te weinig. Oorzaken:
 - Veel kleigronden zijn gedraineerd, waardoor het effect op deze gronden kleiner is dan op niet-gedraineerde gronden;
 - De respons op veranderde bodemoverschotten is voor veen- en kleigronden kleiner dan voor zandgronden vanwege de hogere achtergrondbelasting van stikstof en fosfor op veen- en kleigronden;
 - Vernatting van veengronden zal naar verwachting leiden tot een lagere stikstofuitspoeling naar het oppervlaktewater, omdat transportroutes door de bodem minder diep gaan en de bijdrage van voedselrijke kwel afneemt. Het effect van vernatten van veengronden op de fosforuitspoeling is niet eenduidig en sterk afhankelijk van lokale omstandigheden;
- c. fosfor: idem, hier wordt een reductie behaald van slechts 2-4%. Evenals voor stikstof zijn de effecten van de maatregelen het kleinst in de provincies waar een substantieel deel van de uit- en afspoeling wordt veroorzaakt door achtergrondbelasting;
- d. broeikasgassen: voor methaan en lachgas worden de doelen gehaald;
- e. koolstofvastlegging: een belangrijke reden voor de geringe extra koolstofopslag in de provincies is de afschaffing van de derogatie. Voor enkele provincies, zoals Fryslân, Gelderland en Overijssel (met veel grasland en derogatiebedrijven), pakt het zelfs negatief uit (d.w.z. er gaat netto koolstof verloren uit minerale landbouwgronden);
- f. CO₂-emissie: de benodigde reductie wordt niet behaald (slechts 0,28 van de benodigde 0,4 Mton). Op provincieniveau worden de doelstellingen voor CO₂-reductie uit organische bodems evenmin behaald. Voor veenweiden zijn er mogelijk nog aanvullende maatregelen mogelijk (o.a. omzetting naar natte natuur of natte teelten) of verdergaande peilverhoging (bijv. naar gemiddeld 20 cm onder maaiveld);
- g. ammoniakemissie: de doelen worden gehaald;
- h. stikstofdepositie: het aandeel N2000-oppervlakte dat onder KDW ligt, stijgt van 82% naar resp. 95 en 96%.

NB: De berekeningen geven een indicatie van de mogelijke effecten. De mogelijke effecten zijn niet voor elke afzonderlijke maatregel beschikbaar (de gebruikte rekenmodellen kunnen deze overigens ongetwijfeld duidelijk maken). Voor een nog sterkere 'Friese benadering' zouden eigenlijk enkele Friese maatregelenselecties moeten worden doorgerekend.

3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	De deelnemende partijen zijn nog beoogde deelnemende partijen. Het komende half jaar worden er nadere afspraken met hen gemaakt over de concrete rollen en taken. De volgende rollen en verantwoordelijkheden zijn daar nu in voorzien: • Belangenbehartigersorganisaties van de melkveehouderij en de akkerbouw in Fryslân (LTO Noord, NMV, NAV, FBBF, FDF). Rol mee informeren van en kennis overdragen aan leden over ‘werken met KPI’s in Fryslân’. • De agrarische collectieven (www.kbf.frl). Rol mee informeren van en kennis overdragen aan leden over ‘werken met KPI’s in Fryslân’. Daarnaast potentieel rapportage praktijk resultaten. • BoerenNatuur. Rol datakluis voor KPI’s Natuur & Landschap en Kruidenrijkheid. Ontsluiting data. • BO akkerbouw: Rol datakluis voor KPI’s akkerbouw. Ontsluiting data. Potentieel vanuit managementpakketten indien nodig. • Duurzame Zuivelketen/ Kringloopwijzer: Rol datakluis voor KPI’s melkveehouderij. Ontsluiting data. • De stichting Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij; Rol borging KPI’s BDM. • Boerenverstand, WUR. Rol inhoudelijke advisering KPI’s, managementmaatregelen en data/ monitoring. • WUR, HVHL. Rol wetenschappelijke onderbouwing. • BoerenNatuur Fryslân. Rol mee informeren van en kennis overdragen aan melkveehouders en akkerbouwers. • Countus, Terwan onderzoek & advies. Rol inhoudelijke advisering. • Project- en procesmanagement partij. Rol verantwoordelijk voor procesbegeleiding en projectmanagement. Mogelijke partijen Weusthuis, Aequator, WING. • Ministerie LNV, I&W en Financiën. Rol meewerken aan uitvoering geven stappenplan om te komen tot belastingheffing ten behoeve van een landelijke fonds na NPLG, waaruit publieke waarden kunnen worden vergoed. • Omrop Fryslân. Rol documentaire Fryslân Doc maken rondom de doelsturing met de agrarische sector. Uitleg aan de burgers wat het belang hiervan is. • Provincie Fryslân Rol opdrachtgever en verantwoordelijk voor beleidsmatige inbedding binnen het FPLG.
Afgeronde procedures en besluitvorming	2de helft 2023 Duidelijkheid over maatregelpakket t.b.v. aantrekken projectorganisatie voor implementatie Duidelijkheid landbouwakkoord Keuze startset KPI’s 2024 Project- uitvoeringsorganisatie is belegd en ingeregeld Theoretische voorbereidingswerk is uitgevoerd

	Drempelwaarden voor start met BDM en BDA per 2024 zijn bekend Vergoedingshoogte eerste 2 jaar is bekend en/of ruimtelijke verbindende ontheffingen zijn bekend Private mee koppelkansen bekend 2025 Duidelijkheid vertaling Friese doelen naar gebieden t.b.v. drempelwaarden Doelsturing geconcretiseerd en monitoring ingericht 2026 – 2030 Evaluatie t.m. 2025 KPI's overal toegepast Doorlopende monitoring Roadmap met Rijk vastgesteld t.b.v. toekomstige belastingheffing 2030 – 2035 Zicht op einddoel langjarige beloning via belastingheffing
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	De streefwaarden zullen binnen de gebiedsprocessen van de gebiedsgerichte aanpak worden vastgesteld, gekoppeld aan de gebiedsgerichte doelen. Daarmee wordt het werken met KPI's één van de gefaciliteerde instrumenten die bijdragen aan de realisatie van de doelen in de gebieden.

4. Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage	
Kostenraming	Hieronder volgt een toelichting op de verschillende opgenomen posten in de begroting: <i>Vergoeding inzet boeren</i> Er worden extra diensten, inzet van productieruimte of toepassing van andere managementmaatregelen van een grondeigenaar gevraagd waar vaak geen private vergoedingsmogelijkheid tegenover staat. Voor de Friese landbouwagenda is – zonder wetenschappelijke onderbouwing – berekend dat de gemiddelde meerkosten voor een Fries melkveebedrijf en akkerbouwbedrijf wanneer ze willen voldoen aan het grondgebonden en circulair willen werken met een zo'n klein mogelijke footprint minimaal het volgende zijn; Meerkosten • voor melkveebedrijven (intensieve, extensieve en bedrijven op veen) bedragen deze grofweg tussen de € 2- en 3,- per 100 kg melk. Het gewogen gemiddelde is € 2,21 per honderd kg melk en € 417 per ha; In 2022 184.339 hectares zou betekenen: 76.869.363 extra kosten in Friesland • voor de akkerbouw zijn de meerkosten voor bedrijven op klei (bouwplan met consumptieaardappelen) € 324,- per ha per jaar en voor akkerbouwbedrijven op zand (bouwplan met zetmeelaardappelen) € 185,- per ha per jaar. In 2022 21.925 hectares zou betekenen: 7.103.700 extra kosten in Friesland (bij bouwplan consumptieaardappelen) De agrarische sector is voor Fryslân van groot economisch belang zowel voor de werkgelegenheid en export als voor kennisontwikkeling en innovatie. Naast producent van voedsel is de landbouw ook gebruiker en tegelijk de belangrijkste beheerder van het landelijk gebied. Als maatschappij willen wij dat de grondbeheerders bijdragen aan de maatschappelijke doelen, dat rechtvaardigt dat wij hen financieel belonen voor hun bijdrage aangezien hun bijdrage hun ruimte om inkomsten uit hun primaire product te halen, beperkt. Voor de agrarische bedrijven is gemiddeld een jaarlijks bedrag van € 15.000,- opgenomen als waardering. Zie voor een verdere toelichting op de mogelijkheden van beloning, onder aan deze tabel. In 2024 en 2025 worden de doelen bedrijfsspecifiek gemaakt, wat het dan mogelijk maakt deze kosten te vertalen naar een bijdrage per doel. <i>Begeleiding</i> Voor de begeleiding van boeren is een percentage van 25% van de waardering opgenomen. Boeren kunnen zo individueel of groepsgewijs worden geïnformeerd of geadviseerd over het instrument KPI's of over

	de uit te voeren managementmaatregelen om de gestelde doelen te kunnen realiseren. <i>Implementatie</i> Er zijn kosten opgenomen voor het inregelen en jaarlijks uit kunnen voeren van de data infrastructuur, de bedrijfs- en gebiedsspecifieke rapportages over de praktijkresultaten, voorlichting, lobby, sectoroverleg, roadmap lange termijn fondsvulling, onkosten, praktijkkennis van de Friese situatie (in de vorm van onderzoek, livinglabs, validatie en disseminatie) en brede communicatie (ook naar burgers toe). <i>Capaciteit</i> Er is voorzien in een team van 8 FTE aan capaciteit voor Provincie Fryslân om de implementatie en uitvoering van het werken met KPI's in Fryslân mogelijk te maken. De kosten zijn geraamd tot en met 2035. Voor 2024 en 2025 wordt afgerond 100 mln. aangevraagd. Implementatie in 2024 en 2025 is onlosmakelijk verbonden met een minimale doelafpraak voor de aansluitende 10 jaren en daarmee met de totale begroting.
Dekkingsvoorstel	Tot en met 2035 uit het FPLG. Daarna continueren door middel van een nationale belastingheffing (voor het leveren van ecologie). Eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)	Het werken met KPI's is onderdeel van de mix van instrumenten/ maatregelpakketten die Provincie Fryslân wil inzetten. Het is van belang dat er groot aandeel direct bijdraagt aan de waardering van en het mogelijkheid maken dat de agrarische sector bijdraagt aan de gestelde doelen. Naast individuele mogelijkheden voor investeringssubsidies, biedt het werken met KPI's de mogelijkheid om een minimaal 10-jarige afspraak te maken met de agrarische sector op basis van een waardering.
Risico's en beheersmaatregelen	Een risico is dat de doorvertaling van nationale doelen naar provinciale, regionale en/of gebiedsdoelen niet (tijdig) klaar is. Daarmee kunnen we niet (tijdig) gebiedsspecifieke drempel- en streefwaarden vaststellen. Een tijdelijke oplossing kan zijn om drempel- en streefwaarden te bepalen op basis van een benchmark en/of lopende pilots vanuit de BMM/BMA. Een risico is dat boeren nog niet direct aan de slag willen of kunnen met het werken aan KPI's. Dit risico kan worden beperkt door goede voorlichting en informatiedeling, door snel duidelijkheid te verschaffen over de concreet na te streven doelen in een gebied, de in het vooruitzicht gestelde waardering en door begeleiding van individuele grondbeheerders met de toepassing van (een mix van) managementmaatregelen op hun bedrijf. Een risico is dat er onvoldoende (betrouwbare) data beschikbaar is op bedrijfsniveau. De KPI-scores kunnen dan niet of niet volledig betrouwbaar genoeg berekend worden. Dit risico beperken we door aan de voorkant afspraken te maken met de deelnemers over het gebruik

	maken van bedrijfsmanagementsystemen. Daarnaast stimuleren we het gebruik van bedrijfsmanagementsystemen en faciliteren we om advies te krijgen over het gebruik hiervan. Een risico is dat het Landbouwakkoord te veel generieke maatregelen oplegt of dat er aanvullende EU-regelgeving komt, wat doelsturing bemoeilijkt. Dit risico ligt buiten onze beïnvloedingssfeer, maar desalniettemin zal, indien dit gebeurt, hierop zo goed als mogelijk worden aangesloten. Een risico is dat onvoldoende gemakkelijk de toepassing kan worden gevalideerd en worden toegekend aan daadwerkelijk omgevingskwaliteitsverbeteringen in het veld. Dit risico kan worden voorkomen door een goede afstemming tussen de overall monitoring van het FPLG en de monitoring van de uitkomsten van de KPI's. Een risico is dat er onvoldoende mogelijkheden zijn voor beloningen (zowel geld als niet-geld). Dit kan een negatieve impact hebben op de deelnamebereidheid. We proberen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de landelijke gesprekken rondom beloningen in de vorm van geld en staatssteun. Daarnaast kijken we binnen de provincie naar andere beloningen zijnde niet-geld.
--	--

De mogelijkheden om agrarische bedrijven te belonen voor doelrealisatie.

Relevante staatssteunregels

- Staatssteun moet een 'stimulerend effect' hebben (d.w.z. zonder die steun zou de inspanning niet vanzelf tot stand zijn gekomen);
- Zowel eco-premie als ANLb-vergoeding (of een vergoeding vanuit een vergelijkbare publiek gefinancierde regeling) mogen alleen worden uitgekeerd voor bovenwettelijke inspanningen > inspanningen die verder gaan dan wat vereist is;
- De maximaal toegestane steunintensiteit in het kader van het ANLb is 100% van de extra gemaakte kosten/inkomstenderving; je mag kosten/inkomstenderving die al vergoed worden vanuit het ANLb voor het uitvoeren van een bepaalde activiteit voor diezelfde activiteit op hetzelfde perceel niet nogmaals vergoed krijgen vanuit de eco-regeling (of een andere regeling waar publiek geld mee gemoeid is).

KPI's en staatssteun

Bij KPI's is er sprake van het uitkeren van een 'beloning' op basis van bepaalde behaalde resultaten in de vorm van KPI-scores. Boeren bepalen in meer of mindere mate zelf welke inspanningen/activiteiten zij verrichten om tot die scores te komen. Er kan daardoor in feite geen directe link gelegd worden tussen de behaalde KPI-scores en specifieke uitgevoerde activiteiten (daar wordt immers niet naar gekeken), en dus is eigenlijk ook niet bekend wat precies de gederfde inkomsten en/of gemaakte kosten zijn geweest. De consequentie daarvan is dat er ook niet met zekerheid kan worden vastgesteld of er sprake is van het vergoeden van dezelfde kosten. In die zin is het lastig om te bepalen of er sprake is van 'double funding'.

ANLb i.r.t. KPI's

Feit is dat ANLb-beheer een rol speelt in de KPI-berekening van de drie 'groene' KPI's: kruidenrijk grasland, aandeel natuur & landschap, en groenblauwe dooradering. Neem als voorbeeld de KPI-aandeel natuur & landschap. Om de score op deze KPI te berekenen, wordt gekeken naar de afgesloten ANLb-pakketten (of BBM-pakketten als equivalent daarvan). ANLb-deelnemers krijgen voor hun ANLb-beheer sowieso een vergoeding. Als dat ANLb-beheer vervolgens ook tot een KPI-score leidt waar een beloning aan is/wordt vastgekoppeld, zou je kunnen stellen dat er - als die beloning óók vanuit publiek geld gefinancierd wordt - (deels) sprake is van double funding. Aan de andere kant is het zo dat de KPI-beloning niet alleen gebaseerd is op de KPI natuur & landschap, maar op de totale score op een integrale/brede set van KPI's. Om voor een KPI-beloning in aanmerking te komen, is méér nodig dan alleen ANLb-beheer.

5. Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding	2de helft 2023 2. Keuze van relevante KPI's 3. Verdere doorontwikkeling van relevante KPI's (operationaliseren) 4. Bepalen vergoedingshoogte eerste 2 jaar, verstrekken van deelnamevergoedingen/ aanloopbetalingen aan deelnemers 5. Inrichten van de uitvoeringsorganisatie
	Afgeronde procedures en besluitvorming Duidelijkheid over gebiedsplan en maatregelpakket t.b.v. aantrekken projectorganisatie voor implementatie Keuze startset KPI's
	2024 6. Uitrol van KPI's op zoveel mogelijk bedrijven in Fryslân 7. Verzamelen van zoveel mogelijk gegevens over KPI-scores: - voor 'nulmeting' en bepalen van drempel- en streefwaarden (regionaal, in de gebiedsprocessen; benchmarking etc.) - voor het bepalen van de gewenste vergoedingshoogte (staatssteun-proof) - over de benodigde gegevensbronnen voor het berekenen van scores - voor de borging - voor het meten van het doelbereik (monitoring opzetten?) - etc. 8. Definitieve 'validatie' van de KPI-set voor Fryslân (provinciaal en/of regionaal) 9. Begeleiden van de uitrol onder boeren (communicatiematerialen, keukentafelgesprekken etc.) - regelen van het 'eigenaarschap' van de bedrijfsgegevens/KPI-scores - borging/controle van de gegevens - uitbetaling boeren (provincie, RVO, derde partij?) - aanbesteden ondersteunend onderzoek - etc. 10. Verkennen van mogelijkheden voor private financiering, zo mogelijk start maken met private financiering
	Afgeronde procedures en besluitvorming Project- uitvoeringsorganisatie is belegd en ingeregeld Theoretische voorbereidingswerk is uitgevoerd Drempelwaarden voor start met BDM en BDA per 2024 zijn bekend Vergoedingshoogte eerste 2 jaar is bekend en/of ruimtelijke verbindende ontheffingen zijn bekend Private mee koppelkansen bekend

	<u>2025</u> 11. Grootschalige uitrol van beloningssysteem op basis van KPI-scores 12. Uitrol monitoringssysteem voor bepalen doelbereik 13. Doorlopend: - werving nieuwe deelnemers - onderzoek - bedrijfsbegeleiding - ervaringen uitwisselen in studieclubs etc. - communicatie 14. Evaluatie van de eerste vijf jaar, doorvoeren van aanpassingen 15. Plan van aanpak voor belastingheffing i.s.m. Rijk
	Afgeronde procedures en besluitvorming Duidelijkheid vertaling Friese doelen naar gebieden t.b.v. drempel- en streefwaarde Doelsturing geconcretiseerd en monitoring ingericht
	<u>2026 – 2030</u> 16. Doorlopend: - werving nieuwe deelnemers - onderzoek - bedrijfsbegeleiding - ervaringen uitwisselen in studieclubs etc. - communicatie 17. Evaluatie van de eerste vijf jaar, doorvoeren van aanpassingen 18. Stappen zetten in pad om te komen tot belastingheffing
	Afgeronde procedures en besluitvorming Evaluatie t/m 2025 KPI's overal toegepast Doorlopende monitoring Roadmap met Rijk vastgesteld t.b.v. toekomstige belastingheffing
	<u>2030 – 2035</u> 19. Invoering belastingheffing 20. Doorlopend: - werving nieuwe deelnemers - onderzoek - bedrijfsbegeleiding - ervaringen uitwisselen in studieclubs etc. - communicatie 21. Evaluatie en eindrapportage over tien jaar ervaringen t.a.v. sturingskracht, doelbereik, beloningshoogte, kansen private financiering etc.
	Afgeronde procedures en besluitvorming Zicht op einddoel langjarige beloning via belastingheffing

Gesteld staan voor realisatie	De benodigde menskracht is opgenomen als onderdeel van de begroting. Er wordt 2 FTE voorzien voor voorlichting, lobby, sectoroverleg, roadmap langetermijn fondsvulling) en daarnaast 8 FTE aan Provinciale capaciteit dat jaarlijks werkt aan de implementatie in en uitvoering van(uit) Provincie Fryslân.
--------------------------------------	--

NPLG Transitiefonds**Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie**

Thema 2

Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen

Algemeen

Naam	Fysieke Investerings voor Generiek en Gebiedsgericht Versnellen
Hoofdaanvrager	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen	1. Voor deel 1 van het pakket zal er worden samengewerkt met de provincies Groningen en Drenthe en SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland, www.snn.nl). Hier betreft het met name het uitvoeren van een subsidieregeling. 2. Voor deel 2 van het pakket kan deels worden aangesloten op de onder deel 1 beschreven samenwerking met de provincies Groningen en Drenthe en SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland, www.snn.nl). Er kan hoogst waarschijnlijk van dezelfde subsidieregeling gebruik worden gemaakt als bij deel 1, maar dan in combinatie met andere, meer gebiedsgerichte openstellingsbesluiten, maatregelenlijsten en subsidiebedragen specifiek voor Provincie Fryslân.
Gebied /locaties	1. Deel 1 van het pakket is generiek en heeft betrekking op de gehele provincie Fryslân. 2. Deel 2 van het pakket zal zich gebiedsgericht concentreren op ca. 200 bedrijven in Zuidoost-Fryslân, met name in het FPLG-deelgebied Súdlike Fryske Wâlden (zie ook het kaartje met de FPLG-gebieden in Fryslân in de bijlage) en rondom N2000-gebied Van Oordt's Mersken. De precieze afbakening moet, in overleg met belanghebbenden en gemeenten, nog vastgesteld worden. Het precieze aantal bedrijven dat bereikt kan worden zal in de praktijk afhangen van de gemiddelde hoogte van de aangevraagde subsidies.
Samenvatting <i>Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.</i>	Met deze (deel-)aanvraag willen wij de versnelling aanjagen, die nodig is voor tijdig doelbereik binnen het NPLG/FPLG, met name op het gebied van stikstof (en daarmee de doelen die voortvloeien uit de Vogel- en Habitatrichtlijn) en methaan. De aanvraag richt zich op de agrarische bedrijven die kunnen en willen blijven, en bestaat uit twee complementaire onderdelen: 1. Het prolongeren van de succesvolle Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie, die bekend staat als de "Laaghangend Fruit" pilot-regeling. 2. Het instellen van een pilot met een Fries Innovatiefonds voor de Landbouw, om, waar nodig of gewenst, ook "hogere hangend fruit" te kunnen inzetten. In onderstaande alinea's zullen deze twee componenten nader worden toegelicht.

	1. Het prolongeren van de succesvolle Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Het NPLG en FPLG stellen ambitieuze doelen voor de landbouwsector in Fryslân. Aan een flink deel van deze eisen kan echter relatief eenvoudig worden voldaan met vrijwillige aanpassingen in de bedrijfsvoering en kleine, niet-productieve investeringen: het zogenaamde “Laaghangend Fruit”. Via de <i>Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie</i> wordt generieke toepassing van zulke laagdrempelige maatregelen momenteel al versneld. Sinds juni '23 kunnen melkveehouders in Fryslân (en Drenthe en Groningen) er subsidie voor aanvragen via SNN (het Samenwerkingsverband Noord-Nederland). De Noordelijke Investeringsregeling kan tot nu toe rekenen op groot enthousiasme onder de noordelijke melkveehouders. Ook is er synergie met doelsturing volgens de KPI-systematiek. Met inmiddels de helft van het budget besteed (het Rijk heeft tot nog toe 55 miljoen euro voor de regeling beschikbaar gesteld) heeft al 20% van de ca. 4000 noordelijke melkveehouders deelgenomen. Het ligt in de lijn der verwachting dat, nog met het huidige budget, ca. 40% participatie (en implementatie) kan worden gehaald. De tot nu toe (in 2023) gerealiseerde emissiereductie is ingeschat op gemiddeld ca. 11,5% per deelnemend bedrijf (zie bijlage “Adviezen over Maatregelen ter Vermindering van Ammoniakemissie; Quickscan”, Bussink, NMI Wageningen, September 2023). Momenteel wordt in overleg met experts bekeken hoe dit percentage met de openstellingen in 2024 verder kan worden verbeterd. Continue monitoring en bijsturing (‘continuous improvement’) zijn een centraal principe in de pilot. De waarde van de pilotregeling ligt niet alleen in de gerealiseerde emissiereductie, maar ook in de constructieve insteek en voorbeeldfunctie die er vanuit gaat: “de agrarische sector en de overheid zetten er samen de schouders onder”. Het gaat om generieke maatregelen met veel koppelkansen, zoals advies, mestrobots en sproeiinstallaties, met een maximum subsidiebedrag van 60k Euro. De maatregelen zijn <i>no-regret</i>, want de subsidies zijn relatief beperkt en betreffen vooral advies en roerende zaken. Bovendien kunnen <i>alle</i> melkveehouders in Fryslân meedoen. Voor de meerderheid van deze bedrijven is er toekomst, op basis van het huidige provinciale beleid – en des te meer als er emissie gereduceerd wordt. De melkveehouderij in Fryslân is grotendeels grondgebonden. De geboekte stikstofwinst komt volledig ten goede aan de natuur; er wordt niet mee gesaldeerd en er wordt geen gebruik gemaakt van de RAV. Wél kan de winst leiden tot betere scores op KPI's als ammoniakemissie en stikstofoverschot en wordt de geboekte winst in kaart gebracht met een meet- en monitoringsprogramma. Hiervoor wordt een deel van de middelen ingezet middels een aanbestedingsprocedure begin '24 en is er een programmamanager aangesteld om e.e.a. aan te jagen en in goede banen te leiden. Eén mogelijke uitzondering op bovenstaande is legalisering van de PAS-melders: indien op een zeker moment over
--	---

	de hele linie de stikstofemissie in het noorden voldoende is gereduceerd, , wordt het wellicht mogelijk om een deel van de gerealiseerde stikstofwinst in te zetten voor legalisering van PAS-melders. Hiervoor is goede monitoring en borging van groot belang. Geïnspireerd door het al behaalde resultaat sorteren de drie Noordelijke provincies voor op een vervolg van de regeling. Het bereik zou daarmee kunnen worden opgeschroefd tot meer dan 80% van de Noordelijke melkveehouders, met een generieke reductie van 10% - 20% van de ammoniakemissies vanuit de gehele Noordelijke landbouwsector binnen handbereik. De hoogte van de aanvraag (van de drie provincies samen) is, samen met het al toegekende budget, in overeenstemming met het oorspronkelijke gezamenlijke aanbod van de drie Noordelijke Provincies aan het ministerie van LNV in 2021/2022. 2. Een Fries Innovatiefonds voor de Landbouw. In bepaalde gebieden volstaan adviezen, aanpassingen in de bedrijfsvoering en bescheiden investeringen niet om de gestelde doelen te halen. Ook kan het zijn dat in bepaalde gebieden, per bestede Euro, meer (stikstof-)doelbereik kan worden gerealiseerd dan in andere. Hier zijn, naast opties als verbreding, extensivering en biologische landbouw, wat grotere investeringen een wenselijk deel van de gereedschapskist (de verschillende transitie-opties sluiten elkaar overigens niet uit). Het Fries Innovatiefonds fonds kan dergelijke investeringen aanjagen via eerder genoemde Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie, maar dan met andere, meer gebiedsgerichte openstellingen per provincie, met hogere maximum subsidiabele bedragen (max. €200k): “gebiedsgericht versnellen”. Hiermee kunnen we (i) in bepaalde gebieden helpen om de landbouwsector toekomstbestendig te maken in het kader van het FPLG en daarmee zorg te dragen voor een vitaal platteland en (ii) komen tot een zo effectief mogelijke besteding van overheidsmiddelen (b.v. in Euro per mol emissie- of depositiereductie). Voor de te subsidiëren maatregelen wordt, op basis van overleg met beleidsmakers, experts en stakeholders, vooralsnog gedacht aan: – Investerings die het frequenter ontmesten van stallen mogelijk maken, om zo de stalemissies van stikstof en methaan te reduceren en een drempel voor monomestvergisting en/of stikstofstrippen/-kraken weg te nemen. Het gaat hier om (weer verwijderbare en modulaire <i>no-regret</i>) rubber matten, mestrobots en -schuiven en opvangbakken voor mest. – Inzet van stikstofstrippers en -krakers voor het verlagen van het gehalte aan ammoniakale stikstof in koemest. Door het verlaagde stikstofgehalte van de gestripte mest worden ook de veldemissies (van ammoniak) drastisch verlaagd en kunnen boeren de afbouw van de derogatie beter
--	--

	opvangen. Bodemkwaliteit en koolstofvastlegging profiteren ook en extra kunstmestgebruik wordt vermeden. – Eventuele andere zgn. “doorbraakinnovaties”, die zowel technisch, juridisch, economisch als maatschappelijk goed presteren, aan de maatregelenlijst worden toegevoegd. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar de opbrengst van het nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij, ook voor borging en monitoring. Het doen van “no-regret”-investeringen is steeds het uitgangspunt van het Fries Innovatiefonds. Er wordt in het kader van de pilotregeling “gebiedsgericht versnellen” alleen geïnvesteerd in <i>roerende zaken</i>, d.w.z. modulaire, niet-permanente en/of mobiele oplossingen, die zich technisch hebben bewezen, maar niet leunen op de RAV (Regeling Ammoniak en Veehouderij), om juridische kwetsbaarheid te vermijden. Alvorens een bedrijf subsidie toe te kennen voor “hoger hangend fruit”, zal geverifieerd worden wat het toekomstperspectief voor het bedrijf op die locatie is, bezien vanuit de opgaven voor o.a. natuur, waterhuishouding en klimaat/veen. Er moet in ieder geval perspectief zijn voor een periode die voldoende lang is om de investeringen te kunnen terugverdienen en/of om ze kosteneffectief te laten zijn in Euro per gerealiseerde eenheid emissiereductie. Continue monitoring en bijsturing (‘continuous improvement’) zijn een centraal principe in de pilot. Haalbaarheidsstudies die recent zijn uitgevoerd in opdracht van provincie Fryslân, wijzen op terugverdientijden van ca. 7 jaar voor monomestvergisters. Voor stikstofkrakers worden momenteel terugverdientijden van slechts 2-3 jaar gerapporteerd, vooral door toenemende besparingen op de afvoer(kosten) van mest, gegeven de afbouw van de derogatie. Voor gebiedsgericht versnellen met wat grotere investeringen blijven subsidies echter van belang, omdat banken voor het verlenen van financiering over het algemeen eisen kennen t.a.v. het inbrengen van eigen vermogen (ca. 30%). In dit kader mogen subsidies worden aangedragen als eigen vermogen. Net als bij het “Laaghangend Fruit” komt de geboekte winst ten goede van de natuur en wordt deze in kaart gebracht met een meet- en monitoringsprogramma. Hiervoor wordt een deel (5%) van de middelen ingezet en zal synergie worden gezocht met het monitoringsprogramma van het “Laaghangend Fruit” en het Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij. Ook kan de winst leiden tot betere scores op KPI’s als ammoniakemissie, stikstofoverschot en carbon footprint. Tenslotte is het wenselijk om in openstellingsbesluiten op te nemen dat stikstofstrippers en -krakers gebruik maken van duurzame energie (van zon op staldaken, kleine windmolens of monomestvergisting).
--	--

Kosten en dekking	De totaal benodigde fondsen voor bovengenoemde tweeledige aanpak zijn als volgt: 1. Prolongeren Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (“Laaghangend Fruit”): € 41.670.000 Vanuit provincies Groningen en Drenthe worden dezelfde bedragen aangevraagd, waarmee gezamenlijk dus € 125.00.000 wordt aangevraagd door de drie noordelijke provincies. Alle in dit kader aangevraagde middelen kunnen via een SPUK worden uitgekeerd aan Provincie Groningen die, net als in de huidige regeling “Laaghangend Fruit”, penvoerder kan zijn. Verdeling van de subsidiegelden tussen de provincies is niet afgebakend, en hangt daarom af van het aantal aanvragende melkveehouders per provincie. Tot nog toe is dit in alle drie provincies het deelnamepercentage ca. 20%. Aangezien in Fryslân het aantal melkveehouderijen groter is dan in Drenthe en Groningen, is in absolute zin te verwachten dat een groter deel van de subsidies in Fryslân wordt uitgekeerd. 2. Gebiedsgericht versnellen middels “Hoger Hangend Fruit”: € 20.000.000 De in dit kader aangevraagde middelen zouden via een SPUK kunnen worden uitgekeerd aan Provincie Fryslân die hiervoor penvoerder kan zijn en de uitvoering bij SNN kan beleggen. In tegenstelling tot het “Laaghangend Fruit” is wel hier het streven om schotten aan te brengen tussen de subsidiegelden voor de provincies, om de hier gewenste gebiedsgerichte inzet te kunnen garanderen. Totaal aangevraagd: € 61.670.000 (N.B.: een verdere onderbouwing van deze bedragen wordt in onderstaande teksten gegeven)
Bijlagen	1. Notitie “Adviezen over Maatregelen ter Vermindering van Ammoniakemissie; Quickscan”, Ir. Wim Bussink, NMI Wageningen, September 2023. 2. Kaartje: FPLG-deelgebieden in Fryslân 3. Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 20235 4. Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord-Nederland

1. Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/gebiedsopgaven NPLG	Dit maatregelpakket draagt bij aan de stikstof- en klimaatdoelen van het NPLG/FPLG, en aan het mede in stand houden van perspectief voor landelijk gebied en landbouwsector in Fryslân. Laatstgenoemde doelen zijn ook integrale doelen van het FPLG. De stikstofdoelen van het FPLG Gedeputeerde Staten van provincie Fryslân hebben op 29 maart 2022 het Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2035 (UPS, bijlage) vastgesteld. Het UPS geeft uitvoering aan de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (Wsn) en heeft als doel het in 2035 bereiken van de omgevingswaarden van die wet. Een verkenning en doorrekening van de situatie in Fryslân, uitgevoerd door WUR, is gebruikt bij het opstellen van het UPS en liet o.a. zien dat: 1. Met een generieke emissiereductie van 25% in <u>negen</u> van de twaalf stikstofgevoelige N2000 gebieden in Fryslân de depositie op 74% van het stikstofgevoelige oppervlak onder de KDW kon worden teruggebracht (mits andere provincies en buitenland naar rato bijdragen). Provincie Fryslân heeft deze generieke doelstelling voor 2035 vastgelegd in het UPS (bijlage). <u>Aan realisatie wordt in substantiële mate bijgedragen door de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie.</u> Bij prolongatie van de regeling, met het nu aan gevraagde budget, zou zelfs het grootste deel van de generieke doelstelling voor rekening van de regeling komen. 2. Om te kunnen voldoen aan de Wsn heeft Provincie Fryslân op basis van de WUR-analyse in het UPS een aanvullende doelstelling vastgelegd van 50% emissiereductie met gebiedsgerichte maatregelen in Zuidoost Fryslân. De intentie is daarom om het pakket Gebiedsgericht versnellen middels “Hoger Hangend Fruit” volledig op Zuidoost-Fryslân te richten; daar is immers het effect op de N2000-gebieden relatief groot en dus de kosteneffectiviteit het hoogst. Dit blijkt niet alleen uit de analyse door WUR, maar ook uit bijvoorbeeld de stikstofdepositie-potentiekaart van Erisman en Brouwer (2021). Het UPS stelt: “Om rondom [deze] Natura 2000-gebieden [gebiedsgericht] extra stikstofreductie te kunnen realiseren, worden mogelijke <i>maatregelen en bijbehorende subsidies</i> verder uitgewerkt”. <u>Met het hiermee aangevraagde pakket Gebiedsgericht versnellen middels “Hoger Hangend Fruit” wordt hieraan direct (deels) invulling gegeven.</u> <u>Herijking van het UPS in 2024</u> Recente ontwikkelingen, waaronder de vaststelling van het NPLG als nieuw landelijk beleidskader, de (stapsgewijze) afschaffing van de derogatie en de aanwijzing van nieuwe stikstofgevoelige gebieden in Fryslân (het “veegbesluit”), maken een herijking van het UPS noodzakelijk, alvorens het programma integraal deel kan worden van het FPLG. Hiermee kunnen zowel de generieke als de gebieds-specifieke stikstofopgaven – deel 1 en 2 van deze aanvraag – van grootte veranderen. De verwachting is momenteel dat het aandeel generieke reductie kan toenemen, maar dat extra inzet in
---	---

	Zuidoost-Fryslân relevant en kosteneffectief zal blijven. Dit is ook in lijn met de appreciatie van de Minister van Natuur & Stikstof van het recente UvA-onderzoek. Het UPS blijft van kracht totdat herberekening, herijking en integrale opname van de stikstofaanpak in het FPLG heeft plaatsgevonden, in 2024. De klimaat- en methaandoelen van het FPLG Zoals bekend bedraagt de landelijke opgave voor broeikasemissiereductie vanuit de veehouderij en akkerbouw 5,0 Mton CO₂ eq. (2030). Voor Fryslân is de totale opgave voor broeikasemissiereductie vanuit de veehouderij en akkerbouw indicatief gesteld op 0,8 Mton CO₂ eq. (2030). Binnen het NPLG is verder bepaald dat in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO₂ eq. wordt gerealiseerd (2030). Voor methaan is ons nog geen specifieke deelopgave voor de provincie Fryslân bekend, maar als deze naar rato van eerdergenoemde klimaatopgave zou worden toebedeeld, zou deze ca. 0.61 Mton CO₂ eq. bedragen. Uitgaand van een totale emissie van de melkveehouderij in Fryslân van maximaal ca. 2.5 kton CO₂-eq (Rougooor en Van Well, 2016), waarvan het overgrote deel bestaat uit methaan, zou dit een reductie van de methaanemissies in Fryslân inhouden van ca. 20-25%. Methaanemissies in Fryslân dragen bij aan de wereldwijde 'deken' van methaan; gebiedsgericht reduceren is niet echt relevant voor de staat van de lokale natuur. Wel is het kosteneffectief om, waar ammoniakemissies gereduceerd worden, tegelijkertijd methaan te reduceren. De twee aangevraagde (deel-)pakketten bieden in dit opzicht beide ruime koppelkansen, met name via het faciliteren van monomestvergistings. Hierbij wordt methaan afgevangen die anders uit stal en mestopslag zou ontsnappen naar de atmosfeer; in plaats daarvan wordt het broeikasgas nuttig gebruikt als bron van hernieuwbare energie.
Doelbereik NPLG	1. Prolongeren van de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. De generieke reductie van de stikstofemissies met 25% die provincie Fryslân beoogde met het UPS, kan waarschijnlijk voor een substantieel deel worden gerealiseerd met het prolongeren van de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Met het nu aangevraagde budget kunnen 80%-100% van de noordelijke melkveehouders deelnemen aan de regeling, via niet-productieve investeringen, maar ook via advies m.b.t. bijvoorbeeld het verlagen van het eiwitgehalte in het rantsoen van het vee. In onderstaande zal e.e.a. worden toegelicht, waarbij met name de te realiseren reductiepercentages van belang zijn. Het maximum subsidiebedrag is in de regeling vastgesteld op €60k. • <u>Gerealiseerd doelbereik in 2023 (huidige budgetten)</u> In 2023 heeft, op basis van cijfers van SNN, al ca. <u>20% van de 4000 noordelijke melkveehouders</u> deelgenomen en is € 22,5

	miljoen aan subsidies uitgekeerd via de regeling, in twee tranches. In afwachting van het programma voor monitoring, evaluatie en borging van het effect van de regeling (dit gaat in Q1 2024 van start middels een aanbesteding), is door NMI Wageningen (Bussink, 2023; zie bijlagen) een eerste verkenning gedaan naar het effect van de maatregelen tot nu toe. Op basis van data van SNN (aantallen deelnemende bedrijven en gesubsidieerde typen maatregelen) <u>is het stikstofeffect van de eerste twee openstellingen in 2023 ingeschat op een gemiddelde emissiereductie van 11,5% per deelnemend bedrijf</u> (Bussink, 2023; zie bijlage). Dit percentage is nog exclusief het effect van de gesubsidieerde adviezen, waar nog geen reductiepercentage aan gekoppeld is. Het emissie-reducerende effect van de gesubsidieerde mestrobots is door Bussink (2023) behoudend ingeschat tussen 0% en 5%, afhankelijk van het type (in België is de ammoniakreductie van mestrobots op conventionele vloeren <u>forfaitair vastgesteld op 10-36%</u>, afhankelijk van het type vloer en managementfactoren). Op basis van de participatie- of implementatiegraad tot nu toe (ca. 20% van de melkveehouders), een eerste inschatting van het tot nu toe gehaalde reductiepercentage (11,5%; Bussink, 2023) en de totale ammoniakemissie vanuit de melkveehouderij in Fryslân (ca. 13.2 kton NH₃ in 2019, Gies et al., 2023) kan de totale emissiereductie tot nu toe in Fryslân geschat worden als: $20\% \times 11.5\% = 2.3\%$, dus $2.3\% \times 13.2 = \text{ca. } 0.3 \text{ kton NH}_3$ (exclusief de reductie in Groningen en Drenthe). Aangezien in Fryslân ca. 2400 melkveehouderijen actief zijn, en gemakshalve aannemend dat de typen bedrijven in de andere twee provincies vergelijkbaar zijn met die in Fryslân, kan de totale reductie in het noorden worden geschat op $4000/2400 \times 0.3 = 0.5 \text{ kton NH}_3$. <u>Methaan</u> Hoewel er in 2023 voornamelijk ammoniakuitstoot is gereduceerd met de regeling, is zijdelings waarschijnlijk ook de methaanuitstoot teruggebracht, via een betere diergezondheid door de gesubsidieerde maatregelen. Hoefproblematiek is één van de drie hoofdoorzaken voor vroegtijdige vervanging van melkkoeien (zie b.v. Gosselink et al., 2009). Deens onderzoek toont, net als eerder Nederlands promotieonderzoek, aan dat frequent(er) reinigen van de stalvloer hoefproblemen bij het vee reduceert. Het is aannemelijk dat de vele subsidieaanvragen in relatie tot het frequent reinigen van stalvloeren in 2023 bijdragen aan een langere levensduur van het vee, hoewel dit niet precies becijferd kan worden (kwantitatief onderzoek naar deze relatie ontbreekt nog). Met een langere levensduur van het vee hoeft in verhouding minder jongvee te worden
--	---

	aangehouden; dit betekent minder uitstoot van ammoniak en broeikasgassen (waaronder <u>methaan</u>), minder gebruik van krachtvoer en minder overschotten op de mineralenbalans (Gosselink et al., 2009). Ook Bussink (2023, zie bijlage) noemt het verhogen van de levensduur van de koe een maatregel waar nog grote winst mee te halen is. Als koeien één lactatie langer mee zouden gaan, betekent dat ca. 4% minder mest (de huidige levensduur is ca. drie lactaties) en navenant minder emissies van ammoniak en methaan. • <u>Te verwachten doelbereik in Q1 en Q2 2024 (huidige budgetten)</u> Op basis van de participatie- of implementatiegraad van 20% onder de noordelijke melkveehouders in 2023, met een budget van € 22,5 miljoen, mag in principe verwacht worden dat met de nog resterende € 22,5 miljoen een participatiegraad van 40% bereikt kan worden. Hiermee zou op basis van het tot nu toe behaalde reductiepercentage een overall emissiereductie van 4.6% of 0.6 kton NH₃ mogelijk zijn in Fryslân (1 kton in de drie provincies). Momenteel wordt bovendien gewerkt aan het aanpassen van de maatregelenlijst. Hierbij wordt lering getrokken uit de resultaten van de eerste twee tranches. Als het reductiepercentage hiermee kan worden verbeterd tot 15% (zie ook de nadere toelichting onder ‘Maatregelen en Instrumenten’), dan zou de overall emissiereductie oplopen naar <u>6% of ca. 0.8kton NH₃</u> (in Fryslân). Gedacht wordt o.a. aan het subsidiëren van studiegroepen rondom het verlagen van het eiwitgehalte in het rantsoen van het vee (zie ook “Maatregelen en Instrumenten”), rondom het netter uitrijden van mest, rondom het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest en aan de mogelijkheid om verschillende maatregelen te stapelen. Ook het afdichten van stalvloeren met verwijderbare rubber matten is veelbelovend, in combinatie met een mestschuif of -robot. Dit is een essentiële schakel in de keten dagelijks ontmesten -> vergisten -> stikstofstrippen waarmee, op basis van recent onderzoek (Verdoes et al., 2023), op bedrijfsniveau een reductie van de ammoniakemissie mogelijk is van 46%. Tegelijkertijd kunnen methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen worden gereduceerd met 78%, op basis van Verdoes et al. (2023). Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. $20\% \times 78\% = \text{ca. } 15,6\%$.
--	--

	Om meerdere redenen is het op dit moment nog niet goed mogelijk om een betrouwbare prognose van het doelbereik van de beoogde nieuwe maatregelen te geven: (i) de belangstelling voor deze maatregelen is op dit moment nog niet goed in te schatten en (ii) de gesubsidieerde maatregelen (afdichten van stalvloeren met rubber matten) kunnen deel uitmaken van een breder systeem, dat alleen in samenhang emissies kan reduceren (zoals monomestvergisting). Hierbij ontstaat een allocatievraagstuk: welk deel van het reductie-effect kan worden toegeschreven aan de (deel-)subsidie in het kader van de huidige regeling? Het programma voor monitoring, evaluatie en borging van het effect van de regeling, dat in Q1 2024 van start zal gaan, zal hiermee rekening moeten houden. • <u>Doelbereik vanaf Q3 2024 (aanvullend aangevraagd budget)</u> De nu aan te vragen middelen, die meer dan een verdubbeling van het budget behelzen, brengen een uiteindelijke <u>participatiegraad tussen 80% en 100%</u> van de melkveehouders binnen bereik (met daarnaast voldoende ruimte voor een eventuele toename van de gemiddelde subsidiebedrag). Het effect zou (met een gemiddelde reductie op bedrijfsniveau van 15%) op 12% emissiereductie in de melkveehouderij kunnen komen, of ca. 1.6 kton NH₃ (nog exclusief Groningen en Drenthe). Het aangevraagde budget biedt speling voor het verbeteren van de reductiepercentages. Als een gemiddeld reductiepercentage van 25% per bedrijf gehaald kan worden, moet het 80% participatie mogelijk zijn om te komen tot een totale emissiereductie van 20% vanuit de noordelijke melkveehouderij. Dit is het uiteindelijke streven. Onder het vorige kopje (“Te verwachten doelbereik in Q1 en Q2 2024”) en onder “Maatregelen en Instrumenten wordt toegelicht hoe het reductiepercentage kan worden verbeterd t.o.v. de 11,5% in ’23. 2. Gebiedsgericht versnellen De verhoudingsgewijs grotere stikstofopgaven nabij stikstofgevoelige natuur, zoals vastgesteld in het UPS (50% emissiereductie met gebiedsgerichte maatregelen in Zuidoost Fryslân) kunnen voor een deel worden gerealiseerd door “gebiedsgericht versnellen”. In dit kader wordt gedacht aan het subsidiëren van de wat kostbaardere maatregelen (“hoger hangend fruit”), danwel het in hogere mate subsidiëren van bepaalde maatregelen die ook worden beoogd in het Laaghangend Fruit, maar nu met een maximum subsidiebedrag van €200k. In plaats van het toekennen van aangevraagde subsidies op volgorde van binnenkomst, wordt gedacht aan het prioriteren op basis van de te verwachten emissie- of depositiereductie, om zo het effect van de regeling te
--	---

	verbeteren. Mogelijk dat ook voorrang kan worden gegeven aan collectieve initiatieven; dit kan kleinere melkveehouders een betere positie geven. E.e.a. zal afgestemd worden op de piekbelastersaanpak, zodat beide maatregelen hun eigen niche hebben en complementair zijn. Aan het uiteindelijke besluit kan nog een doorrekening of onderzoek ten grondslag liggen; ook voor het bepalen van het mogelijke doelbereik (in termen van depositie) is dit van belang. Gedacht wordt aan maatregelen die ca. 50% ammoniakreductie kunnen opleveren: • Met het faciliteren van de keten dagelijks ontmesten -> vergisten -> stikstofstrippen is, op basis van recent onderzoek (Verdoes et al., 2023), op bedrijfsniveau 46% reductie van de ammoniakemissie mogelijk. Het afdichten van stalvloeren met verwijderbare rubbermatten is veelbelovend, in combinatie met een mestschuif of -robot (koppeling aan een vergister, stikstofkraker of -stripper kan als voorwaarde worden opgenomen in de regeling; subsidiëren van de vergister zelf wordt hier niet beoogd). Bedrijven zetten hiermee een flinke stap in de richting van de doelen van het UPS – waarbij opgemerkt moeten worden dat deze in 2024 herijkt zullen worden. Methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen op deze wijze worden gereduceerd met 78%, op basis van Verdoes et al. (2023). Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. $20\% \times 78\% = 15,6\%$. Bedrijven zetten hiermee een flinke stap in de richting van de methaandoelen voor Fryslân van ca. 20-25% reductie. De Nationale Methaanstrategie (2022) stelt verder dat gebruik van groen gas uit mestvergisting ook zorgt voor een reductie van de CO₂-uitstoot in andere sectoren, doordat het fossiel gas vervangt als brandstof. • Met stikstofkrakers kunnen zowel de stal- als de veldemissies van ammoniak met ca. 62% worden gereduceerd (op basis van communicatie van JOZ). Bedrijven zetten hiermee een flinke stap in de richting van de doelen van het UPS – waarbij opgemerkt moeten worden dat deze in 2024 herijkt zullen worden. Ook is, met het nu aangevraagde budget, het aantal bedrijven dat kan aanvragen nog relatief beperkt. • Het is denkbaar dat andere zgn. “doorbraakinnovaties”, die zowel technisch, juridisch, economisch als maatschappelijk goed presteren, aan de maatregelenlijst worden toegevoegd. Hierbij zal met name worden gekeken naar het nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij, ook voor borging en monitoring.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma	N.v.t.

Meekoppelkansen	• Het deels subsidiëren van dagontmesting (door afdichten van stalvloeren in combinatie met een mestschuif of -robot) brengt monomestvergisting en/of stikstofstrippen/kraken voor (groepen) agrarisch ondernemers binnen bereik. Dit draagt bij aan een aantal kerndoelen van het FPLG: – het behouden (of creëren) van (nieuw) toekomstperspectief voor de melkveehouderij in Fryslân, door (i) besparing op de kosten voor mestafvoer, die exorbitant oplopen met de huidige afbouw van de derogatie (ii) minder aankoop van stikstofkunstmest – ook deze post met onwelkome gevolgen voor kostenplaatjes en milieu, dreigt op te lopen met de afschaffing van de derogatie, en (iii) door de afzet van groen gas. Investeren in deze energiedrager kan daarnaast een bijdrage leveren aan het reduceren van de import van (fossiel) aardgas en wellicht ook aan het voorkomen van energiearmoede in de provincie, met name in oudere sociale huurwoningen. – Groenendijk et al. (2023) geven aan dat, door de afschaffing van de derogatie, de aanvoer van organische (kool-)stof uit dierlijke mest op grasland in Fryslân in principe met 29% (!) zal teruglopen. Door strippen van stikstof uit digestaat kan de plaatsingsruimte voor bedrijfseigen dierlijke mest op het eigen bedrijf zoveel mogelijk behouden blijven. Hierdoor blijft ook de aanvoer van organische stof uit dierlijke mest zoveel mogelijk op peil. Dit is goed voor bodem- en waterkwaliteit (inclusief het waterhoudend vermogen) en voor de KRW-doelen, o.a. vanwege minder risico op uitspoeling van mineralen. Groenendijk et al. (2023) geven aan dat door de afschaffing van de derogatie de aanvoer van organische stof uit dierlijke mest op grasland in Fryslân in principe met 29% (!) zal teruglopen. In de NPLG scenariostudie (Gies et al., 2023) is een ruwe modelberekening van de effecten hiervan gemaakt. Hieruit blijkt dat de CO₂-vastlegging in Fryslân met ca. 0,03 Mton CO₂ per jaar <i>afneemt</i>, op basis van figuur 6.6 in Gies et al., (2023)., terwijl de ambitie van het FPLG juist is om <i>meer koolstof vast te leggen</i>. Wanneer de derogatie gehandhaafd zou blijven zou in Fryslân overigens meer dan 0,02 Mton CO₂ per jaar <i>extra</i> worden vastgelegd (figuur B8.1 in Gies et al., (2023)). Het behalen van de NPLG-doelstelling van 0,4-0,6 Mton extra vastlegging in 2030 zal moeilijker worden (Groenendijk et al., 2023), zeker in een ‘derogatieprovincie’ bij uitstek als Fryslân. – Afschaffing van de derogatie kan tot 16% meer gebruik van stikstofkunstmest leiden in Fryslân (Groenendijk et al., 2023). Productie van groene (‘Renure’) kunst(mestvervangers) m.b.v. stikstofstrippers en -krakers kan het gebruik van stikstofkunstmest voorkomen, en daarmee een financiële besparing opleveren op agrarische bedrijven. Ook draagt het bij aan de KRW-doelen, want
------------------------	---

	gebruik van meer stikstofkunstmest kan negatieve effecten hebben op de waterkwaliteit. Een literatuurstudie uit 2017 geeft bijvoorbeeld aan dat, bij grasland op droogtegevoelige zandgronden, na droge omstandigheden in het groeiseizoen de nitraatuitspoeling uit drijfmest duidelijk lager zijn dan uit kunstmest. Tenslotte kunnen emissies vanuit de zeer energie- en broeikasgas-intensieve kunstmestindustrie worden vermeden, al “telt dit formeel niet mee” binnen het NPLG. • Monomestvergisting is goed te combineren met een biologische bedrijfsvoering, wellicht ook rondom de natuurgebieden. Vaak wordt geclaimd dat biologische landbouw minder goed scoort op klimaat-indicatoren dan gangbare landbouw. Monomestvergisting kan een manier zijn om deze klimaatfootprint te verkleinen. Voorbeelden van vergisters op biologische melkveehouderijen zijn bijvoorbeeld de bedrijven Kraanswijk in Groenlo en Ekodorp in het Groene Hart. • Onderzoek uitgevoerd in opdracht van provincie Fryslân laat zien dat gebruik van digestaat in verhouding tot onbewerkte koemest leidt tot een wat grotere bodembiodiversiteit en beter watervasthoudend vermogen. Daarnaast is een hypothese uit het onderzoek dat er minder kunstmest nodig is. De rapportage wordt naar verwachting dit jaar gepubliceerd. • Het schoner houden van stalvloeren met de “laaghangend fruit” maatregelen draagt bij aan een betere diergezondheid, en daarmee aan een hoger dierwelzijn en aan het voorkomen van veterinaire medicijngebruik, hetgeen weer een gunstig effect op de waterkwaliteit kan hebben (KRW-doelen). • Een reductie van het veterinaire medicijngebruik, door het schoner houden van stalvloeren, kan ook het risico op ontstaan en verspreiding van multiresistente zoönosen in de melkveehouderij verkleinen. • Het afdekken van stalvloeren met rubber matten, ten behoeve van dagontmesting, draagt bij aan meer comfort en een beter dierenwelzijn. Vervanging van melkkoeien gebeurt in zeven van de tien gevallen niet vrijwillig; hoeftproblematiek is één van de drie hoofdoorzaken, naast mastitis, en verminderde vruchtbaarheid. Een betere klauwgezondheid (bijvoorbeeld door dagontmesting, afdekken van stalvloeren met rubber matten of schoonsproeien) heeft een gunstig effect op de levensduur van het vee. Dit is niet alleen gunstig vanuit bedrijfseconomisch perspectief, maar ook voor de koe zelf en het milieu. Er hoeft in verhouding minder jongvee te worden aangehouden. Minder jongvee betekent minder uitstoot van ammoniak en broeikasgassen, minder gebruik van krachtvoer (mineralen, energie en oerwouden) en minder overschotten op de mineralenbalans van stikstof, fosfaat, koper, zink etc. (Gosselink et al., 2009). Als koeien één lactatie langer meegaan, is er ca. 20% minder jongvee nodig en wordt er ca. 4% minder mest geproduceerd (de huidige gemiddelde levensduur is ca. 3 lactaties). Hoewel er nog weinig tot geen onderzoek is dat het
--	--

	potentiële effect van schonere stalvloeren op de levensduur van het vee in beeld kwantificeert, laat Deens onderzoek, met meer dan 8000 koeien op 39 bedrijven, een duidelijke relatie zien tussen (frequent en automatisch) de stalvloer schoonhouden en reductie van de ziekte van Mortellaro bij het vee. Deze relatie is ook al eerder gebleken uit Nederlands promotieonderzoek. • Sturen op een lager eiwitgehalte in het rantsoen kan, naast een verlaagde stikstofemissie, leiden tot kostenbesparingen voor de boer en een gereduceerde import van krachtvoer (en daarmee mineralen, landgebruiksverandering in de tropen, etc.). • Er is sprake van een mogelijke <i>trade-off</i> tussen het rendement van monomestvergisting en het streven om het vee zoveel mogelijk te beweiden. Er is immers minder mest voor de installatie beschikbaar als de koeien buiten zijn. Voor het ontvangen van een premie voor weidemelk is 120 dagen per jaar/6 uur per dag buiten de ondergrens voor melkveebedrijven die een volledige weidepremie willen ontvangen. Op jaarbasis is dit ca. 8% van de tijd. De verwachting is dat een vermindering van de potentiële groen gasopbrengst met zo'n 8% ongeveer gecompenseerd wordt door de weidemelkpremie, maar het is goed om dit te monitoren, en waar nodig extra maatregelen te treffen, om beweiding te blijven stimuleren. Mogelijk dat hiervoor ook aandacht komt in het kader van de aankomende bijmengverplichting voor groen gas in de gebouwde omgeving • Daarnaast wordt een eventuele vermindering van de groen gasopbrengst door beweiden ruimschoots gecompenseerd door de nieuwe SDE-subsidietarieven. De nieuwe tarieven voor levering van groen gas of ruw biogas door individuele melkveebedrijven met minder dan ca. 180 stuks vee zijn dermate gunstig, dat daarmee de facto wellicht zelfs een bedrijfsvoering met minder vee gestimuleerd wordt. Ook de aankomende bijmengverplichting voor groen gas zal naar verwachting een gunstig effect hebben op het verdienmodel.
--	--

2. Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten	1. Prolongeren van de op dit moment al lopende Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie (“Laaghangend Fruit”) <u>Openstellingen in 2023</u> Binnen de regeling was advies, zoals omschreven in onderstaande, voor 100% subsidiabel, tot een maximum van € 3000 per agrarisch bedrijf. Daarnaast waren laagdrempelige fysieke investeringen subsidiabel, zoals omschreven in onderstaande, waarbij de subsidie-intensiteit 80% bedroeg van de subsidiabele kosten, met een maximum van € 60.000 per agrarische onderneming. De volgende typen advies en investeringen waren subsidiabel in 2023: - Advies omtrent mogelijkheden voor het verhogen van het aantal uren weidegang van de veestapel. - Advies omtrent mogelijkheden voor het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen van de veestapel, inclusief advies op het gebied van graslandmanagement met als doel een lager eiwitgehalte in het gras te realiseren. De streefwaarde is 150 g/kg DS, mogelijk zelfs nog lager, op basis van expertkennis. - Advies m.b.t. de voor het betreffende bedrijf meest geschikte maatregelen om de ammoniakuitstoot te verlagen. - Niet-productieve investeringen om de ammoniakemissie uit de stal te verminderen, nl.: - Mestrobots, met of zonder watersproeier. Voorwaarde is dat het vloeroppervlak minimaal 6 keer per dag gereinigd kan worden. - Installaties en spoelleidingen voor het schoonsproeien van loopvloeren met water. Voorwaarde is meerdere malen daags sproeien met in totaal minimaal 10 liter water per m² bevuild oppervlak per dag. - Registratiesystemen die de activiteit en/of het watergebruik van sproei-installaties of mestrobots bijhouden. - Installaties, spoelleidingen en additieven voor het sproeien van (verdund) magnesiumchloride op traditionele roostervloeren. De doses zijn, op basis van voortschrijdend inzicht, inmiddels dermate laag dat deze in lijn zijn met de “normale” magnesiumbehoefte van productief grasland (een goede magnesiumvoorziening is o.a. belangrijk voor het voorkomen van de zgn. kopziekte, een gebreksziekte, bij rundvee). Deze worden nu alleen niet als kunstmest op het land toegediend, maar in de stal aan de koemest toegevoegd middels sproeien van de vloer. - Aanleg of uitbreiding van opslag- en opvangcapaciteit voor regenwater en van capaciteit voor mestopslag alleen in combinatie met een van de bovenstaande maatregelen. Dit faciliteert het bovengenoemde schoonsproeien van loopvloeren en het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest. <u>Openstellingen in 2024 – concept-aanpassingen t.o.v. 2023</u>
------------------------------------	--

	Momenteel wordt de laatste hand gelegd aan de maatregelenlijst voor de openstellingen in '24. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de bevindingen van de eerste twee tranches en een eerste verkenning naar het effect van de maatregelen door NMI Wageningen (Bussink, 2023; zie ook de lijst met bijlagen). Naast de openstellingsbesluiten wordt ook de regeling zelf aangepast. Wijzigingen worden overwogen op o.a. de volgende punten: - De regeling zodanig aan te passen dat hij ook openstellingen in het kader van het “Hooghangend Fruit”/gebiedsgericht versnellen kan accommoderen. Dit zal o.a. betrekking hebben op het mogelijk maken van openstellingen met een hoger maximaal subsidiebedrag (€200k i.p.v. €60k). - Momenteel is in de regeling vastgelegd dat subsidies worden toegekend op volgorde van binnenkomst van de aanvragen. Artikel 9 van de regeling kan echter zodanig gewijzigd worden dat in de openstellingsbesluiten kan worden afgeweken van deze prioritering. Dit maakt het bijvoorbeeld mogelijk om in de openstellingsbesluiten collectieven of coöperaties, die gezamenlijk willen investeren, voorrang te geven. Dit geeft kleinere melkveehouders een betere positie. Daarnaast kan hiermee geprioriteerd worden op basis van de te verwachten emissie- of depositiereductie, om zo het effect van de regeling te verbeteren. In het kader van het Hooghangend Fruit wordt het hiermee ook mogelijk om openstellingen alleen te richten op bepaalde gebieden (in Zuidoost Fryslân). - In de nieuwe openstellingsbesluiten zullen mestrobots alleen nog worden opgenomen in de maatregelenlijst onder de voorwaarde dat deze worden gecombineerd met b.v. het afdekken van een vloer met rubber matten, zodat de hoogste emissiereductie kan worden behaald. Hierover worden momenteel nog experts geconsulteerd. - Er komt een mogelijkheid om desgewenst schotten aan te brengen tussen de budgetten voor de verschillende maatregelen, zodat er een maximum kan worden gesteld aan het aantal aanvragen voor één bepaalde maatregel (zoals mestrobots). - Met wijzigingen als c. en d. kan gestuurd worden op de maatregelen met de hogere reductiepercentages (zie “Doelbereik in verhouding tot het gebiedsprogramma”). - Advies omtrent het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen, zoals dat subsidiabel was in 2023, heeft waarschijnlijk meer effect als dit op een terugkerende/periodieke basis wordt gegeven. Beter nog is het om te werken in studiegroepen, die periodiek bij elkaar komen, zoals in de Praktijkpilot Koe en Eiwit (een initiatief van werkgroep ‘Stikstof en Veevoer’, samen met het ministerie van LNV). Omdat het aantal beschikbare coaches in Fryslân al snel een beperking vormt voor het breder uitrollen van deze studiegroepen, willen de noordelijke provincies nu insteken op een zgn. ‘train de trainer’ benadering. Hierbij kunnen melkveehouders die interesse hebben, worden opgeleid tot stikstofcoaches, zodat zij weer andere melkveehouders kunnen begeleiden. Dit model kan als volgt worden ingepast in de regeling:
--	--

	i. Living Lab Fryslân/de Landbouwadvisepool (en evenknieën daarvan in GR en DR) verzorgen een compacte opleiding tot stikstofcoach voor melkveehouders. Hiervoor is nu al budget toegekend aan de LAP, vanuit provinciale middelen. De melkveehouder behaalt hiermee een certificaat. ii. Vervolgens kunnen melkveehouders met een dergelijk certificaat als “ervaringsdeskundige” worden erkend in de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. iii. Melkveehouders die gecoached willen worden door hun daartoe opgeleide collega’s, vragen een voucher aan via de Noordelijke Investeringsregeling. Deze kan hij dan bij de gecertificeerde agrariër inleveren. iv. De gecertificeerde agrariër kan deze vouchers vervolgens inwisselen voor een vergoeding via de Noordelijke Investeringsregeling. g. Er wordt, op basis van de formule die zojuist beschreven is onder punt f., ook gedacht aan het opzetten van studiegroepen rondom het netter uitrijden van mest. Hiermee is een ammoniakreductie tot zo'n 20% te behalen, op basis van onderzoek van DLV Advies. Ook voor het bevorderen van het uitrijden van mest onder gunstige (d.w.z. emissiearme) weersomstandigheden worden, in opdracht van provincie Fryslân, mogelijkheden ontwikkeld, die wellicht in een volgend stadium gesubsidieerd kunnen worden. h. Frequent(er) ontmesten van stalvloeren zal worden bevorderd via het subsidiabel maken van het afdichten van stalvloeren met verwijderbare rubber matten en de aanschaf van mestrobots of -schuiven. Voor een dergelijke combinatie van technieken kan een maximum subsidie van €60k worden toegekend, op voorwaarde dat gegarandeerd wordt dat een monomestvergister en stikstofstripper of -kraker ook wordt geïnstalleerd (anders wordt de in de stal behaalde emissiereductie weer teniet gedaan bij het uitrijden van de mest). Voor de rubber matten wordt waarschijnlijk als voorwaarde opgenomen dat ze geen RAV-factor moeten hebben, om juridische problemen te voorkomen. Een andere reden hiervoor is dat de regeling beoogt om de gerealiseerde stikstofwinst volledig ten goede te laten komen aan de natuur, en dus niet om mee te salderen. Daarnaast mogen ze niet worden aangebracht op bestaande emissiearme vloeren (die een RAV-erkenning hebben). i. Tenslotte zal (buiten de directe context van de regeling) gewerkt worden aan het opzetten van demobedrijven rondom bedrijven die hebben deelgenomen, en aan valideringsonderzoek van veelbelovende, aanvullende managementmaatregelen. 2. Gebiedsgericht versnellen/”Hoger Hangend Fruit” Hier wordt ingestoken op het subsidiëren van fysieke investeringen op 100-200 bedrijven in gebieden waar de stikstofopgave groter is, of waar meer effect kan worden gesorteerd per bestede (overheids-)Euro. Continue monitoring en bijsturing (‘continuous
--	---

	improvement') zijn een centraal principe van de pilot. Alvorens bij de openstelling een lijst met subsidiabele maatregelen vast te stellen, zal uitvoerige afstemming met experts en belanghebbenden plaatsvinden. De op dit moment beoogde maatregelen zijn: a. Het mogelijk maken van dagelijkse ontmesting van stallen, d.m.v. het afdekken van stalvloeren met (makkelijk opnieuw te verwijderen en herbruikbare) rubbermatten in combinatie met een mestrobot- of schuif. Kosten van de matten zijn ca. € 355 per koe, of ca. € 64.000,- voor een gemiddeld melkveebedrijf met 180 koeien. Voor een dergelijke combinatie van technieken kan een maximum subsidie van €200k worden aangevraagd, op voorwaarde dat gegarandeerd wordt dat een monomestvergister en stikstofstripper of -kraker ook wordt geïnstalleerd (anders wordt de in de stal behaalde emissiereductie weer teniet gedaan bij het uitrijden van de mest). Voor de rubber matten wordt waarschijnlijk als voorwaarde opgenomen dat ze geen RAV-factor moeten hebben, om juridische problemen te voorkomen. Een andere reden hiervoor is dat de regeling beoogt om de gerealiseerde stikstofwinst volledig ten goede te laten komen aan de natuur, en dus niet om mee te salderen. Daarnaast mogen ze niet worden aangebracht op bestaande emissiearme vloeren (die een RAV-erkenning hebben). Naar verwachting kan dit in de praktijk plaatselijk gerealiseerd worden middels een gebiedsgerichte variant van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie. Hiermee worden de stalemissies van ammoniak plaatselijk, d.w.z. met name in de nabijheid van stikstofgevoelige natuur, drastisch verlaagd. b. Het mogelijk maken van stikstofstrippen en -kraken door subsidie op innovaties als de Bio-NP, winnaar van de Jan Terlouw Innovatieprijs 2021, de Gazoo van JOZ, en concurrerende alternatieven. De kosten hiervan liggen tussen ca. € 150.000,- en € 300.000,-per bedrijf. Hiermee worden de veldemissies bij het uitrijden van de mest drastisch verlaagd en worden groene kunstmestvervangers geproduceerd. Een stikstofstripper of -kraker heeft doorgaans wel een energiebron nodig. Hiertoe kan gebruikt worden gemaakt van een mestvergister, indien deze aanwezig is. In het andere geval kan een aanvullende investering in een warmtepomp nodig zijn, eventueel in combinatie met zonnepanelen en/of een kleine windmolen. Het zal nog nader onderzocht moeten worden welke subsidiepercentages en welke regelingen hier mogelijk zijn, ook met het oog op het vermijden van het verlenen van mogelijke illegale staatssteun. c. Eventuele andere zgn. "doorbraakinnovaties", die zowel technisch, juridisch, economisch als maatschappelijk goed presteren, aan de maatregelenlijst worden toegevoegd. Hierbij wordt in het bijzonder gekeken naar de opbrengst van het
--	---

	nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij, ook voor borging en monitoring. 3. Monitoring en evaluatie Het gaat hier niet om een aparte maatregel of instrument, maar om een essentieel onderdeel van beide beoogde subsidieregelingen. In beide gevallen is hiervoor ca. 5% van het budget gereserveerd. Continue monitoring en bijsturing ('continuous improvement') zijn een centraal principe in de pilots. Het is relatief eenvoudig om zicht te krijgen op de gerealiseerde maatregelen, via de cijfers van SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland), dat de regeling(en) uitvoert. Vervolgens is de vraag welke reductie van broeikasgas- of ammoniakemissies er heeft plaatsgevonden middels ieder van die maatregelen. Het gebruiken van forfaitaire of standaardgetallen geeft in dit verband onvoldoende zekerheid, aangezien de prestaties van bedrijf tot bedrijf kunnen verschillen, al naar gelang de omstandigheden en de bedrijfsvoering. Daarom is het doen van metingen noodzakelijk. Het meten van ammoniak- en methaanemissies in half open stallen en het open veld blijft echter een grote uitdaging, hoewel dit vakgebied zich momenteel snel ontwikkelt. Het ligt voor de hand om aan te sluiten bij de kennis van op dit gebied voorop lopende ingenieursbureaus. Daarom wordt een deel van de middelen ingezet middels een aanbestedingsprocedure begin '24 en is er een programmamanager aangesteld om e.e.a. in goede banen te leiden. Er zal ook worden gezocht naar mogelijke verbindingen met andere initiatieven, zoals het nieuwe Regieorgaan Versnellen Innovatie Emissiereductie Duurzame Veehouderij. Een andere mogelijkheid is het subsidiabel stellen van sensoren om <i>real-time</i> te meten, waarbij wel expertkennis nodig is om te bepalen wat er mogelijk is. Tenslotte is er wellicht synergie t.a.v. de monitoring en evaluatie van de regelingen mogelijk met de KPI-systematiek voor Doelsturing. Hoewel dit nog verder bepaald dient te worden, zou in technische zin gedacht kunnen worden aan het doen van dure, gedetailleerde metingen op een beperkt aantal typen bedrijven (intensief, extensief, typen stallen) en grondsoorten, waar tegelijkertijd meer basale meet- en monitoringstechnieken gekalibreerd zouden kunnen worden. Daarnaast zou breder kunnen worden ingezet op minder nauwkeurige en wellicht steekproefsgewijze metingen. Op die manier zou een redelijke schatting van het effect per maatregel kunnen worden verkregen. In combinatie met de cijfers van SNN zou hiermee een redelijk goede inschatting van het effect van de regelingen kunnen worden verkregen. Tenslotte kan ook monitoring op mogelijke neveneffecten van de maatregelen plaatsvinden, bijvoorbeeld via enquêtes. Hierbij valt te denken aan beweiding, weidevogelbeheer, gebruik van (duurzame) energie, diergezondheid, etc.
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma)	Eerder is al toegelicht dat het Friese Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2035 (UPS) een herijking behoeft, alvorens de geformuleerde aanpak integraal deel kan worden van het FPLG. Het

	is wel zeer waarschijnlijk dat er sprake blijft van een belangrijke generieke stikstofreductiedoelstelling; mogelijk zal deze zelfs nog meer dan 25% bedragen. Met de insteek dat de meeste, zo niet alle, Noordelijke melkveehouders kunnen meedoen aan de Noordelijke Investeringsregeling Stikstof ("Laaghangend Fruit"), en gezien het grote enthousiasme waarmee er tot nog toe gebruik is gemaakt van de regeling, zou het overall gerealiseerde reductiepercentage met name afhangen van de beschikbaar van voldoende middelen (ook via deze aanvraag) en het karakter van de aangevraagde maatregelen. Op het laatste kan ook nog tussentijds worden bijgestuurd. Op basis van dit alles is de verwachting dat 50% van de generieke opgave vanuit deze regeling gerealiseerd zal kunnen worden. De overige 50% kan dan langs andere wegen gerealiseerd worden, o.a. via extensivering. Met 'gebiedsgericht versnellen' kunnen lokaal fors hogere reductiepercentages gerealiseerd worden. De bijdrage die dit zal leveren aan de provinciale doelstellingen is afhankelijk van de precieze locaties van de inzet van deze maatregelen, en daarmee de invloed op de depositie op stikstofgevoelige natuur. In plaats van het toekennen van aangevraagde subsidies op volgorde van binnenkomst, wordt gedacht aan het prioriteren op basis van de te verwachten emissie- of depositiereductie, om zo het effect van de regeling te verbeteren. Ook zal afstemming met de piekbelastersaanpak plaatsvinden, zodat beide maatregelen hun eigen niche hebben. Aan het uiteindelijke besluit kan nog een doorrekening of onderzoek ten grondslag liggen; ook voor het bepalen van het mogelijke doelbereik (in termen van depositie) is dit van belang. Verder is de insteek om voorrang te geven aan collectieven of coöperaties, die gezamenlijk willen investeren; dit geeft kleinere melkveehouders een betere positie. Middels de keten dagelijks ontmesten -> vergisten -> stikstofstrippen is, op basis van recent onderzoek (Verdoes et al., 2023), op bedrijfsniveau een reductie van de ammoniakemissie mogelijk van 46%. Tegelijkertijd kunnen methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen worden gereduceerd met 78%, op basis van Verdoes et al. (2023). Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale emissiereductie van ca. $20\% \times 78\% = \text{ca. } 15,6\%$. Dit is meer dan de helft van het generieke reductiepercentage dat de indicatieve klimaatdoelen van het NPLG voor Fryslân zouden betekenen. (Binnen het NPLG is bepaald dat in de veehouderij en akkerbouw een methaanemissiereductie van minimaal 3,82 Mton CO₂ eq. wordt gerealiseerd (2030). Voor methaan is ons nog geen specifieke deelopgave voor de provincie Fryslân bekend, maar als deze naar rato van eerdergenoemde klimaatopgave zou worden toebedeeld, zou deze ca. 0.61 Mton CO₂ eq. bedragen. Uitgaand van een totale emissie van de melkveehouderij in Fryslân van maximaal
--	---

	ca. 2.5 kton CO₂-eq (Rougooir en Van Well, 2016), waarvan het overgrote deel bestaat uit methaan, zou dit een reductie van de methaanemissies in Fryslân inhouden van ca. 20-25%). Het is echter niet aan de orde dat deze technologie sectorbreed toegepast zal gaan worden. Er zijn immers ook andere strategieën voor het verminderen van broeikasgasemissies, zoals extensiveren, fokkerij, etc. Naar verwachting kan in Fryslân ca. 50% van de methaanopgave middels innovatieve oplossingen als mono-mestvergisting en dagelijks ontmesten worden gerealiseerd, en de andere helft via extensivering, managementmaatregelen, etc. Het eerste is één van de componenten van dit maatregelenpakket, maar de omvang van het pakket is hiervoor uiteraard onvoldoende, aangezien dit pakket slechts tot doel heeft om gebiedsgericht te versnellen. Bredere uitrol van technische oplossingen moet plaatsvinden via het Innovatiefonds dat in het FPLG benoemd wordt. In onderstaande wordt per maatregel ingegaan op de te realiseren reducties van de stikstof- en methaanemissies (het laatste alleen voor de maatregelen waar dit van toepassing is). - Advies omtrent verhogen van het aantal uren weidegang. <u>De te verwachten emissiereductie is 5% per 720 uur, conform de RAV.</u> - Advies omtrent het verlagen van het ruw eiwitgehalte in het rantsoen van de veestapel, met als streefwaarde is 150 g/kg DS. Te verwachten emissiereductie is ca. <u>1% per g eiwit/kg DS. Uitgaand van een huidig gemiddelde van 165 g eiwit/kg DS, is hiermee dus maximaal ca. 15% generieke emissiereductie te realiseren.</u> - Advies m.b.t. de voor het betreffende bedrijf meest geschikte maatregelen om de ammoniakuitstoot te verlagen. - Niet-productieve investeringen om de ammoniakemissie uit de stal te verminderen, nl.: - Robot met watersproeier die 10-12 maal per etmaal de vloer reinigen hebben, op basis van Bussink (2023, zie bijlage) <u>een te verwachten emissiereductie van 5% op bedrijfsniveau.</u> Voor een betere emissiereductie wordt momenteel in overleg met experts overwogen om mestrobots in 2024 alleen nog te subsidiëren onder de voorwaarde dat deze worden gecombineerd met het afdichten van de stalvloer met rubber matten. - Schoonsproeien van loopvloeren met water. Bij meerdere malen daags sproeien met in totaal minimaal 10 liter water per m² bevuild oppervlak per dag, is de <u>te verwachten emissiereductie max. ca. 24% op bedrijfsniveau.</u> - Registratiesystemen die de activiteit en/of het watergebruik van sproei-installaties of mestrobots bijhouden. - Sproeien van (verdund) magnesiumchloride op traditionele roostervloeren. <u>Te verwachten emissiereductie is max. ca. 13% op bedrijfsniveau, op basis van recent onderzoek door WUR/Dairy Campus Fryslân.</u> De te hanteren doses zijn, op basis van voortschrijdend inzicht, inmiddels dermate laag dat deze in lijn zijn met de “normale” magnesiumbehoefte van
--	--

	productief grasland (een goede magnesiumvoorziening is o.a. belangrijk voor het voorkomen van de zgn. kopziekte, een gebreksziekte, bij rundvee). Deze worden nu alleen niet als kunstmest op het land toegediend, maar in de stal aan de koemest toegevoegd middels sproeien van de vloer. v. Aanleg of uitbreiding van opslag- en opvangcapaciteit voor regenwater en van capaciteit voor mestopslag alleen in combinatie met een van de bovenstaande maatregelen. Dit faciliteert het bovengenoemde schoonsproeien van loopvloeren en het onder emissiearme weersomstandigheden uitrijden van mest. vi. Met frequent ontmesten van stalvloeren, vergisten en stikstofstrippen is, op basis van recent onderzoek (Verdoes et al., 2023), op bedrijfsniveau een reductie van de ammoniakemissie mogelijk is van 46%. Tegelijkertijd kunnen methaanemissies uit mest en stal (dus exclusief enterische fermentatie) kunnen worden gereduceerd met 78%, op basis van Verdoes et al. (2023). Aangenomen dat de emissies uit mest ca. 20% uitmaken van de totale methaanemissies van rundvee (de rest is afkomstig van enterische fermentatie), betreft het hier een maximale <u>emissiereductie van ca. 20% x 78% = ca. 15,6%</u>. vii. Met stikstofkraken zijn reducties van de veld- en stalemissies, dus van de ammoniakemissies op <u>bedrijfsniveau</u>, van ca. 62% <u>mogelijk</u> (communicatie JOZ, december 2023).
Onderbouwing <i>Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgefallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimititeit en/of draagvlak).</i>	De rode draad in het FPLG is dat wij nadrukkelijk kiezen voor een fasering van het programma in 'nu', 'straks' en 'later'. In het 'nu' – 2024 en 2025 – ligt de focus op uitvoering – hiervoor is deze aanvraag voor een maatregelpakket met name van belang. Het 'straks' beslaat de periode 2026 – 2035. En als laatste het 'later', de periode na 2035. Dat lijkt soms ver weg, maar dat is het niet. Voor een gemiddeld boerenbedrijf is het nu al van belang – in het kader van de financiering van bijvoorbeeld een nieuwe stal of gesprekken over de opvolging van het bedrijf – om perspectief te hebben over 'later'. Beleid is belangrijk, maar het draait uiteindelijk ook om een goede uitvoering. Daarop ligt onze focus op de korte termijn, in het 'nu'. Intensieve gesprekken tijdens onder meer de hackathon landelijk gebied van maart 2023, hebben geleerd dat er veel dossiers zijn waar betrokkenen een gemeenschappelijk belang zien. Dit betreft o.a. het geven van een integrale impuls aan innovatie op het boerenbedrijf en het behoud van een goede sociaal-economische structuur. Via een Investeringsagenda werken wij aan intensivering van de bestaande opgaven: natuur, water, bodem en klimaatmitigatie. De pakketaanvraag maakt deels deel uit van de Investeringsagenda en dan specifiek het Fries Innovatiefonds. Voor wat de landbouwsector aangaat koerst het FPLG in grote lijnen in de richting van de te behalen doelen middels Doelsturing via de KPI-systematiek (d.w.z. het belonen van goede scores van

	agrarische bedrijven op diverse duurzaamheidsindicatoren), via grond- en structuurmaatregelen als opkoop en verplaatsing en via technische en managementmaatregelen en innovatie. Met het oog op de relatief beperkte grondmobiliteit in Fryslân valt het te verwachten dat grond- en structuurmaatregelen eerst relatief langzaam zullen verlopen. Ook de impact en snelheid van de piekbelastersaanpak zijn op dit moment nog moeilijk in te schatten. Met name voor het vaststellen van de precieze niche voor het nu aangevraagde pakket “gebiedsgericht versnellen”, zal rekening worden gehouden met de ontwikkelingen op dit gebied. Om intussen wel al te koersen richting doelbereik, komt de focus daarmee in het ‘nu’ wat sterker te liggen op Doelsturing en op Managementmaatregelen en Innovatie. Het is dan ook passend dat deze pakketaanvraag o.a. die twee componenten omvat (doelsturing / KPI-systematiek wordt in een ander deelpakket toegelicht). Het Laaghangend Fruit steekt in op de kortere termijn, geniet breed draagvlak en kent naar verwachting synergie met doelsturing/de KPI-systematiek. Het is echter begrenst tot advies, managementmaatregelen en relatief laagdrempelige innovaties. Op basis van signalen vanuit de provincie, ook tijdens de hackathon landelijk gebied van maart 2023, blijkt dat er op korte termijn ook behoefte is aan het type innovaties dat gekenschetst kan worden als “Hoger Hangend Fruit” en dat in dit maatregelpakket nu wordt aangedragen onder het kopje “gebiedsgericht versnellen”. Ook dit deelpakket heeft naar verwachting synergie met doelsturing/de KPI-systematiek. Een recente analyse die uitgevoerd is door WUR, laat zien dat er in het zandgebied van Fryslân (noordelijke + zuidelijke Fryske Wâlden) 81 bedrijven liggen binnen 1 km afstand van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. In het veenweidegebied liggen er 58 bedrijven binnen 1 km van dergelijke gebieden. Op deze, in totaal dus ca. 140 bedrijven, zullen de opgaven waarschijnlijk het grootst en het meest urgent zijn (afhankelijk nog van de aanstaande herijking van het UPS). Hoewel hier zich ook het grootste deel van de piekbelasting zal bevinden, is nog niet duidelijk welk deel van de betreffende bedrijven zich zal aanmelden voor deze aanpak, en wat deze aanpak behelst wanneer er voor de optie ‘innovatie’ wordt gekozen. Om op korte termijn voortgang te boeken in deze gebieden ligt het voor de hand om op ca. 100 bedrijven aan de slag te gaan de komende twee jaar. Zoals eerder becijferd wordt hierbij uitgegaan van een investering van ca. 200k Euro per bedrijf, waarmee de in totaal benodigde middelen voor “gebiedsgericht versnellen” 20 miljoen Euro bedragen. Bij uitvoering van dit programma moeten vooraf steeds goede ruimtelijke overwegingen gemaakt worden, om het gevaar van <i>lock-ins</i> te vermijden. Ook afstemming met al lopende gebiedsprocessen is van vitaal belang. Relevante overwegingen zijn verder de afschrijvingstermijn van een mestvergister die, rekening houdend met de SDE++ subsidie, geschat mag worden op ca. 12 jaar (en gedurende die periode
--	---

	wordt stikstof- en klimaatwinst geboekt) en de snelheid waarmee de ontwerp-visie 'Fryslân Klimaatbestendig 2050+' realiteit zal worden. Tenslotte is relevant om te noemen dat investeringen als mestrobots, stikstofstrippers en rubber matten in de stal in de basis verplaatsbaar zijn. Relatie met Doelsturing/KPI-systematiek Zowel het Laaghangend Fruit als het "Hoger Hangend Fruit" of "gebiedsgericht versnellen" kan agrarisch ondernemers helpen om betere scores te halen op een aantal relevante KPI's die genoemd worden in de deelaanvraag van provincie Fryslân onder Thema 1: Fries Beheerfonds – Werken met KPI-systematiek. Aangezien het reductie van de ammoniakemissie het primaire doel van zowel het Laaghangend Fruit en als het Hoger Hangend Fruit, ligt het in de lijn der verwachting dat deelnemers beter gaan scoren op de KPI "ammoniakemissie". Het rapport "Adviezen over Maatregelen ter Vermindering van Ammoniakemissie; Quickscan", Bussink, NMI Wageningen, September 2023 (bijlage), laat ook duidelijk zien dat dit in 2023 het geval is geweest. Verder onderbouwing wordt gegeven onder de kopjes "Doelbereik NPLG" en "Maatregelen en Instrumenten". Met monomestvergisting wordt daarnaast de score op de KPI "carbon footprint / broeikasgasemissies" verbeterd. Waar stikstofstrippen kraken eraan bijdragen dat er minder mest (en dus organische stof) afgevoerd hoeft te worden i.v.m. de afbouw van de derogatie, kan dit leiden tot verbeterde (minder verslechtering t.o.v. afvoer, eigenlijk) van de koolstofvastlegging in de bodem. Dit draagt bij een betere scores op een bodem-KPI als Organische Stofbalans. Mogelijk wordt ook nitraatuitspoeling daarmee verminderd en leidt dit tot een betere score op een KPI waterkwaliteit. Verdere onderbouwing hiervoor wordt gegeven onder het kopje "Meekoppelkansen". Samenvattend is de verwachting dat deelname aan de subsidieregelingen Laaghangend Fruit en Gebiedsgericht Versnellen boeren in staat zal stellen om langjarig beter te scoren op een aantal belangrijke KPI's, en daarmee hun verdienmodel te verbeteren, wanneer er sprake is van belonen op basis van deze goede scores. In paragraaf 3.4 van de Expertappreciatie van Provinciale NPLG-Maatregelen (Woltjer et al., 2023) wordt vermeld dat KPI-projecten niet altijd leiden tot een direct zichtbare reductie in broeikasgasemissies, stikstof- en fosfaatoverschotten. Bij de hier beschreven maatregelen, worden de verbeteringen eerder getriggerd door de subsidieregelingen (Laaghangend Fruit en Gebiedsgericht Versnellen), waarbij betere KPI-scores worden bewerkstelligt door het stimuleren van managementmaatregelen en fysieke investeringen, dan door het mechanisme van doelsturing zelf. Dit kan, zoals ook beoogd, een versnellend effect hebben en bepaalde bedrijven helpen om scores te realiseren die anders wellicht onhaalbaar zouden zijn.
--	--

3. Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	1. Prolongeren van de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie: Onafhankelijk projectmanagement (aan te nemen per Q1 2024) <u>Rol:</u> dagelijkse overall projectcoördinatie, aansturing van de verschillende werkpakketten en bewaken van de voortgang, informeren en consulteren van de drie provincies, verbinding houden met het ministerie van LNV en relevante partijen en initiatieven. <u>Verantwoordelijkheden:</u> - Het in samenspraak met de drie provincies nemen van strategische en operationele beslissingen, het uitzetten van de te volgen koers, het bewaken van de voortgang van de verschillende werkpakketten. - Het consulteren van belanghebbende partijen (belangenbehartigers landbouwsector, TBO's) in een Klankbordgroep, bij het vaststellen van de maatregelenlijsten voor nieuwe openstellingen. Provincies Fryslân, Groningen en Drenthe <u>Rollen:</u> (mede-)initiatiefnemer, opdrachtgever, bevoegd gezag, leden stuurgroep. <u>Verantwoordelijkheden:</u> - Borgen van goede inpassing van de plannen in het FPLG/de andere PPLG's/het NPLG - Afstemming met de andere twee noordelijke provincies - Afstemming met belanghebbende partijen, waaronder aanbieders van maatregelen en advies, lopende gebiedsprocessen, het waterschap, Friese gemeenten, belangenbehartigers van de landbouwsector, terrein beherende organisaties, omwonenden, etc. - Inhoudelijke sturing, in overleg met experts, landbouwpartijen, provincies Groningen en Drenthe en het ministerie van LNV - Communicatie - Verantwoording richting LNV Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit <u>Rol:</u> financier, klankbordpartner, borging van goede inpassing van te subsidiëren maatregelen in het NPLG, leggen van verbinding met andere relevante (provinciale) initiatieven, overheidsorganisaties (b.v. NVWA) en netwerken, zoals het Netwerk Praktijkbedrijven. <u>Verantwoordelijkheid</u> - Toezicht houden op een goede uitvoering conform de SPUK, afstemming houden met relevant landelijk beleid. 3. SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland)
--	--

	• Rol: uitvoeringsorganisatie voor subsidieaanvragen • Verantwoordelijkheden: het vormgeven van geschikte regelingen en aanvraagprocedures, het beoordelen van subsidieaanvragen en het naar behoren administreren van de regeling. 4. Externe organisatie / ingenieursbureau (opdracht openbaar aan te besteden in Q1 2023): • Rol: ontwerpen, uitrollen en managen van een systeem en datavoorziening voor monitoring en borging van de regeling. • Verantwoordelijkheden: vast te leggen in het aanbestedingsdocument. 5. Demonstratiebedrijven (negen agrarisch ondernemers) • Rol: voorlichting en communicatie voor collega-agrariërs, toegang geven aan onderzoekers t.b.v. het doen van metingen, verrichten van al dan niet organisatorische hand- en spandiensten • Verantwoordelijkheden: vast te leggen in opdrachten of Overeenkomsten met de demobedrijven. 2. Gebiedsgericht versnellen/"Hoger Hangend Fruit" Identieke partijen, rollen en verantwoordelijkheden als bij deel 1, met dien verstande dat alleen provincie Fryslân bij punt 2. nu beslissingsbevoegd is m.b.t. de maatregelenlijst en wijze waarop aanvragen worden gerangschikt (b.v. ruimtelijke en emissiecriteria) en gehonoreerd.
Afgeronde procedures en besluitvorming	• 2022: GS-en van de provincies Fryslân Groningen en Drenthe stemmen in met de maatregelenlijst van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie. LNV verleent een SPUK-uitkering t.w.v. 55 miljoen Euro aan provincie Groningen, die acteert als penvoerder van het "Laaghangend Fruit"-initiatief • Mei 2023: GS van provincie Fryslân stelt het concept-gebiedsprogramma (FPLG) vast. • Juni 2023: de regel Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie wordt opengesteld en kan van meet af aan rekenen op groot enthousiasme bij de aanvragen agrarische ondernemers. • September 2023: in het Bestuursakkoord 2023-2027, "Oparbeidzje foar Fryslân", is vastgelegd dat Fryslân wil bevorderen dat agrariërs lokaal meer groen gas produceren. Samen met het FPLG wordt ingezet op deze zogeheten "Friese Drieslag" (stikstof- en methaanreductie en duurzame energie). Dit is relevant voor de lijsten van maatregelen voor zowel Laaghangend als Hooghangend Fruit. • Najaar '23: evaluatie van de eerste twee tranches van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie en, in overleg met experts, voorbereiden van de komende twee tranches. • Najaar '23: overleg met diverse belangenbehartigers in de provincie en het ontwikkelen van nieuwe regelingen voor "gebiedsgericht versnellen".

Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen	1. Prolongeren van de succesvolle Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie: Voorafgaand aan het komen tot de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie, heeft uitvoerige afstemming plaatsgevonden met alle relevante belanghebbenden, zoals de provincies Drenthe en Groningen, aanbieders van maatregelen en advies, Friese gemeenten, belangenbehartigers van de landbouwsector, terrein beherende organisaties, inhoudelijke experts en het ministerie van LNV. 2. Gebiedsgericht versnellen/"Hoger Hangend Fruit" Voor het FPLG en de component "gebiedsgericht versnellen" wordt eenzelfde, zo niet meer uitgebreide, procedure gevolgd als voor het 'Laaghangend Fruit'. In de beoogde maatregelen wordt vanuit de landbouwsector, maar ook vanuit samenwerkingsverbanden van agrarisch ondernemers, op dit moment al frequent belangstelling getoond en wordt de provincie verzocht om (mede-) financiering. Waar voor implementatie van aangevraagde maatregelen gemeentelijke vergunningen vereist zijn, wordt dit geborgd door het vooraf vereist stellen hiervan, indien mogelijk. Om te borgen dat bedrijven perspectief hebben voor een periode die minimaal voldoende lang is om de investeringen te kunnen terugverdienen in financiële en bedrijfseconomische termen, en om ze rendabel te laten zijn in termen van emissie- of depositiereductie per gesubsidieerde Euro, zullen lokale gebiedsprocessen en – commissies geconsulteerd worden. Voor het overige is bij het uitvoeren van een subsidieregeling het betrekken van gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de uitvoering wellicht minder van belang dan bij beheer- en inrichtingstrajecten. Desalniettemin zal de vinger aan de pols worden gehouden en zullen geluiden vanuit het veld, ook via SNN en de Klankbordgroep FPLG, met daarin o.a. gemeenten en waterschap, worden verzameld en geanalyseerd.
---	---

4. Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage	Provinciale Staten van provincie Fryslân heeft tot nog toe geen provinciale middelen willen uittrekken voor de stikstofaanpak. Zonder voldoende externe middelen wordt het realiseren van de doelen van het NPLG in zijn algemeenheid problematisch. Verder is het gevaar dat op kortere termijn veel kleinere agrarische gezinsbedrijven zonder subsidies niet voldoende mee kunnen bewegen in het realiseren van de vereiste doelen. Dit kan de vitaliteit van het Friese platteland veel schade berokkenen. Om de vergunningverlening, ook voor de bouwsector, weer op gang te brengen is het verder van essentieel belang dat er op korte termijn voldoende stikstofreductie gerealiseerd
---------------------------------------	--

	wordt. Alleen zo kan worden voorkomen dat het additionaliteitsbeginsel, gezien de inhoud van de NDA's, structureel in de weg zal blijven staan van alle nieuwe ontwikkelingen.
Kostenraming	1. Prolongeren Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie ("Laaghangend Fruit"), op basis van het oorspronkelijke aanbod zoals de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe dat in '22 richting LNV gedaan hebben, t.w.v. 180 miljoen Euro (zie bijlage), en in acht genomen dat daarvan inmiddels 55 miljoen is uitgekeerd: € 41.670.000. 2. Gebiedsgericht versnellen middels "Hoger Hangend Fruit", op basis van 100 bedrijven nabij stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en een gemiddeld beoogde investering van 200k per bedrijf: € 20.000.000. Totaal begroot: € 61.670.000 Hiervan is 5% te reserveren voor overhead- en uitvoeringskosten en 5% voor monitoring en evaluatie. De besteding is voor beide categorieën gelijkelijk te verdelen over de jaren '24 en '25. Na 2025 worden geen kosten meer gemaakt. Het risico op onvoorziene kosten is zeer laag ofwel afwezig.
Dekkingsvoorstel	De gehele dekking uit bovengenoemde maatregelen komt uit het Transitiefonds. Wij zullen niet gebruikmaken van cofinanciering. Daarnaast bevatten de maatregelen ook geen beheerkosten. Voor alle beoogde maatregelen geldt het reguliere Btw-tarief van 21%; bovengenoemde bedragen zijn dus inclusief 21% BTW.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten)	Het indicatieve budget van het Transitiefonds voor Fryslân is € 2.500.000.000. De beoogde financiering voor dit maatregelpakket bedraagt € 61,6 miljoen Euro, dit is ca. 2,5% van het indicatief aan Fryslân toebedeelde deel van het Transitiefonds.
Risico's en beheersmaatregelen	- Het uitvoeren van een subsidieregeling kent in verhouding weinig financiële risico's, zolang het plafond van het beschikbare budget in acht wordt genomen. Er zal gemonitord worden op de uitrol van de verschillende typen maatregelen en op doelbereik en effectiviteit (hiervoor is een deel van het budget gereserveerd, onder het kopje "Maatregelen en instrumenten" worden denklijnen beschreven). Voor het overall projectmanagement m.b.t. zal begin '24 een professionele oplossing worden gezocht. Uitvoering van de regeling zelf is belegd bij SNN (Samenwerkingsverband Noord Nederland). Voor het meet- en monitoringsprogramma zal begin '24 een aanbestedingsprocedure worden opgestart; beoogde inschrijvers zijn met name de grotere ingenieursbureaus. - Het risico op het verlenen van illegale staatssteun is afdoende ondervangen in de huidige regeling (zie bijlage) voor de Noordelijke Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie. Staatssteunjuristen van provincie Fryslân voorzien op dit moment geen problemen bij de beoogde wijzingen in het kader van openstellingen "gebiedsgericht versnellen". Toch zal de regeling, voor wat betreft staatssteunaspecten, worden vergeleken met de Gelderse Regeling

	Innovatie en Modernisering Stalemissie. Na aanpassingen in het kader van Gebiedsgericht Versnellen zal de noordelijke regeling opnieuw worden voorgelegd in Brussel. • Een deel van de beoogde maatregelen kan deel zijn van een systeem rondom een monomestvergister. Soms is er lokaal weerstand tegen de komst van een mestvergister. Vergisting heeft de afgelopen niet overal een even goede naam opgebouwd, vanwege toenemende vervoersbewegingen en toevoeging van andere producten dan mest (in het geval van co-vergisters) die stankoverlast kunnen veroorzaken. De aangevraagde pakketten beogen echter alleen monomestvergisting te faciliteren (geen covergisting), waarbij koemest wordt vergist zonder toevoeging van andere stoffen en de mest over het algemeen op het eigen bedrijf blijft (zeker met de gunstige nieuwe SDE++tarieven voor kleine producenten). Bij coöperatieve modellen waarbij toch mest wordt getransporteerd (vaak wordt niet de mest, maar juist het gas via een leiding vervoerd naar een centrale plek voor invoeding in het gasnet), zullen eventuele extra verkeersbewegingen vooraf onderzocht moeten worden. Hierbij moet worden vermeld dat de afbouw van de derogatie naar verwachting de komende jaren zal leiden tot een forse volumetoename in het transport van mest, en dat lokale verwerking/vergisting de transportkilometers juist kan helpen beperken. In dit kader wordt ook gedacht aan elektrisch mesttransport. Het is van belang dat de omwonenden worden meegenomen in het proces van de ontwikkeling en dat participatie standaard onderdeel uitmaakt van de productie van groengas en dat er draagvlak voor is. Waar daarvan (nog) niet voldoende sprake is, komt dit nu vaak al aan de orde bij de gemeentelijke vergunningverlening, bijvoorbeeld in de vorm van bezwaarschriften. Daarom is het belangrijk om vooraf de omgeving mee te nemen in de beslissingen en te laten participeren, waar mogelijk ook financieel, via bijvoorbeeld een lokale (energie)coöperatie. Op dit moment is nieuw provinciaal beleid op dit gebied in ontwikkeling binnen provincie Fryslân. • De snelheid van de Wnb-vergunningverlening bij de provincie kan een bottleneck zijn bij het installeren van sommige maatregelen in het kader van Gebiedsgericht Versnellen. In overleg met de vergunningverlening wordt gestreefd naar ruimte voor nieuwe ontwikkelingen, maar tegelijkertijd naar vergunningen die robuust zijn tegen eventuele aanvechtingen. Ook is het wenselijk dat er een <i>level playing field</i> is tussen de verschillende provincies. Op dit gebied is nieuw provinciaal beleid in ontwikkeling binnen provincie Fryslân. Uiteindelijk kan de snelheid waarmee de verschillende maatregelen vergund kunnen worden invloed hebben op de verhouding tussen de aantallen geïmplementeerde maatregelen/verleende subsidies. • De vraag is of een mestvergister of stikstofkraker past bij de behoefte aan vaste mest voor bijvoorbeeld weidevogelbeheer. Dit hangt o.a. ook af van eventuele mestscheiding (gekoppeld aan stikstofstrippen) e.d. en mogelijke benutting van een vaste fractie. De verwachting is dat boeren die nu veel doen aan weidevogelbeheer over het algemeen interesse hebben in andersoortige innovaties dan vergisting
--	---

	(die deels ook subsidiabel zijn in de aangevraagde pakketten). Diversiteit is wenselijk voor een robuuste en veerkrachtige agrarische sector. Dit aspect zal ook in de monitoring en evaluatie worden meegenomen.
--	---

5. Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding	• September 2023: bespreken van visie op aanwending van biomassaströmen en monomestvergisting in Fryslân in het nieuwe College van GS (visie is ambtelijk voor de zomer al in gevorderd stadium). • Najaar '23: overleg met belanghebbenden in de provincie en het ontwikkelen van nieuwe regelingen voor "gebiedsgericht versnellen". • Begin tweede kwartaal '24: college(s) van GS akkoord, vaststellen van de nieuwe regeling, die geschikt is voor zowel de komende tranches van de Investeringsregeling Reductie Stikstofemissie Noord Nederland ('Laaghangend Fruit') als voor en implementatie van het maatregelpakket. • Tweede kwartaal '24: de laatste twee openstellingen van de huidige investeringsregeling. • Tweede kwartaal '24: toetsing van de hier voorgestelde pakketten met stakeholders; besluitvorming, zowel binnen provincie Fryslân als landelijk. • Derde en vierde kwartaal '24 (vervolg in '25): openstelling van de nieuwe regelingen voor Laaghangend en Hooghangend Fruit, in grote lijnen conform de hier aangevraagde pakketten.
Gesteld staan voor realisatie	Voor uitvoering van de Noordelijke Investeringsregeling Stikstofreductie is weinig extra menskracht nodig gebleken. In het kader van deze regeling is bovendien al veel voorwerk gedaan, ook juridisch, dat direct kan bijdragen aan het huidige maatregelpakket. Vanuit een daarvoor gereserveerd deel van het al huidige budget zal binnenkort in ieder geval één fte worden gefinancierd voor verder dagelijks projectmanagement van de huidige regeling.

Thema 1 – Bijlage 1

Van middelen naar doelen in Fryslân: mogelijkheden voor doelsturing met KPI's

1. Naar doelgericht beleid voor de transitie in de landbouw

Om de transitie naar een duurzame(r) landbouw te bevorderen kan door de overheid gekozen worden om niet de maatregelen op weg naar duurzaamheid centraal te stellen, maar de doelen. Dit principe kan, ook gehanteerd worden bij de provinciale invulling van het Nationaal Programma Landelijk Gebied: het FPLG. Fryslân onderzoekt gezamenlijk met het Rijk en met de provincies Brabant, Overijssel, Groningen en Drenthe op dit moment al of en hoe doelenbeleid onderdeel van het Landbouwakkoord, het NPLG en de PPLG's kan worden gemaakt. Zo'n beleid heeft twee belangrijke voordelen: agrariërs krijgen zelf het stuur in handen om hun route te bepalen die past bij hun eigen bedrijfssituatie en de provincie heeft betere garanties voor doelrealisatie en een kosteneffectieve besteding van middelen. De provincie heeft budget beschikbaar om deze beleidsomslag versneld te kunnen verkennen en vormgeven. Voor de lange termijn zet de provincie in op langjarige structurele resultaatsbeloning.

Doelen en maatregelen

De wijze waarop de landbouwsector haar aandeel gaat leveren aan de grote opgaven van natuurherstel, water en klimaat zal in grote lijnen beschreven worden in het Landbouwakkoord. Over de manieren waarop deze toekomstbestendige positie van de landbouw nader ingevuld kan worden, wordt op dit moment nog druk gesproken in het kader van het Landbouwakkoord. Dat akkoord zal daarmee een essentiële bijdrage moeten leveren aan het NPLG/FPLG.

Regelgeving die stuurt op doelen in plaats van middelvoorschriften (voorschriften die exact en uniform voorschrijven wat en wanneer is toegestaan) is één van de thema's waar de landbouwsector graag met de overheid en andere partijen stappen in zet. Hiermee krijgen ondernemers de ruimte om op de meest passende manier te voldoen aan de doelen van het beleid (zie ook de Kamerbrief [Organisatie en stand van zaken Landbouwakkoord](#) van minister Adema, 21 februari 2023).

Vorderingen meten en stimuleren met KPI's

Om de vorderingen te meten en te stimuleren zijn verschillende instrumenten beschikbaar. Het bekendst zijn de kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Een eenvoudige uitleg over het werken met KPI's is te zien in de beschikbare animatie (<https://www.fryslan.frl/kritische-prestatie-indicatoren>). Andere instrumenten zijn bijvoorbeeld de [Afrekenbare Stoffenbalans](#) (ASB), [Bodemindicatoren voor Landbouwgronden in Nederland](#) (BLN-indicatorset) en de [Open Bodemindex](#) (OBI). Als deze indicatoren worden voorzien van drempel- en streefwaarden, is voor de grondgebruiker duidelijk hoe hij scoort en welke extra prestaties gewenst zijn.

Het KPI-spoor is momenteel het verst ontwikkeld in het kader van de volgende 3 trajecten:

- de [Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij](#): met deze Biodiversiteitsmonitor is men van start gegaan en deze wordt dan ook al langere tijd toegepast;
- de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#): deze is onlangs, op 13 februari jl., [gelanceerd](#);
- de [ontwikkeling van een landelijke kernset KPI's](#): beide Biodiversiteitsmonitors hebben belangrijk bijgedragen aan een landelijke set van 14 [Kringlooplandbouw-KPI's](#).

Uit deze sets van KPI's kan desgewenst een selectie worden gemaakt op basis van de provinciale of regionale doelen. Ook de drempel- en streefwaarden kunnen regionaal verschillend worden vastgesteld. De KPI's zijn niet alleen een meetinstrument, maar kunnen ook als beleidsinstrument worden ingezet door bovenwettelijke prestaties te belonen aan de hand van KPI-scores. Enkele provincies (Drenthe, Brabant) hebben daarmee de afgelopen jaren ervaring opgedaan. Via de Duurzame Zuivelketen werken verschillende zuivelondernemingen al geruime tijd met KPI's om duurzaamheidsprestaties privaat te belonen. Door stapeling van publieke en private beloningen kan een verdienmodel ontstaan waarin agrariërs niet alleen worden gecompenseerd voor opbrengstderving en gemaakte kosten.

Verkennen mogelijkheden en beperkingen

Deze notitie bevat een eerste verkenning van de mogelijkheden om de FPLG-doelen te realiseren en/of het FPLG-doelbereik te meten aan de hand van kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Eerst (§2) bespreken we de NPLG-doelen en de vertaling naar Fryslân, daarna (§3) het werken met KPI's, vervolgens de verhouding tussen doelen en KPI's (§4), de mogelijke drempel- en streefwaarden om de KPI's effectief te laten zijn (§5), de bijdrage van KPI's aan doelrealisatie (§6), de relatie met de projectenprogramma's onder het Transitiefonds (§7) en de mogelijkheden voor belonen op basis van KPI's (§8).

2. NPLG- en FPLG-opgaven

Vertaling van de NPLG-doelen naar Fryslân

De provincie heeft een Friese vertaling gemaakt van de landelijke doelen. Die leidt niet tot andersoortige doelen, maar op onderdelen wel tot provinciale specificaties – zie onderstaande tabel. De FPLG-doelen zijn (nog) niet regionaal gedifferentieerd.

FPLG-doelen	Aanpak
NATUUR 30% natuurherstel VHR 136 natuurdoelen onderscheiden. Een derde wordt nu al behaald of is haalbaar zonder aanvullende inspanningen. Ruim een kwart lijkt op korte termijn (2024-2025) haalbaar met extra inspanningen, voor 30% is nog onvoldoende kennis (extra maatregelen vanaf 2026), 10% lijkt niet haalbaar.	Voor 2024 en 2025 verstevigen en versnellen van al lopende programma's en activiteiten: Natura 2000-beheerplannen, actualisatie en realisatie Natuurnetwerk Nederland, groenblauwe dooradering, bossenstrategie, agrarisch natuurbeheer (extra weidevogelgebieden) en herstelprogramma biodiversiteit (o.a. streven naar extra kwaliteit <i>binnen</i> bestaande natuurgebieden).
N2000 en stikstof Van de 20 N2000-gebieden in Fryslân zijn er 12 stikstofgevoelig, waarvan er 8 extra aandacht vereisen in termen van stikstofbelasting en verdroging.	Beheer- en herstelmaatregelen, vermindering van de stikstofdepositie, aanpak van verdroging en verbindingen met andere natuurgebieden (o.a. door versterken groenblauwe dooradering).
Voltooiën NNN, Bossenstrategie, groenblauwe dooradering in 2030	- 1.498 ha nog te realiseren NNN, waarvan de helft vóór 2027 - 538 ha extra bos, waarvan 223 ha binnen het NNN en 315 ha daarbuiten - 112 ha extra landschapselementen - 210 ha extra agroforestry en voedselbos.
WATER Grondwater voldoet aan KRW-normen in diepere waterlagen, maar in ondiepere lagen verslechtert juist de chemische kwaliteit. Oppervlaktewater: chemische kwaliteit voldoet nog in geen enkel waterlichaam aan de doelstelling.	Verplichte bufferzones, ANLb-beheerpakketten in en langs waterlopen (groenblauwe dooradering), <u>DAW-maatregelen</u> , sluiten kringlopen, investeringssubsidies, natuurvriendelijke inrichting en beheer van waterlopen en oevers, tegengaan oeverafkalving.

Vanwege hoge fosforbelasting zullen niet alle doelen in 2027 kunnen worden gehaald. Zowel grond- als oppervlaktewater : concentraties gewasbeschermingsmiddelen voldoen aan wettelijke normen. Zorgen voor een veerkrachtig watersysteem .	
BODEM Verbeteren bodemgezondheid Zorgen voor een veerkrachtig bodemsysteem	<u>DAW-maatregelen</u> ter behoud, herstel en verbetering van de biologische bodemkwaliteit (bodemleven) en de fysische bodemkwaliteit (bodemchemie, bodemstructuur, waterbergend vermogen).
KLIMAAT <u>Landbouw algemeen</u> : > reductieopgave van 0,8 Mton CO ₂ -equivalenten (incl. koolstofvastlegging in landbouwbodems, bos en natuur) > klimaatadaptatie > 10% groenblauwe dooradering <u>Friese veenweidegebied</u> : extra reductieopgave van 0,4 Mton CO ₂ -equivalenten.	Sturen op het zoveel mogelijk sluiten van stikstof- en fosfaatkringlopen. Aanleg extra natuur, bos en groenblauwe dooradering (zie ook onder 'natuur'). In gebieden met een dik veenpakket streven naar een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm beneden maaiveld. Zorgen voor voldoende water vasthouden en voldoende waterberging.
CIRCULARITEIT Verminderen inputs en verliezen Sluiten van grondstoffenkringlopen	Sturen op het zoveel mogelijk sluiten van stikstof- en fosfaatkringlopen, vermindering van ammoniakemissie, meer eiwit van eigen land (of directe omgeving).
POSITIE BOEREN Versterken agrarisch ondernemerschap Maatschappelijke waardering	Doelsturing en beloning via KPI's

3. Werken met KPI's

Zoals bovenstaand aangegeven, zijn er inmiddels drie sets KPI's beschikbaar: twee vanuit de biodiversiteitsmonitors voor de melkveehouderij en de akkerbouw en één vanuit het landelijke kringlooplanbouw-traject (de zogeheten KPI-K's). Daarnaast zijn er KPI-sets vanuit twee provinciale (Drenthe, Brabant) en een gemeentelijke (Midden-Delfland) beloningsregeling voor goede KPI-scores. Ook terreinbeheerders zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten bereiden KPI-sets voor om de mate van 'natuurinclusiviteit' van hun pachters te kunnen beoordelen en belonen. Daarbij worden ook KPI's gebruikt die niet in de landelijke lijsten staan.

Wetenschappelijke onderbouwing, betrouwbare borging

De KPI-sets geven inzicht in een breed scala aan duurzaamheidsthema's: van de mondiale Sustainable Development Goals (SDG's) tot Europese, landelijke en regionale opgaven. De sets zijn zo gekozen dat ze een betrouwbare indicatie geven voor de stand van zaken en de vorderingen van het bedrijf op verschillende aspecten van duurzaamheid. De keuze van de indicatoren is wetenschappelijk onderbouwd: zie bijvoorbeeld [Erisman et al 2014](#), [Zijlstra et al 2017](#), [Van Doorn et al 2019](#), [Van Eekeren et al 2020](#) en de publicaties op de websites van de [Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw](#) en de [KPI's Kringlooplanbouw](#). Dit neemt niet weg dat een aantal KPI's nog moet worden doorontwikkeld om volledig operationeel te zijn.

Ook de borging is inmiddels ter hand genomen. In 2019 is de Stichting Biodiversiteitsmonitor in het leven geroepen, primair voor de Biodiversiteitsmonitor melkveehouderij. De stichting heeft een [certificatieschema](#) ontwikkeld. Hiermee is een onafhankelijk toezicht op de borging van de toepassing van de Biodiversiteitsmonitor en de aannemelijkheid van de KPI-scores georganiseerd. De KPI's worden zoveel mogelijk verantwoord uit bestaande administratieve bronnen van een melkveehouder of akkerbouwer. Op die manier ontstaat er zo min mogelijk extra administratieve

lasten. Via een machtiging kunnen de gegevens digitaal beschikbaar worden gesteld (vanuit bestaande databronnen), worden geborgd en samengevat tot resultaten. Inmiddels wordt er ook proefgedraaid met een KPI-dashboard waarmee de scores van boeren kunnen worden berekend en inzichtelijk worden gemaakt; zie daarvoor de website van [BoerenKPI](#).

Sturingsmogelijkheden en gebiedsgerichte aanpak

Overheden en ketenpartijen kunnen met de beschikbare KPI's op verschillende manieren sturen:

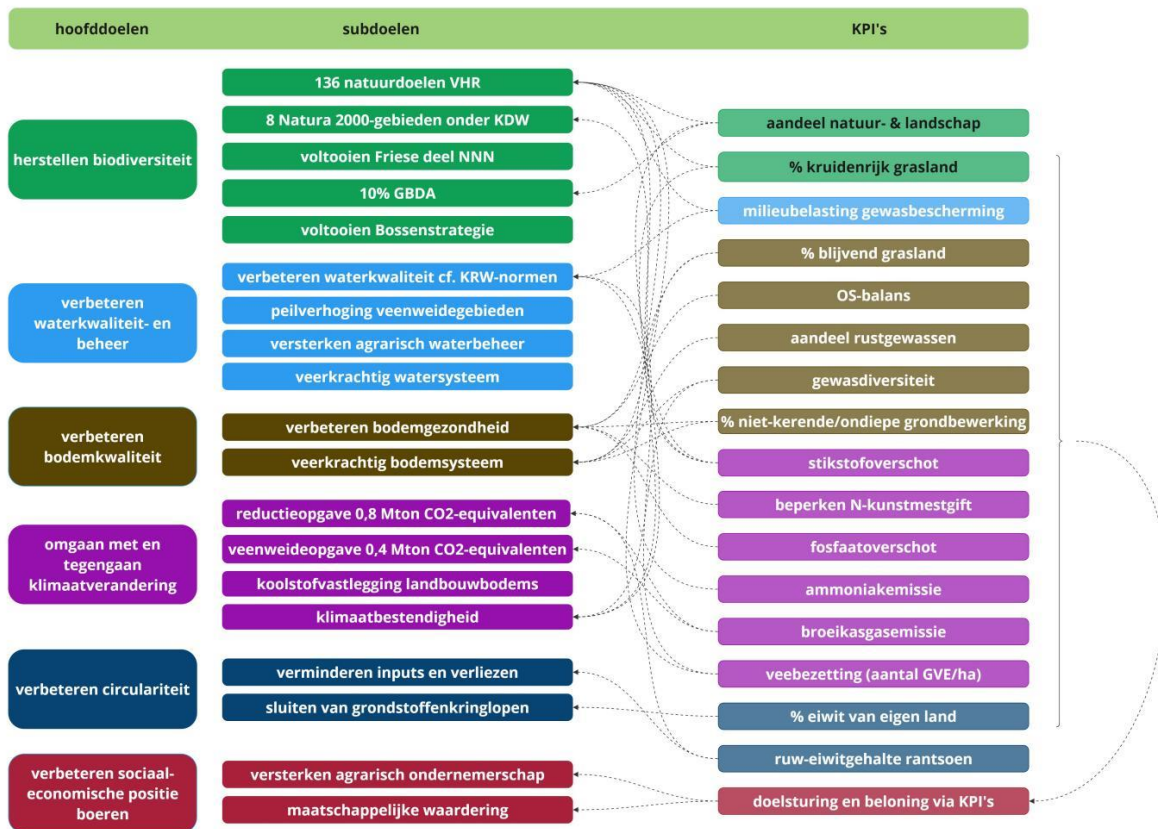
- De KPI's kunnen tezamen of in uitgekende combinaties worden ingezet. In het eerste geval ontstaat een integraal beeld van de duurzaamheidsprestaties. Als bovendien een 'voldoende' score op alle KPI's wordt vereist, wordt het risico van afwenteling tussen verschillende KPI's tot een minimum teruggebracht. In het tweede geval, bij inzet van selecties van KPI's, kan provinciaal en regionaal maatwerk worden geleverd door de selectie toe te spitsen op de meest urgente gebiedsopgaven. De provincie Brabant heeft hiertoe zelfs enkele 'eigen' KPI's toegevoegd aan de landelijke lijst.
- De drempel- en streefwaarde van elke KPI kan op maat worden gemaakt voor het doel, c.q. het gebied waarvoor hij wordt ingezet.
- Bij beloning op basis van KPI-scores zijn er twee mogelijkheden: een vast bedrag als een bedrijf de streefwaarde haalt of een beloning die stijgt met een stijgende KPI-score.

Door de mogelijkheden tot regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak. Door bovendien de beloning en van de drempel- en streefwaarden te variëren kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

4. Relatie tussen FPLG-doelen en KPI's

Om de relatie tussen de FPLG-doelen en KPI's te duiden, zetten we de FPLG-doelen af tegen de beschikbare KPI's. Daarbij hanteren we voorlopig een combinatie van de KPI's van de biodiversiteitsmonitors melkveehouderij en akkerbouw en - voor zover verschillend - de KPI's uit de toekomstige landelijke set.

Voor de hoofdthema's van het FPLG, te weten natuur, water, bodem, klimaat, circulariteit en positie boeren, is in onderstaande figuur te zien welke KPI's bij welk doel passen.

Voor een verdere toelichting wordt verwezen naar het document met de uitwerking van maatregelpakket/project 9: 'Werken met KPI's in Fryslân'.

5. Drempel- en streefwaarden

Voor het sturen met KPI's moet elke KPI worden voorzien van een drempel- en streefwaarde. De drempelwaarde legt de grens vast voor het al dan niet belonen van KPI-scores. Deze kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op de geldende wet- en regelgeving, al dan niet voorzien van een plus op basis van de gemiddelde prestaties in een provincie of regio. De streefwaarde is idealiter afgeleid van de te realiseren beleidsdoelen in een bepaald jaar. Er zijn twee WUR-rapporten over de drempel- en streefwaarden voor de KPI's die worden gebruikt bij de biodiversiteitsmonitors voor de [melkveehouderij](#) en de [akkerbouw](#). Twee belangrijke kanttekeningen hierbij:

- Zoals de WUR ook zelf aangeeft, moeten de door hen voorgestelde drempel- en streefwaarden vooralsnog worden beschouwd als indicatief omdat de wetenschappelijk-beleidsmatige onderbouwing nog ontbreekt of nog niet sluitend is. Hieraan wordt momenteel gewerkt.
- De waarden moeten nog worden vertaald naar de Friese situatie en de Friese opgaven. Dat vergt een complexe exercitie, waarbij er eerst ook referentiewaarden voor Friesland moeten worden verzameld.

Om de drempel- en streefwaarden voor Friesland goed te kunnen bepalen:

- zou er eigenlijk eerst een nulmeting moeten worden gedaan bij alle (toekomstige) deelnemende agrariërs en/of moeten er benchmarkgegevens beschikbaar komen om individuele scores van bedrijven in een specifiek gebied goed te kunnen duiden;

- is aan te bevelen om de drempelwaarden waar mogelijk te actualiseren op basis van recente praktijkdata vanuit de diverse pilots, experimenteergebieden en projecten zoals het project *Koeien & Kansen*;
- helpt het als de provinciale en regionale doelen voldoende concreet zijn en/of beter worden afgestemd op de KPI-definities.

Het bepalen van passende drempel- en streefwaarden kan daarom het best tot onderdeel worden gemaakt van de gebiedsgerichte aanpak, waarin tegelijk met de wetenschappelijke doorontwikkeling van de KPI's als zodanig wordt gekomen tot haalbare en effectieve waarden om de regionale doelen te halen. De streefwaarden kunnen zo worden vastgesteld dat de bedrijven gezamenlijk de gebiedsdoelen halen. Voldoende draagvlak voor een KPI-aanpak is immers een essentiële succesfactor.

Sturingsmogelijkheden: regionaal maatwerk mogelijk

De KPI's en de invulling met drempel- en streefwaarden bieden overheden en ketenpartijen ruime sturingsmogelijkheden voor regionaal maatwerk:

- De KPI's kunnen tezamen of in uitgekende combinaties worden ingezet. In het eerste geval ontstaat een integraal beeld van de duurzaamheidsprestaties. Als bovendien een 'voldoende' score op alle KPI's wordt vereist, wordt het risico van afwenteling tussen verschillende KPI's tot een minimum teruggebracht. In het tweede geval, bij inzet van selecties van KPI's, kan provinciaal en regionaal maatwerk worden geleverd door de selectie toe te spitsen op de meest urgente gebiedsopgaven. De provincie Brabant heeft hiertoe bijvoorbeeld enkele eigen KPI's toegevoegd aan de landelijke lijst.
- De drempel- en streefwaarde van elke KPI kan op maat worden gemaakt voor het doel, c.q. het gebied waarvoor hij wordt ingezet.

Door de mogelijkheden tot regionaal maatwerk lenen KPI's zich uitstekend voor een gebiedsgerichte aanpak: het Ontwikkeldocument NPLG van november 2022 legt al een relatie tussen regionale doelen en het werken met KPI's. Door bovendien de beloning en de drempel- en streefwaarden te variëren kan ervoor worden gezorgd dat een grote groep bedrijven in beweging blijft en verder verduurzaamt.

6. Bijdrage van KPI's aan de doelrealisatie

Over de relatie tussen KPI-scores en doelbereik is nog niet veel bekend; deze wordt momenteel via diverse lopende pilots, projecten en experimenteergebieden verkend. Daar waar KPI's in min of meer dezelfde termen of kengetallen zijn uitgedrukt als de beleidsopgaven (zoals bijvoorbeeld bij broeikasgassen het geval is), kan redelijkerwijs een vrij directe bijdrage aan de doelrealisatie worden verondersteld. Verhouden KPI's zich alleen indirect tot het doel, dan is de bijdrage niet helemaal duidelijk. Bij de WUR vindt nu onderzoek plaats naar de relatie tussen KPI-scores en gebiedsopgaven via gebiedspilots.

De WUR heeft in haar [paper van mei 2022](#) en in haar recente [notitie van maart 2023](#) een aantal belangrijke aandachtspunten benoemd ten aanzien van de mogelijkheden van beleidssturing met KPI's, waaronder de volgende:

- Voor alle KPI's geldt dat verdere inhoudelijke ontwikkeling en testen in de praktijk noodzakelijk is en dat mogelijkheden voor een sector- en regio specifieke invulling verder moeten worden verkend. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor her realiseren van stikstof- en waterdoelen, waar de opgaven en oplossingen regionaal verschillen.

- Al eerder genoemd: de KPI-K-systematiek meet de integrale duurzaamheidsprestaties van een bedrijf, bevat de KPI-set niet per definitie alle informatie die nodig is om te meten of afzonderlijke beleidsdoelen worden gehaald. Alleen al omdat KPI's geen meetgegevens bevatten over de daadwerkelijke impact op bijvoorbeeld waterkwaliteit, depositie en soortenrijkdom, zullen vooralsnog specifieke monitoringsprogramma's nodig blijven.
- In het verlengde daarvan: het doelbereik is de (provinciale of regionale) optelsom van het aantal deelnemende bedrijven en de prestaties per bedrijf, hectare of kg product. De systematiek stimuleert om de emissie per bedrijf (dier, product of ha) te verlagen, maar reguleert niet het aantal bedrijven (dieren, producten of hectares) in een bepaald gebied. Interessant in dat opzicht is de recente [evaluatie van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor](#) (BBM), waaruit blijkt dat 50% van de deelnemers hun bedrijfsvoering hebben aangepast n.a.v. hun deelname aan de BBM en dat deelname voor 81% van hen een stimulans was om duurzamer te gaan presteren.

Doorrekening maatregelenscenario's

De WUR heeft begin 2023 [twee maatregelenscenario's doorgerekend](#) op hun bijdrage aan doelrealisatie. Het gaat om doelen met betrekking tot uit- en afspoeling van stikstof en fosfor naar grond- en oppervlaktewater, broeikasgasemissies (koolstofdioxide uit veengrond, methaan en lachgas en koolstofvastlegging in bodems), ammoniakemissie en stikstofdepositie op natuur. De doorgerekende maatregelen staan in onderstaand kader. De effecten van de maatregelen zijn per provincie doorgerekend op basis van de landbouwkenmerken. In scenario 1 zijn generieke maatregelen doorgerekend, scenario 2 bevat (deels) gebiedsspecifieke maatregelen. De zogenoemde 'structureel keuzes' in scenario 2 liggen vooral bij de maatregelen minder vee, extensivering van het grondgebruik, meer weidegang en brede bufferzones in beekdalen.

Doorgerekende maatregelen in het WUR-rapport (in verschillende combinaties):

- verlagen ruw-eiwitgehalte voer tot max. 160 g RE/kg ds
- meer weidegang (1.900 uur per jaar; nu gemiddeld 1.300 uur)
- additieven toevoegen aan veevoer
- efficiëntere mesttoediening
- lagere bemesting: maximaal 170 kg N per ha uit dierlijke mest
- behoud areaal blijvend grasland en 50% van areaal tijdelijk grasland omzetten in blijvend.
- minimaal 33% rustgewassen op bedrijfsniveau in rotatie.
- toepassen vanggewassen bij alle gewassen waarna een vanggewas mogelijk is.
- emissiearme stallen
- extensiveren: 20% minder vee
- extensiveren grondgebruik: productiegrasland en bouwland deels onbemest laten
- bufferstroken: conform 7^e NAP, resp. extensivering in brede zones in beekdalen zonder KRW-opgave
- op veengronden drooglegging max. 40 cm en/of toepassing infiltratiesystemen

Een beknopt overzicht van de resultaten op basis van scenario 2:

- Voor nitraat scoort Fryslân goed.
- Voor N-uit- en afspoeling bereikt Fryslân slechts 6-8% reductie; dat is te weinig. Oorzaken:
 - Veel kleigronden zijn gedraineerd, waardoor het effect op deze gronden kleiner is dan op niet-gedraineerde gronden.
 - De respons op veranderde bodemoverschotten is voor veen- en kleigronden kleiner dan voor zandgronden vanwege de hogere achtergrondbelasting van stikstof en fosfor op veen- en kleigronden.
 - Vernatting van veengronden zal naar verwachting leiden tot een lagere stikstofuitspoeling naar het oppervlaktewater, omdat transportroutes door de bodem minder diep gaan en de bijdrage van voedselrijke kwel afneemt. Het effect van vernatten van veengronden op de fosforuitspoeling is niet eenduidig en sterk afhankelijk van lokale omstandigheden.

- c. Fosfor idem. Hier wordt een reductie behaald van slechts 2-4%. Evenals voor stikstof zijn de effecten van de maatregelen het kleinst in de provincies waar een substantieel deel van de uit- en afspoeling wordt veroorzaakt door achtergrondbelasting.
- d. Broeikasgassen: voor methaan en lachgas worden de doelen gehaald.
- e. Koolstofvastlegging: Een belangrijke reden voor de geringe extra koolstofopslag in de provincies is de afschaffing van de derogatie. Voor enkele provincies, zoals Fryslân, Gelderland en Overijssel (met veel grasland en derogatiebedrijven), pakt het zelfs negatief uit (d.w.z. er gaat netto koolstof verloren uit minerale landbouwgronden).
- f. CO₂-emissie: de benodigde reductie wordt niet behaald (slechts 0,28 van de benodigde 0,4 Mton). Op provincieniveau worden de doelstellingen voor CO₂-reductie uit organische bodems evenmin behaald. Voor veenweiden zijn er mogelijk nog aanvullende maatregelen mogelijk (o.a. omzetting naar natte natuur of natte teelten) of verdergaande peilverhoging (bijv. naar gemiddeld 20 cm onder maaiveld).
- g. Ammoniakemissie: de doelen worden gehaald.
- h. Stikstofdepositie: het aandeel N2000-oppervlakte dat onder KDW ligt, stijgt van 82% naar resp. 95 en 96%.

Enkele belangrijke kanttekeningen bij deze bevindingen:

- veel van de beperkingen van de KPI-systematiek gelden ook voor (pakketten van) maatregelen: lang niet van iedere maatregel is het doelbereik betrouwbaar te kwantificeren;
- deze berekeningen geven slechts een indicatie van de mogelijke effecten;
- deze indicatie is gebaseerd op een bepaalde hypothetische selectie van maatregelen, waarvan de vraag is of/in hoeverre deze overeen zal komen met de werkelijkheid.

Voor een realistische doorrekening zouden eigenlijk enkele maatregelenselecties moeten worden doorgerekend die naar verwachting het meest relevant zullen zijn in relatie tot (de uitvoering van) het FPLG.

7. Relatie tot maatregelpakketten Transitiefonds

Hoewel maatregelen onderdeel kunnen uitmaken van de 'instrumentenmix' waarover we het eerder hadden, is de kern van doelsturing dat er zo min mogelijk maatregelen *verplicht* worden opgelegd. Desalniettemin is het nuttig om een idee te hebben van de mogelijke maatregelen die grondgebruikers kunnen nemen om tot de gewenste KPI-scores te komen. Voorbeeldmaatregelen bij elke KPI zijn ook een handig hulpmiddel voor grondgebruikers om zelf hun 'groene profiel' te bepalen. *Zie voor deze voorbeelden het document met de uitwerking van maatregelpakket/project 9: 'Werken met KPI's in Fryslân'.*

Fryslân zet naast het KPI-pakket in op negen andere maatregelpakketten:

1. Veenweidegebieden
2. Water - KRW
3. Grond - Friese grondbank
4. Bossenstrategie en groenblauwe dooradering
5. Beheer en inrichting
6. Gebiedsgerichte aanpak
7. Weidevogelbeleid
8. Sociaaleconomisch programma
9. Onderzoek en monitoring

Uiteindelijk hangt de mate van doelrealisatie af van het effect van alle maatregelpakketten, waaronder ook de sturing via KPI's. Ieder maatregelpakket afzonderlijk is van invloed op de

doelrealisatie en door mee koppelkansen goed te benutten, kan het gezamenlijk effect versterkt worden. En dat leidt tot een groter en sneller doelbereik.

8. Belonen op basis van KPI's

Er zijn al enkele initiatieven waarbij boeren projectmatig worden beloond voor goede KPI-scores - zie het kader op de hieronder. Soms gaat het daarbij om een vaste streefwaarde met een vast bedrag per KPI, soms zijn er oplopende prestatieniveaus met een oplopende beloning. Daarnaast zijn er uiteraard nog andere manieren om goede prestaties te belonen, zoals pachtreductie, rentekortingen, soepeler vergunningverlening of gratis advisering. Zo wil Staatsbosbeheer KPI's onder meer gebruiken voor het bepalen van het niveau van 'natuurinclusiviteit' van hun pachters met het oog op de toedeling van gronden.

Enkele voorbeelden van projectmatige beloning op basis van KPI's

De provincie Brabant heeft sinds 2021 een eigen biodiversiteitsmonitor waarbij melkveehouders worden beloond op basis van de score op 13 KPI's. Elke KPI kent drie of vier prestatieniveaus, gekoppeld aan puntenscores. De totaalscore bepaalt de beloning, die kan oplopen tot maximaal € 5.000,- per bedrijf. Om voor betaling in aanmerking te komen, moeten minimaal 300 punten worden gescoord (drempelwaarde), overeenkomend met minimaal 2 goede KPI-scores. Voor de staatssteunrechtelijke onderbouwing van de beloning zijn de KPI-niveaus gekoppeld aan fictieve sets van maatregelen waarvan de kosten zijn berekend. Ook houden de deelnemers een kostenadministratie bij die gedurende het project wordt geactualiseerd. Zo kan *realtime* worden bijgehouden welke kosten de boeren maken om tot goede KPI-scores te komen. Op basis van de fictieve maatregelsets heeft de provincie voorlopig een kennisgeving gedaan op grond van de Algemene Groepsvrijstellingsverordening (AGVV). De provincie zoekt nog naar een definitieve constructie.

De provincie Drenthe betaalt melkveehouders op basis van 5 KPI's tot een maximum van € 2.500,- per bedrijf per jaar. Er geldt geen minimum aan het aantal goede KPI-scores; ook een goede score op slechts één KPI levert al geld op.

De gemeente Midden-Delfland betaalt melkveehouders op basis van 7 KPI's. Er geldt een beloning van € 600,- per KPI tot een maximum van € 4.200,- per bedrijf per jaar. Ook hier geldt geen minimum aan het aantal goede KPI-scores.

De WUR heeft in het rapport *Meerkosten biodiversiteitsmaatregelen voor melkvee- en akkerbouwbedrijven* (2019) de meerkosten berekend van een aantal maatregelensets om tot een goede natuurkwaliteit (c.q. goede KPI-scores) te komen:

- voor melkveebedrijven (intensieve, extensieve en bedrijven op veen) bedragen deze grofweg tussen de € 2- en 3,- per 100 kg melk. Het gewogen gemiddelde is € 2,21 per honderd kg melk en € 417 per ha;
- voor de akkerbouw zijn de meerkosten voor bedrijven op klei (bouwplan met consumptieaardappelen) € 324,- per ha per jaar en voor akkerbouwbedrijven op zand (bouwplan met zetmeelaardappelen) € 185,- per ha per jaar.

De werkelijke meerkosten zijn uiteraard sterk afhankelijk van de gekozen maatregelenset. Als we deze kosten vergelijken met de betalingen per bedrijf in de bestaande voorbeelden (tussen de € 2.500,- en € 5.000,-), dan zijn de kosten hoger dan de baten. Daarbij moet wel worden bedacht dat de maatregelpakketten die de WUR heeft doorgerekend ook enkele relatief dure maatregelen bevatten, zoals maïs vervangen door gras, peilverhoging/drukdrainage, botanisch slootkantbeheer en gebruik van licht materiaal met lage bandenspanning (melkveehouderij) en bouwplanverruiming en gebruik van lichter materieel (akkerbouw).

Ook hier geldt dus dat het een nuttige exercitie zou zijn om deze berekeningen opnieuw te maken op basis van de meest relevante maatregelen met het oog op het FPLG.

Thema 1 – Bijlage 2

Financiële onderbouwing

(Zie volgende pagina)

Opzet Fries beheerfonds (2024 tot en met 2035)													
Inclusief implementatie werken met KPI's in Fryslân													
Fase uitvoering fonds		0,75											
	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	
Vergoeding inzet agrarier													
Aantal boeren met begeleiding	1000	1500	2175	2097	2018	1940	1862	1784	1705	1627	1549	1471	861
inflatie		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	78,27
bedrag/jaar	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	
totaal	€ 15.000.000	€ 22.500.000	€ 32.625.000	€ 31.450.909	€ 30.276.818	€ 29.102.727	€ 27.928.636	€ 26.754.545	€ 25.580.455	€ 24.406.364	€ 23.232.273	€ 22.058.182	€ 310.915.909,09
Begeleiding	25%	25%	25%	25%	25%	20%	20%	20%	15%	15%	15%	10%	
Percentage vergoeding	€ 3.750.000	€ 5.625.000	€ 8.156.250	€ 7.862.727	€ 7.569.205	€ 5.820.545	€ 5.585.727	€ 5.350.909	€ 3.837.068	€ 3.660.955	€ 3.484.841	€ 2.205.818	€ 62.909.045,45
Implementatie													
Data infrastructuur /software	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 300.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 3.900.000,00
Rapportage praktijk ondersteuning	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	150	
	€ 150.000	€ 225.000	€ 326.250	€ 314.509	€ 302.768	€ 291.027	€ 279.286	€ 267.545	€ 255.805	€ 244.064	€ 232.323	€ 220.582	€ 3.109.159,09
Learning by doing													
personeel (fte)	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
onkosten/fte	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	
totaal personeel	€ 120.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 240.000	€ 2.760.000,00
Praktijkkennis Friese situatie	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 5.000.000	€ 60.000.000,00
Communicatie (breed)	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 750.000	€ 9.000.000,00
Capaciteit organisatie													
personeel (fte)	4	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	
onkosten/fte	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	€ 120.000	
totaal personeel	€ 480.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 960.000	€ 11.040.000,00
Totaal	€ 27.000.000	€ 36.550.000	€ 49.107.500	€ 47.628.145	€ 46.148.791	€ 43.214.300	€ 41.693.650	€ 40.273.000	€ 37.573.327	€ 36.211.382	€ 34.849.436	€ 32.384.582	€ 463.635.053
										kosten excl. vergoeding agrariers			€ 152.719.143,82

Thema 2 – Bijlage 1

Uitvoeringsprogramma Stikstof Fryslân 2035

Als losse bijlage toegevoegd en te [downloaden via fryslan.nl](#)

Thema 2 – Bijlage 2

Fysieke investeringen

Format PU SPUK-aanvraag

Een ingevulde versie van onderstaand format wordt gebruikt voor de aanvraag van de specifieke uitkering (Regeling: link Staatscourant) om invulling te geven aan de versnellingsvoorstellen als beschreven in de [Kamerbrief d.d. 15 juli 2022](#). Hierbij kan grotendeels gebruikt worden gemaakt van het eerder gebruikte aanvraagformulier. Daar waar het “nieuwe” informatie betreft ten opzichte van het eerder gebruikte format is dit in blauw aangegeven. Deel 1 bevat algemene informatie. Deel 2 gaat over de (beleidsmatige) onderbouwing van het voorstel en deel 3 gaat over de uitvoering en eventuele uitvoeringsrisico's. Tot slot wordt gevraagd naar de geografische indeling.

De aanvraag, middels compleet ingevulde format, met handtekening van gedeputeerde uiterlijk aanleveren op middels Postbus.

1. Algemene informatie aanvraag Versnellingspakket

Provincie	Friesland Groningen Drenthe gezamenlijk als Noord
Provinciale uitvraag- nummer	PU-2022-Noord-1 Noord Nederlandse stikstofaanpak
Contactpersoon inbrenger (ambtelijk)	Sander de Vries
Contactpersoon LNV/RTL	Jan de Jong Arthur Muller

2. Onderbouwingskader Maatregel (per voorstel/maatregel in te vullen in onderstaand kader)

Titel maatregel: Noord Nederlandse stikstofaanpak

De maatregel is gericht op het met relatief kleine subsidies faciliteren van het nemen van aanpassingen in de bedrijfsvoering van melkveehouderijbedrijven / managementmaatregelen en niet gericht op grote investeringen in stalsystemen. Met grootschalig realiseren van relatief kleine reducties van de ammoniakemissie wordt een bijdrage geleverd aan het verminderen van de 'stikstofdeken'.

Korte beschrijving maatregel:

1. Een 'cafetariamodel' met laagdrempelige reductiemaatregelen, waarvoor subsidie wordt verleend vanuit de Noordelijke provincies (SNN).
2. Een proeftuin-opzet geeft het Rijk en de provincies gezamenlijk gelegenheid ervaring op te doen met een alternatief reductiespoor en de sector te activeren.
3. Een menukaart met 'no-regret' maatregelen, met bewezen effectiviteit, die past binnen de integrale lange-termijn stikstofaanpak.

1. Doel(en)	Welke doelen worden nagestreefd met het voorstel?		
	-Stikstof:		
2. (Beleids)instrument(en)	Welke (beleids)instrumenten worden ingezet om deze doelen te realiseren?		
	Subsidieregeling		
3. A. Financiële gevolgen	Welke totale financiële gevolgen heeft het voorstel ?		
		2022	2023
	Bedrag (excl. compensabele BTW)*		
	Bedrag (incl.	€20.000.000	€35.235.000

	BTW)		
B. Hoe ziet de voorlopige verdeling eruit? (Indien van toepassing)		2022	2023
	Rijk	20.000.000	35.235.000
	Eigen middelen provincie		
	Middelen van derden		
4. Nagestreefde doeltreffendheid	Op welke wijze en in welke mate wordt verwacht dat de (beleids)instrument(en) gaan bijdragen aan de beoogde doelen? (beknpte beleidstheorie) Daadwerkelijke stikstofreductie komt maar langzaam op gang, en dit is niet wenselijk gezien de urgentie van het probleem. Daarom is er een dringende noodzaak en ruimte voor snellere maatregelen die vooruitlopen op de GGA en deze aanvullen waar nodig, met bewezen effectiviteit en, minstens zo belangrijk, draagvlak in de agrarische sector. Noord Nederland biedt met het onderhavige gezamenlijke voorstel de kans om middels een grootschalige pilot ervaring op te doen met deze laagdrempelige maatregelen en tegelijkertijd daadwerkelijk ammoniakuitstoot te reduceren. Om de doeltreffendheid van de maatregelen te monitoren wordt er ook gedacht aan het toepassen van specificering van gebieden, demobedrijven en coaching om een zo optimaal mogelijk resultaat te bereiken.		
5. Nagestreefde doelmatigheid	Waarom is het voorgestelde instrumentarium een efficiënte manier om de beoogde doelen te bereiken? Kosteneffectiviteit en draagvlak binnen de agrarische sector zijn belangrijke aspecten van het voorstel. Terwijl de GGA (in ontwikkeling) op dit moment nog weinig zicht biedt op de tijdslijn van de te verwachten effectiviteit (in Euro/mol depositiereductie), is dit aspect juist leidend geweest bij het identificeren van maatregelen voor het NN-initiatief. De kosteneffectiviteit ligt naar schatting ca. 10 keer hoger dan die van het uitkopen van bedrijven.		
6. Monitoring/evaluatie	Hoe wordt het voorstel op voortgang en doelbereik gemonitord en eventueel geëvalueerd? Deelname kan gemonitord worden via de subsidieaanvragen en -toekenningen. Dat de gesubsidieerde investeringen daadwerkelijk operationeel zijn, wordt geborgd doordat: 1. De subsidieontvanger houdt een administratie bij van aan de activiteiten verbonden uitgaven en inkomsten als bedoeld in artikel 4:37, eerste lid, onder b, van de Awb en overlegt deze desgevraagd aan Gedeputeerde Staten; 2. De subsidieontvanger dient ten minste 5 jaar nadat de vaststelling van de subsidie onherroepelijk is geworden, haar administratie ten aanzien van de kosten van de uitvoering van het project te bewaren en toegankelijk te houden. Monitoren van de gerealiseerde stikstofreductie is deel van de pilot-benadering. Deels kan het effect worden geschat m.b.v. forfaitaire waarden, deels kan er een koppeling worden gemaakt met ammoniakmeetpilots en -netwerken die gepland worden.		

3. Uitvoering en uitvoeringsrisico's

1. Op welke manier past dit voorstel in het integrale gebiedsprogramma in wording?

Dit voorstel draagt bij aan generieke emissiereductie, zowel in gebieden met een grote reductiedoelstelling als in gebieden met een lager ambitieniveau. Doordat in principe iedere agrarisch ondernemer mee kan doen, bevordert het de solidariteit en helpt het om de druk nabij de stikstofgevoelige Natura2000 gebieden enigszins te verlichten. Het experimenteren met en leren van laagdrempelige innovaties en maatregelen sluit aan bij de experimenteergebieden zoals die genoemd zijn in het versnellingsvoorstel "Naar een waardenvolle landbouw".

2. Welke personen, groepen en actoren zijn betrokken?

Melkveehouders in de drie Noordelijke provincies

3. Geef aan wat de tijdsplanning voor de maatregel is. Ingangsdatum, mijlpalen, wanneer effect, einddatum

Publicatie van het openstellingsbesluit van de Noordelijke subsidieregelingen is gepland tijdens de eerste twee weken van december. Opening van het loket bij uitvoeringsorganisatie SNN (Samenwerkingverband Noord Nederland) is gepland in januari 2023.

4. Is er draagvlak in de regio voor dit voorstel en hoe is dit onderbouwt?

De lijst is afgestemd met de belangrijkste belangenbehartigers binnen de sector, waardoor er op een goed draagvlak kan worden gerekend. Ook tijdens maatwerkgesprekken is veel belangstelling getoond voor "laaghangend fruit" maatregelen.

5. Hoe wordt geborgd dat het voorstel niet leidt tot lock-in effecten – indien relevant?

Er is draagvlak en interesse voor deze maatregelen binnen de agrarische sector. Er wordt wel steeds naar de sector gecommuniceerd dat er aanvullend ook andere (gebiedsgerichte) maatregelen doorgevoerd gaan worden.

Het gaat om subsidies voor relatief kleine investeringen die zich relatief snel terug verdienen. Bovendien dragen ze, door het verlagen van de stikstofuitstoot, of door het weerbaarder maken tegen klimaatverandering of door een efficiëntere bedrijfsvoering bij aan het verbeteren van het toekomstperspectief voor de ondernemer en de sector als geheel.

6. Geef – indien van toepassing- voor dit voorstel inzicht in de (sociaaleconomische) effecten; waaronder het perspectief van de landbouw

Naast het verlagen van de stikstofuitstoot bieden de te subsidiëren maatregelen en innovaties de melkveehouder ook andere voordelen die hem kunnen helpen in zijn bedrijfsvoering. Hierin zit ook juist de aantrekkingskracht van het pakket. Dit betreft bijvoorbeeld het weerbaarder worden tegen droogte door opvang van regenwater en verdund uitrijden van de mest, bereiken van betere diergezondheid t.g.v. een schonere stal, minder aankoop van krachtvoer en kunstmest door efficiënter om te gaan met eiwit van eigen land en het aansturen op een aanvullend verdienmodel door het voorbereiden op monomestvergisting).

7. Wat zijn voorwaarden om de maatregel uit te kunnen voeren en het juiste effect te sorteren?

(Bijv. politiek/bestuurlijk, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk).

*Een 'cafetariamodel' met laagdrempelige reductiemaatregelen
Een proeftuin-opzet*

Randvoorwaarden van de sector:

- ☐ De regeling is vrijwillig. Deelname is niet verplicht.
- ☐ Deelname is generiek mogelijk voor alle bedrijven in Noord Nederland.
- ☐ De resultaten worden gemonitord om zo zicht te krijgen op de resultaten van de innovatiekracht.

- ☐ Voldoende budget beschikbaar om te voorkomen dat de regeling 'overtakend' wordt. Dat werkt demotiverend.
- ☐ Bij alle vervolgstappen, landelijk, legalisering, gebiedsgerichte aanpak, intern/extern salderen, etc. is de situatie zonder deelname aan de regeling het referentiepunt.

Randvoorwaarden van de provincies

- ☐
- ☐ De regeling moet zoveel mogelijk ondernemers verleiden mee te doen.
- ☐ Reeds verplichte maatregelen kunnen niet onder de regeling vallen.
- ☐ Eventueel later landelijk opgelegde maatregelen vallen daarna buiten de regeling.
- ☐ Maatregelen die opgenomen zijn in de RAV (en dus in principe saldeerbaar zijn) vallen buiten de regeling.
- ☐ De resultaten worden gemonitord om de effectiviteit van maatregelen te beoordelen en de maatregelenlijst periodiek aan te passen.
- ☐ Er moet, marginaal, getoetst kunnen worden dat de maatregelen ook gerealiseerd worden.
- ☐ De reductie van ammoniakuitstoot komt ten bate van de natuur. Alleen met aanpassing van de vergunning binnen de wettelijke contouren en jurisprudentie kan intern of extern gesaldeerd worden.
- ☐ De regeling moet na twee jaar geëvalueerd worden op rendement om te bepalen of hij doorgezet wordt.
- ☐ De uitvoeringskosten bij de provincies zullen tussen de 4 en 5 fte's per provincie liggen.

De uiteindelijke beslissing over de set van maatregelen moet plaatsvinden op basis van afstemming tussen de agrarische sector, (inhoudelijke experts van) de Noordelijke provincies en het Rijk.

8. Wat zijn eventuele risico's bij dit voorstel en hoe wordt hiermee omgegaan?

(Bijv. politiek/bestuurlijk, financieel, juridisch, technisch, organisatorisch, ruimtelijk, maatschappelijk).

Het voorstel is een politiek-bestuurlijk belangrijk onderwerp. Op vele momenten en in vele gremia wordt naar dit traject verwezen als een van de voorbeelden waarin daadwerkelijk actie wordt ondernomen om stikstof te reduceren. Het is daarom van belang dat toegang tot de regeling goed geborgd is.

4. Waar vindt de maatregel plaats en waar heeft het effect? (geografische inbedding, incl. kaart)

Noord Nederland

Leeswijzer

Bovenstaand format van het oorspronkelijke aanvraagformat dat eerder gebruikt is in april 2022 ten tijde van de provinciale uitvraag voor versnellingsvoorstellen. Het betreft met name een herstructurering van het gebruikte format van april 2022 naar een herkenbaar format dat sinds korte tijd Rijksbreed verplicht gebruikt wordt over de onderbouwing van nieuwe uitgaven vanaf de Rijksbegroting. Doordat de wijziging met name een herstructurering is, bevat het aangepaste format grotendeels dezelfde informatievelden als het oorspronkelijke aanvraagformat. Wel zijn enkele criteria uit de Kamerbrief van 15 juli toegevoegd. Om het overzichtelijker te maken zijn de gevraagde informatievelden die niet in het vorige aanvraagformulier stonden opgenomen in blauw gearceerd. Daarnaast zijn/worden de velden al zo goed als mogelijk door LNV ingevuld op basis van de door de provincie aangeleverde informatie in het oorspronkelijke aanvraagformat. Wij vragen hierop te controleren en waar nodig aan te passen/ aan te vullen.

De kwaliteit van het invullen van dit format heeft geen directe gevolgen voor het wel/niet toekennen van de middelen zoals deze staan opgenomen in als bijlage in de regeling. Wel zullen de ingevulde velden goed bekeken en waar nodig besproken worden gelet op het belang van het genereren van goede informatie over de onderbouwing van voorstellen en andere relevante uitvoeringsaspecten.

Innovatievoorstellen

Specifiek voor de innovatievoorstellen is het zinvol om te vermelden dat het format ook een informatieveld bevat over het voorkomen van lock-in effecten. Het is goed om te weten dat de toets voor verlening van deze middelen later in de tijd plaats vindt op grond van de later gegeven beschikkingsvoorwaarden en niet op grond van dit aanvraagformat. Momenteel worden de precieze beschikkingsvoorwaarden hiervoor in kaart gebracht. Hierover worden de betrokken provincies op de hoogte gehouden.